

A 40

iftahettin AKMULLA

*Başlangıçta okumak yeter.
Okumak gerçeğe...*

TURKSOY

8/1 (2 POC = B.2001)

A40

TURKSOY

Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
www.turksoy.org

Yayın No: 30

Miftahettin
AKMULLA

Мифтахетдин
АКМУЛЛА

Şiirler

Шигырзар

100354/14 - 3340

ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ СИСТЕМА
МАССОВОЙ БИБЛИОТЕКИ

OKA

УКК

ӨЙРӨНӨҮ ЭЗӨБИӨНӨ
БҮЛӨГӨ

ANKARA, 2007

ДБ

ОТДЕЛ
КРАЕВЕДЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

Uluslararası TÜRKSOY Teşkilatı
Başkurdistan Cumhuriyeti
Kültür ve Ulusal
Siyaset Bakanlığı

Eseri Yayına Hazırlayanlar:

Başkurçça Bölümü:
Doç. Dr. Ahat VİLDANOV

Türkiye Türkçesi:
Doç. Dr. Gaynislam İBRAHİMOV
Doç. Dr. Ahat SALİHOV
Rüstem İSHAKOV
Sançar MÜLAZIMOĞLU

Türkçe Düzelti:
Mesut MAHMUTOĞLU

Yayın Koordinasyonu:
Sançar MÜLAZIMOĞLU
Rüstem İSHAKOV
Ahat SALİHOV

- © Ahat VİLDANOV, 2007
- © Gaynislam İBRAHİMOV, 2007
- © Ahat SALİHOV, 2007
- © Rüstem İSHAKOV, 2007
- © Sançar MÜLAZIMOĞLU, 2007

Халык-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы
Башкортостан Республикаһы
Мәҙәниәт һәм милли
сәйәсәт министрлығы

Китапты басмаға әҙерләүселәр:

Башкуртса өлөшө:
Филология фәндәре кандидаты
Әхәт Вилданов

Төрөксә тәржәмә:
Филология фәндәре кандидаты
Ғәйнислам Ибраһимов,
тарих фәндәре кандидаты
Әхәт Сәлихов, Рәстәм Исхаков,
Санжар Мулазымоғлу

Төрөксә текстның корректоры:
Мәсүт Мәхмүтоғлу

Нәшер координаторҙары:
Санжар Мулазымоғлу
Рәстәм Исхаков
Әхәт Сәлихов

- © Әхәт Вилданов, 2007
- © Ғәйнислам Ибраһимов, 2007
- © Әхәт Сәлихов, 2007
- © Рәстәм Исхаков, 2007
- © Санжар Мулазымоғлу, 2007

© TÜRKSOY, 2007

ISBN 978-975-7213-27-7

Baskı : Afşar Matbaacılık Ofset ve Tıpo Tesisleri

Büro: Onur Sk. No: 42/ A Maltepe - Ankara

Tel: +90 312 230 63 57 - 230 42 67 Fax: +90 312 229 51 03

Matbaa: İvedik Org. San. Böl. 21. Cad. 599. Sok. No: 29 (Ağaççileri Koop.)
Yenimahalle - Ankara

Tel: +90 312 394 39 22 - 23 Fax: +90 312 394 39 24

İçindekiler

5 .	Başkurdistan Başbakan Yardımcısı Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanı İldus İLİŞEV'in Sunuşu
9	TÜRKSOY Genel Müdür Vekili Mustafa BALÇIK'ın Sunuşu
11	Ahat VİLDANOV Halkın Yüreğinde Kalan Ezgi
	Türkçe Şiirler
19	Başkurtlarım Okumak Gerek
21	Fazıl Mercani'ye Mersiye
44	Yerim Zindandır
57	Zamane Âlimlerine
64	Nasihatler
71	Sultan Abidulla'ya Şikayet
74	İsengeldi ile Batuçka
76	Dostluk
77	Kanaat
78	İnsaniyet
80	Dünya
81	Akıl
84	Yalnızken Seninle Olsa Yarın
86	Ozan
98	Mutluluk
103	Der misin?
105	Belirsiz
107	Atın Neyini Övüyorsun?
108	Uyanmak
109	Kardeşlik
110	Keskin Söz
111	Bahar
112	Yaz
113	Güz
114	Gece ile Gündüz
114	Su
114	Rüzgar

Йөкмөткөчө

Башкортостан Республикаһы Премьер-министр урынбағары, Мәзәниәт һәм милли сәйәсәт министры Илдус Илешевтың баш һүзе.....	7
ТЮРКСОЙ ойошмаһының Генераль директоры вазифаһын башқарыусы Мостафа Балчыгтың баш һүзе.....	10
Әхәт Вилданов. Халыҡ күңелендә талған моң.....	14
	Башкортса шиғырҙар
Башкорттарым, укыу кәрәк! .	171
Фазыл Мәржәниҙең мәрсиһе.	173
Урыным - зиндан	196
Замана ғалимдарына	209
Нәсихәттәр	216
Солтан Ғәбизуллаға шикәйәт.	223
Исәнгилде менән Батучка	226
Дуслыҡ	228
Кәнәғәт	230
Инсафлыҡ	231
Донъя	233
Акыл	234
Яңғызлыҡта муафиҡ булһа арың	237
Йырау	239
Бәхет	251
Тиһенме?	256
Билдәһеҙ	258
Аттың ниһен мактайһың? ..	260
Уяныу	261
Карындашлыҡ	262
Өлгөр һүз	263
Күкләм	264
Яз	265
Көз	266
Төн менән көн	267
Һыу	267
Ел	267

115	Ateş	Ут.....	268
115	Toprak	Тупрак.....	268
115	Zalime Yalvarma	Яманға ялынмағыз.....	268
116	Karamsara Sözün Geçmez	Бәдбәхеткә һүзең үтмәс.....	269
117	Okudum Kan Yutarak	Ужыным кан йотоп.....	270
118	Kardeşe	Борадәргә	271
119	Akmulla Haddini Bil	Акмулла, хәленде бел.....	272
121	Divaneyim	Диуанамын	274
123	Bikmuhammed Karıy Oğluna	Бикмөхәммәт Карый улына.....	276
126	Karagız Barlıbay'a	Карағыз Барлыбайға	279
128	Helalin İyi Olsa	Хәләләң якшы булһа.....	281
128	Akmulla'nın Sözü Bu	Акмулланың һүзе шул.....	281
130	Bey Olmaz	Бей булмас.....	283
130	Nurcan'a	Нуржанға.....	283
132	Dertli Yiğit Dertini Söyler	Моңло егет зарын әйтер.....	285
136	İyi Dost Bulmak Zor	Ихлас дустаны табуу кыйын.....	289
137	Yiğit Azmaz	Ир азмас.....	290
137	Sağanak Yağan Yağmur Taşta Kalmaz	Шабырлап яуған ямғыр ташка кунмас.....	290
138	Öğüt	Кәңәш	291
139	Övünme	Һауаланма.....	292
139	Umut	Өмөт	292
140	Babama Mektup	Атайыма хат.....	294
143	Eyler	Әйләр.....	297
144	Ayrılık	Жөдә	299
145	Olur mu?	Булырмы?.....	300
145	Dilek	Теләк	300
146	Ne Yazık!	Ah, дәриға!.....	301
147	Yiğitlik Marifette	Егетлек хәсиәте – мәғрифәттә.....	302
153	Nurgali Hazrete Açık Mektup	Нурғәли хәзрәткә асык хат.....	308
161	Ömür	Ғүмер	316
161	Yoldaşlık	Юлдашлык.....	316
162	Ibray Tilev'e	Ибрай Теләүгә.....	317
165	Hırs	Нәфсе	320
166	Değer	Баһа	321
166	Uyarı	Искәртеү.....	321
167	Olmaz	Булмаған.....	322
		Һүзлек	325

Değerli Dostlar!

Başkurt halkının büyük şahsiyet ve aydını, Başkurt edebiyatının klasiği Miftahettin Akmulla'nın doğumunun 175. yılına ithafen Başkurdistan Cumhuriyeti Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanlığı ve Uluslararası TÜRKSOY teşkilatı tarafından hazırlanan bu kitabı sizlerin dikkatine sunuyoruz.

Miftahettin Akmulla (1831-1895) zamanın gerçek manasında yenilikçi şairiydi. O şiirin gücünü en etkili silaha getirmekle kalmadı, onu halkın hayatını, ağır kaderini, günlük problemlerini hafifletmeye, insanların maneviyatını yükseltmeye, ilim-hüner sahibi olmaya davet etti.

Şairin yaratıcılığında, vatana ve halka duyulan sevgi vatanseverlik, vatandaşlık hisleriyle ifadesini bulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hiç şüphesiz ona uluslararası düzeyde bir şair diyebiliriz. Akmulla'nın eserleri Tatar, Kazak, v.s. Türk dili konuşan halklar arasında da bilinmektedir.

Miftahettin Akmulla aydınlanma ve yenilikçilik fikirlerini yaymaya edebiyatı ve onun dilini halkla bütünleştirmeye büyük önem vermiştir. Şiirlerinin her satırında adeta atasözü olabilecek nitelikteki sözlerle halkın asırlar önce-

sinden süzölüp gelen eşsiz şiir ve edebiyat geleneğinden feyiz alan eserleriyle, edebiyat tarihimizde çok büyük bir yer tutacak olan önemli bir miras bırakmıştır.

Ünlü Başkurt aydını Miftahettin Akmulla'nın şiirlerinin Türk dilinde yayıma hazırlayan ve böylelikle dünya çapında tanınmasına fırsat yaratan Uluslararası TÜRKSOY teşkilatına ve emeği geçenlere şükranlarımı sunarım.

İldus İLİŞEV
Başkurdistan Cumhuriyeti
Başbakan Yardımcısı
Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanı

Кәзерле дустар !

Башкорт халкының күренекле улы, мәрифәтсене, шағир-классигы Мифтахетдин Акмулланың тыгууына 175 йыл тулыу айканлы, Башкортостан республикаһы Мәзәниәт һәм милли сәйәсәт министрлығы һәм Халықара ТЮРКСОЙ ойошмаһы тарафынан әзерләнгән китапты һезҙең игтибарға тәкдим итәбез.

Мифтахетдин Акмулла (1831-1895) үз дәүеренең ысын мәғәнәһендә новатор шағиры. Ул һүз көсөн иң үткер корал дәрәжәһенә күтәреп кенә калмай, ә уны кешенең көндәлек мәшәкәттәрен, ауыр тормошон еңеләйтеүгә, шәхесте рухи һәм әхләки яктан сафларға, ғилем-һөнәрле итеү кәрәклеген пропагандалауға йүнәлтә.

Шағир ижадында Тыуған ил, туған халық төшөнсәләре патриот һәм юғары граждандыҡ тойғолары менән айырылғыһыз берлектә килә. Ошо күзлектән карағанда, уны, һис шикһез, шағир-интернационалист тип тә атарға мөмкин. Уның ижады татар, казак һ.б. төрки халықтарында ла киң билдәле.

М.Акмулла мәрифәт, яңырыу идеяларын пропагандалауға, әҙәбиәттә һәм уның телен демократлаштыруға ғәйәт зур роль уйнаны. һәр строфаһы үзе бер мәкәл булырлык шиғри гәүһәрҙәре

менән, халықтың быуаттар төпкөлөнән килгән гүзәл поэтик традицияларынан һутланып үсеп сығқан ижады менән ул әзәбиәтебез тарихында иң күренекле урындарзың береһен алып торорлок поэтик һәйкәл калдырзы.

Башкорт халкының күренекле улы, шағир Мифтахетдин Акмулланың шиғырҙарын төрөк телендә баһтырып сығарыуҙа ярҙамы һәм донъя кимәлендә пропагандалауға булышлыҡ иткәндәре өсөн Халыҡ-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһына һәм китапты баһмаға әҙерләгән авторҙар коллективына оло рәхмәтебезҙе белдерәбез.

Илдус Илһиев
Башкортостан Республикаһы
Премьер-министры урынбаһары,
Мәзһиәт һәм милли сәйәсәт министры

Değerli Okurlar!

Uluslararası TÜRKSÖY Teşkilatı, Türk dilli konuşan ülkelerle ortak kültürel işbirliği sağlamak amacıyla sizleri Türk dünyasının ünlü şahsiyetleriyle tanıştırmaya yönelik yayın faaliyetlerine bir yenisini daha eklemiş olmaktan sevinç duymaktadır.

Elinizdeki bu yeni yayın; Başkurt halkının ünlü klasiği, şair-ozan Miftahettin Akmulla'nın 175. yıl dönümüne ithaf edilmiş olup onun Türkçe ve Başkurtça şiirlerinden oluşmaktadır.

Akmulla devrinin büyük şairlerindedir. Halk ozanları geleneğine uygun olarak yazdığı şiirleri, sadece Başkurt halkında değil, Kazak, Tatar vs. Türk halklarının da uyanmasında, birlik dirlik olmasında büyük rol oynamıştır. O şiirlerinde genellikle halkın dertlerini, kaygılarını dile getirmiştir.

Türk dünyası edebiyatında önemli bir yeri olan Miftahettin Akmulla'nın şiirlerinin Türkiye Türkçesine kazandırılmasını öneren Başkurdistan Cumhuriyeti Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanlığına, kitabın Başkurtça bölümünü hazırlayan Ahat Vildanov'a, Türkiye Türkçesine çevirilerini gerçekleştiren Gaynislam İbrahimov, Ahat Salihov, Rüstem İshakov ve Sancar Mülazımoğlu'na ayrıca diğer emeği geçenlere teşekkürlerimi sunar, eserin edebiyatımıza hayırlı olmasını dilerim.

Mustafa BALÇIK
TÜRKSÖY Genel Müdür Vekili

Кәзерле укыусылар!

Халык-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы төрки донъяһының күренекле шәхестәренең ижадын танытыу мақсаты менән китап баҫтырыуы дауам итә һәм төрки дәүләттәренең уртаҡ хезмәттәшлеген тәмин иткән эшмәкәрлегенә тағы ла берҙе өстәү кыуанысын уртақлаша.

Кулығыҙағы яңы баҫмабыҙ башкорт халкының танылған классигы, сәсэн-шағир Мифтахетдин Акмулланың тыуыуына 175 йыл тулы айканлы баҫыла. Тәкдим ителгән йыйынтыҡка уның башкорт һәм төрөк телдәрендә әҙерләнгән шиғырҙары тупланды.

Акмулла - заманының иң бөйөк шағирҙарының береһе. Уның әсәрҙәре башкорттарҙың ғына түгел, казак, татар халыктарының да уяныуы, берләшеп йәшәүе өсөн зур роль уйнай.

Төрки донъяһының арзаклы шағиры Мифтахетдин Акмулланың шағирҙарын төрөксә баҫтырырға тәкдим иткән Башкортостан Республикаһы Мәзәниәт һәм милли сәйәсәт министрлығына, башкортса өлөшөн әҙерләүсә Әхәт Вилдановка, төрөксәгә тәржемә итеүсә Ғәйнислам Ибраһимов, Әхәт Сәлихов, Рәстәм Исхаков һәм Санжар Мулазымоглуна, шулай ук китапты нәшер итеүгә өлөш индереүселәрҙең барыһына ла рәхмәтемде белдерәм, төрки донъяһы әҙәбиәтенә яңы казаныштар теләйем.

Мостафа Балчык,
Халык-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһының
Генераль директоры вазифаһын башкарыусы

Halkın Yüreğinde Kalan Ezgi

Kendisi hayattayken bile halkının düşüncesinde devrinin büyük insanı olarak tanınan ünlü şair Akmulla, Başkurt edebiyatı tarihine büyük bir miras bıraktı. Halkın bir ulus olarak oluştuğu zaman o, edebiyata girerek, adları efsane olan Başkurt halk ozanlarının asırlar öncesinden gelen geleneklerini yeni şartlarda devam ettirdi; aydınlığı, adaleti, kahramanlığı, azatlığı övdü, yenilikçilik ve eğitimcilik fikirlerini yorulmadan halk arasında yaydı.

Miftahettin Kamalettin oğlu edebiyatta Akmulla olarak tanınmaktadır. O, 12. Başkurt kantonu (eyalet), Kül-ili-Min ilçesi Tukhanbay köyünde (Şimdiki Başkurdistan Cumhuriyeti Miyeke ilçesine bağlı) bir Başkurt ailesinde doğup büyüdü. Komşu Meneüztamak, Enes köyleri medreselerinde tahsil gördü. XIX. asırda Rusya'da meşhur olan Sterlibaş Medresesinde, çağdaşlarınca İdil-Ural'ın Fuzuli'si olarak tanınan önlü şair, sufi Şemsittin Zeki'den ders aldı. Troisk şehrinde Resüliye Medresesinde Doğu edebiyatını, Arapça ve Farsça'yı öğrendi.

Akmulla'nın şairlik yeteneği erken yaşlarda ortaya çıkar. Onun şairlik yeteneği, çocukken okuduğu medreselerde cahil mollalar aleyhine yazdığı şiirlerinden anlaşılır. Ancak bu ilk şiirleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Akmulla şiirlerini halk ozanları gibi sözlü olarak dile getirmiştir. O devirlerde yazılı Başkurt edebiyatını sözlü halk edebiyatının çok etkilediğini görmekteyiz

Akmulla şiiirleri başlı başına bir dünyadır. Onun eserlerinde zamanının üzüntüleri ve mutlulukları, halkın düşünceleri, hayalleri yer almaktadır. Tüm hayatını halka hizmet etmeye adanmış olan şair, daldan dala konan bülbül misali, köyden köye, yayladan yaylaya göçüp eser yaratmış, insanlara ışık saçmış, zor şartlarda yaşayan halkın derdine deva bulmaya çalışmıştır. Toplumun içinde yaşayan şair, onun geleceğine ilişkin sorunlarını kaleme almış ve bunları halkın menfaatine uygun bir biçimde halletmeye çalışmıştır.

Akmulla'nın şiirinin kendisine mahsus özellikleri vardır. O, halkına şiirsel hitabını, tamamen halk ozanlarının geleneklerine uygun olarak yapmıştır. Halk ozanları toplum hayatının en çetin zamanlarında ortaya çıkarak, halkı mücadeleye davet etmişlerdir. Akmulla da, halkı bilime-hünere, aydınlığa, çağırmıştır. Bunların en güzel örneklerinin birisi de meşhur "Başkurtlarım, Okumak Gerek!" adlı şiiridir.

Akmulla'nın şiirlerine en çok 11-11 ölçüsünü kullanmıştır. Bu ölçüye, Başkurt folklor ve yazılı edebiyatında sıkça rastlanmaktadır. Akmulla'nın etkisinde kalınarak yaratılan şiirlerde de bu görülmektedir. Akmulla şiirinin Başkurt halk edebiyatına yakınlığı yedi heceli, yani Kobayır (destan) ölçüsü ile yazdığı şiirlerinden de açıkça görülür. Şiirlerinin destansı uzunluğu, açıklama üslubu, umumi stili, şiirsel yapısı ve Kobayıra has olan ölçüyle yazılmış olması, onun Başkurt destanlarından çok etkilendiğini göstermektedir.

Uzun yıllar geçmesine rağmen Akmulla'nın şiirlerinin etkisini sürdürmesi, onun büyük bir şair olduğunun delilidir.

Akmulla'nın şiirleri bugün hala önemini kaybetmedi. Onun Başkurt halk edebiyatından, klasik Doğu edebiyatından esinlenerek yazdığı şiirleri, bugün de unutulmaz bir nağme olarak halkın gönlünde yaşamaktadır. Onun eserleri yeni nesillere sabır, nezaketi ve ahlaklı olmayı öğretmektedir.

Büyük şahsiyetlerin vasıflarını üstünde barındıran Akmulla, sadece Başkurt halkıyla kendini sınırlamamış, onun dile getirdiği meseleler ve düşünceler Türk dili konuşan birçok kardeş halkın hayatında iz bırakmıştır. Onun şiirlerinden büyük Tatar şairi Abdullah Tukay ile Kazakların ünlü şairi Abay Konanbayev'in etkilediğini söyleyen edebiyatçılar haklıdır.

Elbette! Ozanlar yalnız kalmayacaktır. Yaşayan halk ezgilerini dile getiren Akmulla gibi şairler var olduğu sürece halk da var olacaktır.

Ahat VİLDANOV
Akmulla Ödülü Sahibi

Халык күнелендө калган моң

Үзе тере сактан ук халык күнеленен, заманынын бөйөк улы булып танылган мәшһүр шағир Мифтахетдин Акмулла башкорт әзәбиәте тарихында иң якты биттәрзе тәшкил итерзәй мирас калдырзы. Дөйөм уяныу, башкорт халкының милләт булып формалашыу дәүерендә әзәбиәткә килеп, ул исемдәре легендаға әйләнгән атаклы сәсәндәрзән, башкорт ауыз-тел әзәбиәтенен быуаттар төпкөлөнән килгән гүзәл традицияларын яңы шарттарза дауам иттерзе, яктылыкты, гәзеллекте, батырлыкты, азатлыкты данланы, яңырыу, мәгрифәтселек идеяларын арымай-талмай пропагандаланы.

Мифтахетдин Камалетдин улы Камалетдинов (Акмулла) 12-се Башкорт кантоны Күл иле Мең олоҫо Тукханбай ауылында (Башкортостан Республикаһының хәзерге Миәкә районына карай) аҫаба башкорт гаиләһендә тыуып үсә. Күрше Мәнәүезтамак, Әнәс ауылы мәзрәсәләрендә укый. XIX быуатта бөтә Рәсәй империяһында киң билдәле Стәрлебаш мәзрәсәһендә замандаштары “Урал-Волга буйының Физулийы” тип йөрөткән күренекле суфый шағир Шәмсетдин Зәкизән белем ала. Троицк калаһындағы “Рәсүлиә” мәзрәсәһендә ул, дини тәғлимәттән тыш, гәрәп, фарсы телдәре, Көнсығыш әзәбиәте буйынса төплө белем ала.

Акмулланын шағирлык һәләте бик иртә уянған. Бала сағында ук уның үзе укыған мәзрәсә төртиптәренән, назан муллаларзан көлгән шиғырзар сығарыуы билдәле. Ләкин улары безгә килеп етмәгән. Үзенәң әсәрзәрен ул, шағир буларак, сәсэн буларак, телдән дә ижад иткән. Был йәһәттән уның ижады башкорт һүз сәнгәтендә ауыз-тел әзәбиәте язма әзәбиәт традицияларының берләшә барыуын күрһәтәүе менән әһәмиәтле.

Акмулла шигриәте — үзе бер донъя. Унда заманаһының моң-һағышы ла, аһ-зар аша яңғырар кыуаныс ауаздары ла, уй-хыялдары һәм ынтылыштары ла ифрат асык сағылды. Бар булмышын халыкка хезмәт итеүгә арнаған был әзип, агастан-ағаска кунып һайраған һандугас шикелле, ауылдан-ауылға, йәйләүзән-йәйләүгә күсә йөрөп ижад итте, мәғрифәт яктылығы өләшәп, ауыр донъя йөгән тартыусы хезмәтсән халыктың хәлен еңеләйтергә тырышты. Халык язмышын, халык киләсәген хәл итер көсөргәнәшле вакиғалар әсендә кайнаған шағир, ысынбарлыкка мөрәжәғәт итеп, заманының ижтимағи үсешен билдәләрлек мөһим проблемаларзы күтәрзе, уларзы хезмәтсән халык мәнфәғәтенә ярашлы хәл итергә ынтылды.

Акмулла поэзияһының ошоға бәйле рәүештә килеп тыуған бер үзенсәлекле яғы бар. Ул — шағирзың халыкка поэтик мөрәжәғәт формаһын — боронғо сәсәндәрзән килгән хитап традицияларын яратып

һәм киң кулланыуы. Хитаптар поэзияла халык тормошоноң һынылышлы, хәл иткес моменттарында барлыкка килә торған күренеш. Яу килгәндә, ил алдында афәт купканда сәсәндәр, ирек, азатлык өсөн көрәшкә әйзәп, халыкка мөрәжәгәт иткәндәр. Акмулла иһә халыкты гилем-һөнәргә әйә булырға, яктылыкка, хөр тормошка сақырып хитаптар ижад иткән. “Башкорттарым, укыу көрәк!” әсәрә — шуларзың иң гүзәл өлгөләрәнең берәһе.

Акмулланың иң яратып кулланғаны — 11-11 үлсәмлә шигыр. Бындай үлсәм башкорт халык ижадында ла, язма поэзияла ла осраштыра. Ул шулай ук Акмулланың һуң уның йогонтоһонда ижад иткән шигырзарза бер ни тиклем дауам иттереләп, хәзәрә поэзияла ла күрәнгеләһә лә, бик һирәктәр.

Акмулла поэзияһының башкорт ауыз-тел әзәбиәтенә якынлығы ете ижеклә “көбайыр үлсәмә” менән ижад ителгән әсәрзәрәндә ныгырак күрәнә — һүрәтләү алымдары, эпик киңлегә менән дә, көбайырға гына хас шигри тезмәләргә мөрәжәгәт итеүә менән дә һәм, гөмүмән, стилә, поэтик структураһы менән дә уларзың башкорт эпостарынан, көбайырзәрынан һутланыуы күрәнәп төрә.

Йылдар үткән һайын мәшһүр Акмулла һынының мөһабәтлегә, ул сәсәп калдырған гүзәл шигри ынйыларзың күркәмлегә тағы ла асығырак күрәнә.

Акмулла бөгөн дә сафта. Уның башкорт халык ижадынын, ауыз-тел әзәбиәтенен, классик көнсыгыш поэзияһының гүзәл традицияларына нигезләнеп үсеп сыккан поэтик ижады бөгөн дә, кабатланмас бер моң булып, халык күңелендә йәшәй, йәш быуынды дөйөм кешелеклелек, гуманизм рухында тәрбиәләүзә, кешеләргә әзәплелек, сабырлык, эстетик зауык күндерәүзә актив катнаша.

Бөйөк таланттарға хас булганса, Акмулла, әлбиттә, бер башкорт халкының ғына милли даирәһе менән сикләненп кала алмаған. Ул күтәргән проблемалар, ул үткәргән идеялар төрки телле бик күп кәрзәш халыктар өсөн актуаль ине. Тәбигизер, Акмулла моңо, Акмулла зары улар күңеленә лә хуш килде. Шуға ла уның бөйөк татар шағиры Ғабдулла Тукайға, казактың бөйөк улы Абай Конанбаевка билдәлә йогонто яһауын күргән ғалимдар хаклы.

Шулай булһын! Монло мондашһыз булмас. Моңо йәшәһә, уның зарын зарларлык Акмулла кеүек улдары булһа, халык та йәшәр. Монло булып йәшәр.

Әхәт Вилданов,
Акмулла исемендәге
премия лауреаты

КРАЕВЕДЧЕСКОМ
ЛИТЕРАТУРЫ

ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ СИСТЕМА

МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК

100354/14 - 3340

**Başkurtlarım,
Okumak Gerek!**

Başkurtlarım, okumak gerek, okumak gerek!
Aramızda cahiller çok, okuyan seyrek.
Ural'daki böğüren ayıdan korkarcasına,
Ey kardeşler, cehaletten korkmak gerek!

İltifat et: Okumaktadır şerefler,
Cahillikten gelir büyük afetler,
Okuyanlar gökte uçar, suda yüzer,
Yoktur onda evliyadaki kerametler.

Okuyanlar bu dünyada elbet yücelir.
Haram denilen şeyler helalleşir.
Şans, talih kutusunu açayım desen,
İlim, hüner birden bire temelleşir.

Altıya bir eklemekle, sayı on olmaz.
Saati ilerletmekle, gece gündüz olmaz.
Bilim sahibi aslandan güçlü kahraman,
Ona sarılmadan düşün gerçek olmaz.

**Fazıl Mercani'nin
Mersiyesi**

1

Kazan'da bir âlim çıktı elmas gibi,
Çekemeyen arttı: Türlü insanlar,
Mana-i fikirlerin eline alıp,
Hakikat denizinde dalgıç olup,

Meydanda gösterdi çoka gayret,
Yarıştı öndekilerin hatasından.
Ne mutlu: Bu sayede bizden çıktı,
Mercani Şihabetin Ahund Hazret.

Karanlıkta fener yaktı o,
Kaynar süte tereyağı kattı o.
Selamet pınarından yol açıp,
Hakikat nehirlerini akıttı o.

Söz açar o asil er, gerek yerden,
Hüda'm ferasetli yürek veren.
Erbapların düşünmediği yeri kazıp,
Çıkardı tatlı suyu derin yerden.

Kaynaktan çay için su alanlar gibi,
Hakk'a susayanların neşesi gibi.
Pırıl pırıl nice çocuk süte doyup,
Başkaları kalakaldı su almış gibi.

Hakikatleri görenlerin neşesi gibi,
Ulemaya serdar olup tuğ alır gibi,
Yiğitler meydanına çıktıktan sonra,
Pehlivanlar oldu şaşakalmış gibi.

Anlamayanlar ona dokunmasın-
Şöyle böyle adam değil herkes gibi,
Pehlivanlara yenildiği görülmedi,
Yarışı biri kazansa, oydu kazanan.

Müslüman'a karşı gelmek doğru olmaz,
Vicdanlı bir Rus görse ona da inanır.

O - bir âlim, ermiş, ulema -
Hissesi var derece-i içtihadan.
Düşmanlarına sakınmadan karşı durup,
Onun için mücahidiz ön safta.

Anında müşkülü çözmüş o,
Beş yüz yıllık batırları yormuş o.
Çağdaşları ona benzer eş bulamadan,
Yüreğini düşmanların yakmış o.

Her yerde delil ile sözü bariz,
Kuvvetine herkes şahit gün gibi zahir,
Bu zamanda doğan yok ona denk,
Marifetli yiğitlerden daha mahir.

Geçemiyorlar izinden basıp onun,
Gidemiyorlar yolundan aşıp onun.
Hak nurun söndüremiyor düşmanlar
Göremiyor âleme mal olduğunu onun.

Ah, yazık! Gidemedim yanına onun,
Sözlerinin âşığıyım ben onun.
Her tarafa engin fikirler yayar
Yaydığı düşünceler dolup taşar onun.

2

Ben de bir dertli divaneyim,
Nerde bir doğruluk görsem, sevinirim,
Bu zatta hakkaniyet gördükten sonra,
Gayri ihtiyari bu yüzden sevinirim.

Ben - bir arık kurt gibi seğirten,
Tavşan, tilki kokusunu alıp duran.
Birisini yakalasa diğeri kaçar,
Zayıf, aksak şansı varsa kurtulur.

Meclisine göre kavgamız var,
Kuyusuna göre kovamız var
İrbit ile Mekerye'ye derman nerde -
Pazarına göre alış veriřimiz var.

Bahtı açılmayan bir zavallıyız,
İtibarım yok, işim tamtakır.
Gençken başladığım kitabım var,
Onun da bazı yerleri yırtık pırtık.

O devirde kitap nerde bu zamandaki gibi,
Yürürüm derin yerden su çıkaramamış gibi.
Bir arkadaş kalın kitap tutup dursa,
İmrenip, bu fakirin gözü açılırdı fal taşı gibi.

Üvey ana elinde yetim kaldım,
Ondan da pek kısa sürede ayrıldım.
Üstümde kirli gömlek, yırtık şalvar,
Nerede molla var dense, koşup vardım.

Zavallılıktan başka fen öğrenmedik,
Şehre çıkıp, uzak yola gidemedik.
Okçuları tanır hâlimiz var,
O sebepten sabredip duramadık.

Az buçuk dersim var bu kış vakitte,
Kitap okumak-âdetimiz boş vakitte.
Bize ilim kapısının kapandığı yok,
Anlıyoruz keyiflendiğimiz hoş vakitte.

3

Düşünmeyin “Carude’yi”³ gören yok diye,
Eğer görse, manasını anlayan yok diye.
Güç yettiğince yay geren yiğitler var,
Zannetmeyin keskin okçu hiç yok diye.

Hüda verse usta atıcıya okunu,
Ona yoldaş olsa eğer doğru akıl.
Bahtına engel yok, biliyor musunuz?
Bütün âlem biliyor kaynağımı.

Karşı durur benim ne ağırlığım var -
Kendi noksanıma ikrarım var.
Biz karınca, siz Süleyman olduğunuzda,
“Fain Tezhabu”dan haberim var.

Erkeğin hâli belli olur, konuşursa,
Kimin hâli bilinir, gizlerse?
Marifete sıfat uyar,
Akıl bir sebep ile şöhret bulsa.

Birisine murat olsa Hakk'ın yâdı,
Bildiğince ona malum olur,
Hadiler ismine müzahir olur
Zeyrekliğin, yetenekliliğin kuralı basit.

Herkese baht verilmiş kısmetiyle,
Erkekleri suçlama hasislikle.
Aşağılamaya mollalığın haceti yok,
Âlim olsa, söz söylesin hikmet ile.

İsteksizin işi yok gayret ile.
Gayretlinin eli kısa, yokluk içinde.
Halkın karşısında hor görülüp,
Ömrü geçiyor biçarenin zillet ile.

Dertsizin rabıtası yok himmet ile
Kimi himmetlimin gücü yetmez,
Halkın gözünde hor görülüp,
Ömrü geçer biçarenin zillet ile.

4

Söz çıkar şairlerden hikmet ile,
Ona yaman gözle bakmayın hiddetle.
Yasak olsa ölüm veya umut,
Haram – helal şahsına nisbet ile.

Her fende şiir ile kitap dolu,
Baksak, sahipleri nasıl da ulu!
Gazali gibi insanı kim durdurur,
Siz de bilirsiniz, ey Allah'ın kulu!

Dert ehli şair, olsa kendine malik
Kalmazsa şiir ile virtten uzak,
Şiiri yasaklamak asla doğru olmaz
Ve yine eğlence olsa, olmaz bereket.

Şairlerin çoğu ehl-i salik,
Okumuşlar çeşit çeşit ezgiye koşup,
Dertliyen şiir değil, şarkı söyleyen
Dindar sahabe İbn-i Mâlik.

Şiir doğru, nasihati hamil olsa,
Sahibi kadar hâl amel olsa.
İşittiği adamları ağlattığı gibi,
Vaaz ile ibreti şamil olsa.

Gitmiş nice erler cevher saçıp,
Onların işlerinin yolu açık.
Çok kıymetli eser bırakmışlar,
Hikmetin hazinesinden mısra açıp.

Her bir can seyran kılar sebilinde,
Bülbüller ötüşürler tahtında,
Kafiyeli sözü tahmin etti
Hüda'm hatibin yüreğinde.

Ne yiğitler doğmuş bu yeryüzünde,
Üstadın başarısı şakirdinde.
Cariyeye ilahi söyletmek âdet olmuş,
Bayram günü peygamberin önünde.

Maksadı bu yerde kıldık tamam,
İnşallah, çıkmaz tenkitte bulunan,
Hoş görünce cariyenin ilahisini,
Resulün sükûtu ikrarından.

5

Bir kitap var, sahibi kimdir?
Kitabında ismi yok – belli değildir.
“Tarih-nâme-i Bulgar” adında,
İçinde hatası faydasından çok.

“Nazure”ye o hasis kahramanmış
Çabuk girebilse idi cennete o!
Kendi tarafını yüceltmış göğe kadar
Mollaları ona verdikten sonra el.

Arkadaş, size rica ediyorum selam yazıp,
Göz at: Mercani o, Demirkazık!
Olmazsa, kibleyi bulamadan kaybolursun.
Karanlıkta yön bulamaz, yolun şaşarsm.

Didinip, boşu boşuna uğraşma
Bakır çıkmaz yerde altın arama.
Tilki gibi uçarcasına kaçsanız da,
Bacağınızı kapar ben kel bir itim.

Bu nedenle size selam yazıyorum.
Buralarda da duyulur sizin ezan.
Er olan kahramanları hor görmeyiniz-
Hediye olarak şart değil Kaşgar, Kazan!

Edepsizlik değil mi bu yaptığın –
Eşekle bir tutuyorsunuz erin atını,
Hükmü olmaz diye düşündün mü?
Kör mü sanıyorsun herkesi?

Sizlere şaşıyorum düşündükçe,
Nasıl insansınız aklım almıyor,
Bulut gibi güneşin nurunu perdelemiş,
Bu yüzden gönlüm size kanmıyor.

Hâlince âlimlere şöhret layık
Ancak her uçan laçın olmaz
Bundan başka söyleyecek sözüm çoktur-
Ancak her sözü söylemek doğru olmaz.

İşiniz müzeyyendir vehminizde,
Sözünüz mübeyyindir düşüncenizde.
Bin molla reddetsen de ne kaygı var?
Dostlar var ortak olmaz nefretimize.

Açıktaki bir yalanı örtesiniz
Kinlenince bir garibi yakarsınız
Bir kusuru olanın arkasından
Mutlak bir kötü ad takarsınız.

Yüzünüze yıldırım fiske vurduğunda
Akrep gibi sabredemez sokarsınız
Gazali gibi de olsa, o fazılın,
Hakkında kötü sözler söylersiniz.

Hakikat ilmine kötülük edip,
Övünüp, o yana bakarsınız.
Kendinizden bir fazıl çıkarsa da,
Birlik olmaktan kaçarsınız.

Tahrikle düşmanlığa sebep olup,
Namus yolundan kaçarsınız.
Aslan ile dövüşüp zayıf düşen
Hasetle sararan acarsınız.

Elbet, şimdi beni sevmezsiniz.
Bu zavallı haklıymış demezsiniz.
Ey kardeş, insafa gel lütfen:
Firavun'un varisi de değilsiniz.

Kardeşim ayrıca benciliği bırak,
Bencilik sahibine verir zarar.
Mercani'yle tartışmaya kim dayanır,
Doğruluğunu ispat etse yeter.

Fazıl'ı âlim bilsen üzülmezsün,
Her zaman sükûnete ihtiyaç yok,
Batırla güreşsen kaybedersin,
Acırım belin kırılrsa, dost.

O size cevher toplayıp dağıttı,
Değerini bil, boşa savurma,
Almamışsan o cevherden nasibin
Kaderinden bil, ağzını kapa.

Gel, lütfen, kardeşim, insafa gel!
Gücün yeter mi, haddini bil!
Yapabilirsen onun işini sen de yap,
Yapamazsan faydası olmaz boş sözün.

Bilene neden kızılıyorsun sen?
İşini gör ilim – nur sahibinin.
Her fennin bir seçtiği er var-
Atın huyundan sahibi anlar.

Çamur atsan aka, karartırsın,
Rakipsiz böyle âlim nasıl olsun?
İstanbul, Mısır, Şam'da dengi yok-
Kaşgar, Kazan, Dağıstan şöyle dursun!

Bu zamanda kimse ona eş değil
Buralarda ona hiç kimse rakip değil.
Kahramanlar meydana çıksın da görsün,
Değilse onun bilmediğini kim bilsin?

- Ölçtü enini boyunu mühendisler,
Dürütlüğüne hayran oldu batırlar,
Daima temiz huylu âlimlerden,
Özellikle *Troitski*'deki müderrisler.

Onlar da bildiklerinizi biliyorcasına.
Kitabı sizin kadar görmüşçesine.
Laçın gibi parlayan bir sungurcasına,
Ak doğanı ayağından yakalanmışçasına.

Büyük dilekler adalete mezar,
Gelecek maksatlar da adalete ayna.
“İtibar”da itibar almış
Hürmetli Rizaitdin – bir kâmil zat.

Herkes saf, ehl-i insan aldı ibret,
Kazan’a bu sebepten geldi şöhret.
Değerini bilen iyi bir dostmuş.
Molla Burhaneddin Kadı Hazret.

Kısacası – tüm âlimler kulak kabarttı,
Hepsini bulup söylemeye dilim dönmez.
Muhterem mollanın methi nasıl
Rahat sözü yiğit gibi.

Artık yabancı vilayetten nice erler,
İstanbul, Hindistan’da çok meşhurlar,
Kitaplarını kabul edip yayınlamışlar.
Küskün yürüyedursun kibirliler!

Taassuptan ayrılmaz kötü vicdanlar,
Susuzluğu gidermez kuru göller
Ay çıkınca Çolpan'a âşık olur,
Görmüyor ki güneşi o biçare.

Aysız gece yıldızla aydınlanmaz,
Kutup yıldızına muhtaç değil nurlu ay.
O da erkeğim diye övünmesin –
Güneşi etkilemez dişi varlık.

Defalarca bencilleri uyandıran,
O bir bekçi, umursamazları uyaran.
Cihanda durumu ayan, hırsı beyan,
Ulemadan memnun pek çok insan.

Celal Haşiyesi buna tanık,
Ne kadar methetse – onca layık.
Hakikat tuğunu kaldıran
Mücahitler arasında o bir amir.

Cedide-i zamandan cemal açıp,
Gösterdi ak gayretini yalnız o er.
Hangisinde görüldü böyle bir beyan –
Kim seni tanıştırır üstünüyle?

“Hikmet-i Belia”sı nasılmış –
Şuurlu adama bal gibiymiş.
Asıl hakikati hamil olan,
İnsanın içindeki can gibiymiş.

Hadis yorumlarına bir baksan,
Ashaptan işitmiş gibi aktarır.
Böyle büyük âlime dil uzatan –
Dört ayaklı mal gibidir.

6

Kazakça şiir yazdım açık açık,
Hasetlerin yüreğini sızlatıp,
Hakikati gördükten sonra, sevinçle,
Kitaplarını okuyorum sevgiyle.

Esere zekasını ışık kılıp,
Nefis hasisliğini fark etmiş.
Kaybolduğunda gelip, bala düşen,
Bir zavallı karınca gibiymiş.

On beş yıl oldu “Nazüre”sini aldığıma,
Okuya okuya, baş ucuma koyduğuma.
Gönlümüze şifayı ondan aldık,
Düşmez hasetlerin oltasına.

Amaçları kibirli olduğu için,
Hasetlikten düşünmüyorlar sonrasını.
Kara halk, mollasına tabi olup,
Koşarak çalışıyorlar hevesle.

Neden bizde bu kadar edep az?
Mükemmelliği boş ver, akıl uçtu
Bir yere doğru dürüst mektup yazamıyor-
Başkasını aşağılamakta usta.

Kimileri okuyamadığı hâlde yazısını,
Dil uzatıyor pervasızca üstada.
Kimi mollalar dahi bile bile,
Düşmanın kötülük yapmasını arzuluyor.

İlacı kaldıramaz bazı hasta,
Nasihat kabul etmez kaba, edepsiz.
Şeytanı da geride bırakmış.
Fırlatıp tepesine "Berk el-vemiz"⁷

"Carude" sahibine sözümüz yok,
Onunla karşılaşmaya yüzümüz yok.
Allah'ın büyük rahmeti olsun ona,
Dünyada sözümüz var, izimiz yok.

O da bir âlimmiş çok konuşan,
Maksadına karşı çıkanları sevmeyen,
Âlimler meclisinde yer alan,
Menfaatine geldiğinde şakıyan.

Biz de gördük onun ok attığı yeri,
O okun ulaştığı hedefi,
Her yolun gittiği bir yön var,
Şükür; o bulmuş uygun yeri!

Ona dosttur, Molla Mühibulla,
Sâf gönüllü âlimleri seven molla.
Eskiden düşmanca yürüyordu,
Sonunda, dönüp oldu adil molla.

Molla Rahmetulla da ona benzer,
Halaskâr müşvik bir insan,
Birçok merhumlar Mercani'ye karşı çıkmış,
Onlara katılmış pek çok kişi.

Üstatları Kışkar Hazret, öne çıkmış,
Bilhassa o kelimde şan almış.
Ustalıkta Molla Meckere gibi
Birçok âlim, müderris öne geçmiş.

Kursavi Hazret daha önce yaşamış,
 Övgüye layık biri olmuş,
 O rahmetli, Mercani gibi meftun olup,
 Birçok âlim o azize karşı çıkmış.

Bu zat hem asrında ulu âlim,
 Hasetleri kaygılandıran sağ salim
 Ardından biraz eser bırakıp giden –
 “Kâmil el – Bid’at” – sanki keskin kılıç.

Her bende hazinesini açık yapar,
 Ve lakin hazineler farklı farklıdır.
 Varını yoğunu anlarsmız kapağını açsa,
 Her kimde malı kadar pazar var.

Ve lakin Mercani'nin işi başka,
 Atın asili gibi ahı akıtmalı,
 Uzaktan pırıl pırıl parlıyor,
 Cevher gibi tutturulmuş altın.

Hangi işi o âlimin şaşırtmaz?
 Hangi sözü o kâmilin göz kamaştırılmaz?
 Derdine dertliler şifa buldu,
 Körler gözünü açtı sürünmeden.

Hastalara çok faydalı oldu,
Ayakları kolları sızlamaz oldu.
Üstatlığı yeryüzünde nam saldı.
Kötü insanlara aldanmaz oldu.

İsimlerini yazdığıında, nurunu saçıp,
Ahababını âşık etti can verircesine.
Soy ağacının kökü derin –
Kasırgadan etkilenmez asla.

Birleştirmiş delille davasını –
Ustanın – parlatıp koyduğu taş gibi,
İşi titiz, makineden çıkmış şiraze gibi,
Dikişi çok sıkı bir şekilde.

Hasetlerin yürekleri zorlandı –
Karşı çıkmaya takatleri yok.
Kahramanların kılıcıyla parçalananlar,
Bir araya gelip toparlanamazlar.

Ayrıldılar kumalar edebinden.
Hasetlik ve kibir yüzünden.
Düşman güzelliğe aldırıyor,
İyilik âdetleri olmadığından.

Pişmeyince insan kemale ermez,
Ve içmeyince muhabbet kadehinden.
Düşmanlar tuzak kurmaya çalışıyor –
Serçe için kurulan tuzığa laçın düşmez.

O havada bir kartal gibi uçmuş,
Biz dolaşırız baykuş gibi, fare peşinde.
Tilkiler orada sabredemezler,
Güya, bir derin çukur görüp ödleri patlamış.

Ancak mollalığın biz sattık adını,
Bizden üstün tesettürlü dürüst kadın;
Gönlümüzü kırıp ağlaşmıyoruz,
Düşünüp bir gün geleceğini Arasat'ın.

Büyük bir âlim çıksa karalarız,
Meclisi gıybet ile doldururuz;
İşimiz gücümüz küçümsemek ya da hakaret,
Kendimizde hiç kusur görmüyoruz.

İyiye sövmekle kötü olmaz,
Kötü sözün gönülden izi gitmez.
Saf altın çamura batsa,
Çamur gider, altına bir şey olmaz!

Eđri ok hedefine dođru gitmez,
Gönülden yaman sözün izi gitmez,
Kuduran itin aya bakıp ürümesiyle,
Gökte duran ayın nuru gitmez!

9

Güneş gibi eşi benzeri olmayan idi,
Nuru – yıldırım gibi parlayan idi.
Büyük şanlı bir mücadeleciydi –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Onun şöhretli olan unvanı,
Şüpheşiz muhterem bir insan Mercani,
Adelet ilminin kölesi –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Mersiye yazdım ben biçare,
Keskin dilde buldum çare,
Bu çağda yok onun dengi –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Onun ölümüne efendiler,
Üzöldü dost ve arkadaşlar,
Troiski'deki müderrisler.
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Onun kemaletine unvan
Tasnife açık bir hâl,
Basireti açık kılmış –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Ne zaman o zat veda etti –
Kazan'm görkemi gitti,
Bütün dostlar yetim kaldı –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Onun methi sınırsız,
Dağıstan, Hindistan kadar.
Benim övgüm yetersiz –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Üstünlüğü - zeyreklikte,
Kemaleti – aselette.
Usta dili güzellikte –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Sohbetle paylaşılan haber,
Ortaya dökmüş nice sırrı,
Açıvermiş perdeleri –
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Safi Allah ruhu hâlâ,
Hata af ile bağışlanır.
Ayrılmaya yürek sızlar
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Yardım etsin sana, Rabbim,
Kendim zavallı, atım arık,
Kazan şehrine gelip
Göremedim, ne yazık ki ah!

İlah'ım, bütün hacetim,
Kabul et sana münacatım,
Kabahat varlık hâlim.
Dayanamadım, ne yazık ki ah!

Onu övmek bana hazdır,
Kazakça bir beyit yazdım.
Ve dağıttım yurda ben,
Ayrılmak zor geldi ne yazık ki ah!

Yerim Zindandır...

Çok çok selam misafir Akmulla'dan,
Doğru deyip halka söyleyen molladan.
Bütün bozkır içlerine bizden selam
Düşmanın iftirasmdan uzak molladan.

Selam verip fakirin hâlini sorarsanız,
Mektup ile bildirelim isterseniz.
Ah çekip, açlıktan kan yutuyoruz,
Ölmesek de ölenden farkımız yok.

Söyleyelim, size ibret, sorarsamz,
Yayılmış hünerimiz yurda :
Semizler dayanamaz, arıklar,
Burada büyüklerin baskısındaız.

Solgun, gece uykusuz tana çıkarız,
Her düşünceden, fikirden uzaklaşırız.
Ağ kurup, sinek tutan örümcek gibi,
Tahta kurusuyla pireyle dolaşırız.

Yattığım yerin adı zindandır,
Her türlü insan var cefa çekmiş.
Türlü ibretliklerin hesabı yoktur.
Nice münafık varsa toplanmış.

Demir parmaklıklardan penceresi,
Kara taşlarla örölmüş çevresi.
Ruslardan da var yatan birçok,
Bu yere düşmanın dahi düşmesin, dileme!

Hoşlanacak bir şey yok, gönöl sarsılır,
Tüfekli asker yürür, döne dolaşa.
Başıma gelen işe çare var mı?
Yatarız biçareler, ağlaya ağlaya.

Tutuklunun, sorarsanız, hâli şöyledir:
İnsan insanı böyle dener.
Görürüz pencereden soyluları,
Geçerler atlarıyla tıklar tıklar.

Bazıları on yıl yatmış, uzun süre,
Çareleri Petersburg'a kadar uzanmış.
Himmetli nice yiğitler yok edilip,
Ayağı kement ile prangalanmış.

Sararttı ak yüzümü kara taşlı ev,
At ile erin kaderi birdir.
Döndürdü başımı sürekli çığlıklarla,
Yoktur iyinin kötünden farkı.

İnsanın karanlık evde kaygılanması
Ağrımış yata yata kaburgası.
İçinde var hem haklısı hem haksızı,
Yatarlar enselerini kaşıya kaşıya.

Katıksız çorba içtiği aşı,
İçtiğinde damla damla akar gözünün yaşı,
Dostum içmem diye direnme,
Dünyanın vefası yok, lanet olası!

Ben de bunu isteyerek almadım,
Kazak'a zorla damat olmadım,
Allah'tan gelene ne çare?
Yüreğim yanar ateş gibi, derman bulamadım.

Biz de elbette bir şahbazın çocuğuyduk.
Hocanın dini öğrettiği talebesiydik.
İlim meydanında yarışa girip,
Dördüncü, beşincilik için çabalardık.

Geniş bozkır dardır, bela gelirse,
Olmayan suç var olur, ceza gelirse.
Esenliğin kadri sağlıkta,
Baştan akıl gider, bela gelirse.

Belayı çok görmüş soylular,
Paramparça olmuş altın tahtlar.
Düşmanın getirdiği beladan,
Kırılmış sapı süslü, çelik kılıçlar.

Kimisine bir sebepten kıran girmiş,
İyiler de bundan payını almış,
Zalim bir sultana karşı gelip,
İmam-ı azam hapiste ölmüş.

Gerçek söz tesir eder bal gibi.
Bu yerde gönlüm korkak, dilim cesur.
Canı boş yere yanmış biçareyiz.
Usul usul masal anlatıp sallamız.

Kula rızık değince kul kımıldar,
Saçılmış rızkı olsa, gidip tadar.
Her kul yazgısını yaşar,
Gerek sultan olsun, gerek imparator.

Terk edildi kaygı ile akıl, hatır.
İçim kaygı, hasret ile doludur.
Böyle yatar Akmulla biçareniz
Derinden devşirip söze başlar.

Bir bela görmeyince insan şaşar,
Kulun gönlünü bela basar.
Bavırsak bile yemeyen Akmulla idim.
Çiğniyorum kuru ekmeği çatır çutur.

Askerler, gece olduğunda etrafımızı çevirip,
Kapatırlar, hayvan gibi, saya saya.
Ölüm aklıma gelirdi, bu gelmezdi,
Başa gelen Allah'tandır daima.

Sarardım parmaklıktan baka baka,
İnleyip sızlar tatlı can, oy!
İsengeldi, Batuçka'da hoca olmuş,
Akmulla horluk gördü bin bir çeşit.

Eridim kaygı ile düşünme düşünme,
Bu yerde hiçbir şeye sözüm geçmez.
Kadere garip kullar dayanırmış
Zalimler Akmulla'nın canını yakar.

Acıydı mazlumken geçen gün ve ay,
Kuran'da zulmü yasaklamış Allah.
İsengeldi'nin yaptıkları aklıma geldikçe,
Ağlarım iki gözümünden yaşım dinmez.

Çoktu düşmanım beni dışlayan,
Türlü dedikodu, iftira ve kötülük çıkararı.
Bir söz var: Yok denilmiş Hakk'a ölüm,
Adaleti Sadece Allah'ım korumuş.

Açıklıyorum şimdi, dinleyin beni,
Liyakatsiz, doğru söze aldırmar.
Üzgünüm yazdım ama sen kınama,
Kurtlar yüreğimi parçaladı.

Dayanamaz doğru söze cahil kişi,
Eski resmin kaldığı zamandan beri.
Düşman peygamberi de beğenmemiş,
Köpek midesine tereyağı yaramamış.

Havalı bu devirde ahali
Arasına yabancılar karışmış.
Sağ iken razı olmaz kara cahil,
Duyarsız insan yeniliğe bakmamış.

İnsanda dedikodu ile iftira kötü,
Sinekten sançıp duran arı kötü,
Söylerse söylesin kara çalsın,
Bir olmaz ak maralla kara domuz.

Göremez ilmin kıymetini kara cahil
Kara it de peygambere ürümüş.
Kapmadık it kalmadı beni,
Tenimde yer kalmadı kanamayan.

Düşman gidince, baş açılır bu kaygıdan,
Şahin gibi başını çıkarmış tumağından
Tutuklu kalsam da, cevherim kaybolmamış:
O cevher ki, tek Allahu Teala'dan.

İyi göremez cahil insan,
İbret olsun diye kalmış eski zamandan.
Her Musa'ya bir firavun denilmiş gibi,
Kalmış o, emir olup ulemadan.

Kardeşlerim, hepinize çok çok selam,
Sizlere selamdan sonra ibret kelim.
Her türlü manada hikâye yazdım,
Yüzer mahir insan akıntıya karşı.

Horlandım, hataya düşüp kuzgunlara,
Dostlar iltifat ediniz bizim zarımıza,
Arktan atlayan küheylandım,
Kalakaldım dik uçurumda.

Ne böyle bir iş yapmış ne de görmüştür,
Orenburg'un, Kişi Jüz'ün Kazak'ı.

Atlas elbise, pazarında kıymetli olur,
Kurnazlıkla hile arasında pazarlık olmaz.
Altının değerini kuyumcu bilir, diye bir söz var,
Cevheri köpeğin boynuna taksan, boşa gider.

.....
Saksağan, hâkim olsa da, papağan olmaz,
Yoksul yerde yiğidin saadeti olmaz,
Buzacağı ölen ineğin sütü olmaz.

Yengeç burcu yay olmaz,
Kötünün yapacağı uzun sürmez.
Ala böceğin derisinden post olmaz,
Kambağı yağlasan da kayış olmaz.

İyinin pazarında kargaşa olmaz,
Kötünün pazarında kazanç olmaz.
Sığırı donatsan da ne fayda,
Martıyı boyasan da tavus olmaz.

Gök demiri bilesen de elmas olmaz,
Boz eşek yoldaş olur, sırdaş olmaz.
Kötü dost kara yılan, sözü gibi,
Ne yâr olur yılan, ne yoldaş.

Kötü kollanmakla adam olmaz,
Huzurun kadrini bilmez ahmak, deli.
Zalimin zulmü çoktur, çok çok beslersen,
Köpek başını bile taşıyamaz.

Kötüyü bey yaparsan, yurdunu bozar,
Akılsızı şımartırsan, ayağını uzatır.
Bey deme, halk deme, işine bak.
Bazen beygir, yüğrük atı geçer.

Bu devrin insanı haramzade,
Gönlü kara, ağzı bozuk, dili yalaka.
İlimden huysuz at gibi kaçarlar,
Hak dendiğinde, sürekli ağırdan alırlar.

Ağlayıp yatarım, kardeşim ah,
Zayıflayıp kupkuru kalmış küheylan gibi.
Zalimler kadir bilmez, yok ettiler.
Günün nurunu sevmeyen yarasalar gibi...

Korunsun âlim kişi kötü dosttan,
Cahil dost, bir aylık dosttur, sonra düşman.
Miskin kedi insan kokusunu bilmez,
Gülün kokusunu nerden bilsin koku alamayan?

Çok yatmaktan dar yerlerde sarardı elbet,
Bu yerlerde candan yakın oluverir yabancılar.
Hilekâr ilin pazarında dükkân açıp,
Cevherimin değeri düştü, horlandı yalnızca.

Kötünün, kardeşim, uzağmdan git:
Evliya olsan da, ayrılmaz peşinden it.
İt ürmüştür nebiye denen söz var.
Köpek, namım yürüsün diyormuş.

Kardeşim bu sözümde görmeyin bir eksik,
Sizin iyiliğinizi kıskanmıyorum.
Kötüyü düşman görmek dinin sünnetidir,
Bazılarının inancından ederim şüphe:
Peygamber hadisine ait söz var,
Dedikodu yapan, cehennemın kancığı diye.

Dost olmaz, dostunu arkadan kötöleyen,
İnsan olmaz, bir hatayı örtmeyen.
Kulun arkasından neler demezler ki,
İnsafa gelip, hiç Allah'tan utanmayan.

Övmez insanı insan, sevmezse,
Sakat köpek yatıp havlar, yürüyemezse.
Ağızına toprak dolunca susar ancak,
Azrail gelip işini bitirince.

Ne yapsan, canın çıkar, kardeşim,
Ak sütünü bir köpek gelip mundar etse.
Ah çekmez er, yüreği sararmazsa,
Kaygısı kaygı üstüne gelmezse.

Her şeyden bu horlanmak kötüymüş,
Hastanın gönlü hoşnut edilmezse.
Şimdi inleyen bir mahkûmum,
Arada bir ziyaret etseniz olmaz mı?

Dertli kula Allah yakındır,
Ağlatır kulunun asil olanını.
O kimini çok sever, kimini ezer,
Dostunun duymak için münacatını.

Ama bu cahil, Muhammed'e inanmamış,
İmana çağırsa da, güvenmemiş.
Üç yüz altmış mucizesine sihir deyip,
Doğan ay ile güneşi görememiş.

Anlatayım kısaca dediğini ben şiirin,
Düşmanın dedikodusuna yoktur sözüm.
Bize değil, peygambere dil uzatmış,
Olur deyip her Musa'ya bir firavun.

Hapsedilip aziz Yusuf az mı yattı,
Çıkarıp, ağabeyleri köle diye sattı.
Ondan sonra Züleyha'nın iftirasından,
Zindanda on iki yıl cefa çekti.

Ne yaptı İsrail'in âlimleri kendi,
Onlar yakın nebi çocukları.
Hırsız, katil, dedikoducu deyip,
Yusuf'a ne yaptı ağabeyleri!..

Yazılan, bakınız her kitaba,
Yalan olmaz deyip iltifata.
Mezarında İmam -ı azam köpek oldu deyip
Hangi densiz iftira attı o yüce zata.

Olacakları görmüş peygamberler,
Cefayı çekmiş asıl cevherler.
Hangi suçtan tutsak diye düşünmeyin
Fayda yok çok sözden, kardeşler.

Küheylanı yermek olmaz dışarıdan,
Böyle sözü anlamayan kara cahil.
Kovucuya Müslüman'sm diyemem,
Biz değil onlara peygamber bile inanmamış.

Güzel söz dinlemek hoş, mübarek,
İyiye Allah yardım etsin, akıl versin hep.
Bu sözüm şiir değil bir nasihat,
Yazanı olmayan Fars, Arap.

Zamane Âlimlerine

Ademden hava kalmaz, yoksul olmadan,
Fakirlik sohbetine kardeş olmadan.
Huyu küçümsemek ya da horlamak.
Söz söylemeyen birini rahatsız etmeden.

Birine dünya bahtı hasıl olsa,
Muradına arzusuna vasil olsa,
Nefsi firavun gibi hırçınlaşır,
Bir fitnelik görüp basılmazsa.

Başkasında hasiyet var diyemez,
Kendini hüsnüzana hasretse,
Erişkini hor görür bu insan,
Aklı doğuştan kıt olunca.

Konuşmasından her adamı adam sayar.
Başkalarını aşağılamaya heveslidir.
Kara sinek temiz yere konmaz,
Nerde irin, yara; yeri orasıdır.

İnsaftan bir eser yok işimizde,
Kin, kışkırtma, haset dolmuş içimize .
Mesleğimiz - tartışmak, küçümsemek,
Yapacak iş yok başka aklımızda.

Dođru söze kulak asmak yok zihnimizde
Grsek de dođru yolu semeyiz asla.
Ve lakin gönülleri de olanlar,
Herkesi ařađılar, vmezler asla.

Yakın dursan demirci körüđü gibi,
Kirletir seni asla paklamaz.
Dokunsan yađlı kara selek gibi,
Bulařtırır karayı asla ađartmaz.

Yanlıřlıkla ayađın kayıp, yere dřsen,
Atlar geçer üstünden, dönüp bakmaz
Zerre kadar hatanı görse,
Avretini açmaya hazır, asla rtmez.

Molla diyerek aldatırken herkesi,
Gerçek molla az bulunur aslında.
İyiliđin her zaman dođruluđu nerede?
Pr dikkat hakikate baktıđımızda,
Rast gelse, yakalamaya hazır,
Oltası uzakta deđil - parmađında.

Dostum, limlik farklı bir řey,
O kolaylıkla ele geçmez.
Baht gelse fark edersin,
İzzeti řerefe aldırılmazsan.

Nefsimiz, arzumuz için - en öndeyiz,
Şeytan bile gayret etmez böylesine,
Her ilmin ilk şartı - dürüstlüktür,
Bavırsak nefis olur bolca yense.

Yakışır kendimize baksak biz,
İlmin meyvelerini alsak biz.
İlmi korumaya çare bulup,
Daha çok tefsire ve hadise baksak biz.

Mollalık o zaman bize verir fayda,
Nefsimizin sahibi olabilsen öyle.
Düşünmekle elden bir şey gelmiyor,
Gönül ile çok şeyler yapıyoruz biz.

Görünüşte molla gibi sultamz,
Sarığı ustalıkla sararsak biz.

Ayet okusak da telaşlanmayız,
Ah, yazık, kıyamette ne olacağız?!
Yaşımız büyüdükçe, gönlümüz genç,
Tövbeyi sonradan edeceğiz biz.

Halk için ak sarığın büyük olsun,
Atın-kızağın, elbisen görkemli olsun.
Hususen cahil halk nazarında,
Kendin şişman, göbeğin büyük olsun.

Bir zengin evinde ya da ilçede yaşamak gerek,
Mağrurları kendi yanına çekmek gerek.
Abdesti, namazı doğru kılmasan da,
Mollalığı her bilimden almak gerek.

Havasına uygun sözler söyleyip,
Tuzağı-ağı ustaca kurmak gerek.
Onların muradınca yürüyüversek,
Marifet aydınlığını örtmek gerek.

Göbeğimiz gebe sığırın karnı gibi,
Dilimiz cehennem ateşi gibi,
Şaşkınlıktan herkese küsüyoruz,
Tüyleri kabarmış erkek hindi gibi.

Bize dur diyecek aksakallar öldü,
Artık tufan çıkarmak kolay oldu.
Avamın başını biz karıştırdık,
Varlığımız bir afet gibi oldu.

İsyanın çoğu çıkar dilimizden,
Sarığı büyük büyük kişimizden.
Bugün de sırtımız - hoş, içimiz - boş,
Zülcelal – memnun değil işimizden.

Mollalık zor, yolu bilmezse,
Allah akıl verip göndermezse,
Peygamberden alınan ilim-bir nur,
Eğer aydınlığı karartılmazsa.

Molla olmaz, halkına yalan söylerse,
Âlimi rezil edip, kötülerse.
Âlime iyi insan kara çalmaz,
Özü veledizina gibi değilse.

Molla şudur ki, din öğretir para almazsa,
Dünya için dini satıp, kaybolmazsa.
Âlimden hikmetli çok soru var:
Çoban sopa yer, sürüye bakmazsa.

Marifetimizin meyvesi hırçınlaşmak,
Körükleyip kuduram kışkırtmak,
Kucaklaşma, anlaşma, dostluk değil –
Kapılarak kavgaya, sopaya sarılmak.

Yetkinin yetkinliğini inkâr edip,
Vuruşmadan geçmiyor bizim öfkemiz.
Herkesi bencillik yanılttı,
Aksadı bu sebepten adımları.

Ahlaki terbiyeyi geriye bırakıp,
Rakibi küçümseyip, gönül rahatlatmak,

Günahımızın ağırlığına yer dayanamıyor,
Yağmurdan yoksun kaldı bizim tarla.
Kapıya bir zengin gelse, hoş geldin deriz,
Bir garip fakir gelse kaçarız.

Öğretsin öğrencilere önce iman,
Hoca olsun din için canını feda eden.
Manasını kendi diliyle anlatsın,
Böylelikle iki taraflı olur iman.

Molla olsa, korkak olup, üzgün olsun,
Gerek zengin, gerek fakir olsun.
Bu sözü sevmeyen düşmanlar,
Kızgınlığından, gerekirse çatlayıp ölsün.

Zenginlikten var mı kudurmayan,
İçini kötülükle doldurmayan?
Doğru söz havası sönmeye hazır,
Çatlayan cam gibi çitirdayan.

Haklı olduğu yerde susmayan,
Akmulla adlı fakir seslenmiş.
Yaralanıp ıstırapla yatan bir yaşlı itim,
Saksağan ve karga gibi cırıldayan...

Sözü yerde kalmaz beyler
Uyarmanız gerekirdi bu durumdan.
Hazretler bizim gibi miskin, garip değil -
Onların ekmeği pişmiş, pilavı hazırdan.

Benim gibi fakirin, söylesem de, değeri yok,
Sözümün önemi bitip, sesi uçmuş,
Dünyada dolup yatan azizler var,
Bülbül dillerini para kesmiş.

Tartınca, birçok şey hafif çıktı:
Tartının da ayarı bozuk çıktı.
Endişeli konuşanlar uzak dursun,
İsti'farın "ayn"ından nokta düşmüş.

Fethadan tekbirdeki "elif" doğar,
Demiyorum bu sözleri hasetlik için.

Sarhoşken nasihat kabul olur mu -
Hatasını övünmekle ömür geçiren.
Kendisinin bilimle hiç ilgisi yok.
Kendi kılar teheccüd namazını gecedен.

Abdest almakla bitmiyor iş,
Olmazsa gerçek abdest önce içten.
Dünyaya doymak olmaz, bırakmak da -
Kanaat torbasını şıçan deşmiş.

Nasihatler

En evvel gerek iman, derler,
Ahiret işlerine inan, derler.
Tanrı affetsin demekle iş bitmez,
İman şartını öğrenmezse İvan, derler.

İkinci kıymet gönül, derler,
Gönlü bozuk adamdan vazgeç, derler.
Bozuk adama yer üstünden altı iyi,
Olmazsa gönül temiz, gömül derler.

Üçüncü kıymet akıl, derler,
Akılsızın tevfik tarafı takır, derler.
Basit bir nedenle kavga edip, dinini bozar,
İmanı küfre satır derler.

Dördüncü kıymet şükür, derler,
Nimete şükretmemek küfür, derler.
Yattığı yerden “Hüda affeder.” demek utançtır,
Bahane bulup, düz yoldan koş, derler.

Beşinci kıymet edep, derler,
Edep denen; muhabbete sebep, derler.

Küfrün edeplide olmadığı gibi,
Edepsizde de imanın olması acayip derler.

Altıncı kıymet sabır, derler,
Sabırlı kişi muradını bulur, derler,
Her işte sabırsızlığın sonu zarar,
Sabırsızlık başa bela sarar, derler.

Yedinci kıymet ihlas, derler,
İhlassızın işi kabul olmaz derler.
Akıllı olan bu sözleri bilse gerek,
İman, akıl, edep, ihlas – yoldaş derler.
Önümüzden geçmedi korkular,
Bu halk bilerek gafil yatar.
Gafletten uyanma yok, utanma yok,
Kervanlar geçer tıklar-tıklar.

İbretler göz önünde ortada durur,
Eli ile nice adamı gömüp durur.
Çok gördük kabir kazan yiğitleri–
Aralarında neşe, oyun dolup taşar.

Ne fayda ah demek öldükten sonra,
İş bitip, kabir azabını gördükten sonra?
Allah'tan korku nerede kaldı,
Zar ağlar yerlerde güldükten sonra?

Bu devrin insanı işte böyle,
Kötü huyuyla halka faydası olmaz.
Dine fazla gönül vermez,
Zekalarını Eflatun gibi sanırlar.

İyiler Hak'tan gönül ayırmamış,
Kötüye Hüdâ rahmet yağdırmamış.
Bilimsizin kendisi bilmez, iyiyi dinlemez,
İnatçı inek gibi sütün sağdırmaz.

En evvel paklamak gerek kirini için,
İçeride kalıp durmasın kokmuş irin.
Ah ne olur! İçi temizlensin, içi temizlensin!
Olmazsa, fayda vermez kuru bilim.

Bilmeyen Kazak da Nogay da var,
En evvel ilmini onay ile al!
Kitabı, meleği, peygamberi!
Sadece adını bilmenin ne faydası var?
Biliminin semeresini görmeyince,
“İmanın şartı”nı görmenin ne faydası var?..

Öğüt veriyorum Kazak halkına:
Gönlünüz bilime çok soğuk.
Bazen ulemalar söyleseler de,
Göreneğimizi yaşamıyoruz.

Faydasız mollayla oturmayınız,
Öğrenmeden farzı vacibi durmayınız.
O molların okuması iyi olsun,
Görünece bir ulu molla şaşırmanın.

Hâline vaktine bakmadan övünmesin,
Küçük çocuklara sert çıkmasın.
Bu tarafta çok işler var – kendini bilsin.
Akaidi okudum diye göğsü kabarmasın.

Küçük molla istiyorsunuz kolay diye,
Birçoğu henüz yetişmemiş molla.
“Şemsiye”den beş-altı kelime ezberleyip,
Tayin olur cahillere molla diye.

Kaç kere söylesem de, ballandıra ballandıra,
Hüda için efsanlayıp, büyülemiş gibi,
Kendi dilimizce açıklayıp,
Evladı Müslüman’ın anlamış gibi.

Nedense hiçbir ilaç fayda etmiyor:
Kâle almıyor gibi görünüyorsunuz,
Bu dediklerim kitaba hilaf değil,
Akmulla aldatıyor diye sanıyorsunuz.

Dilimiz çok tatlı, gönlümüz sert,
Yoldaşın yanındaki avare gibi,
Uyanık insanlar artık çoğaldı –
Parmağının ucunda dolandırır gibi.

Babanın ağzı denen bir söz var,
Gönlümde ufacık iman kalmamış gibi.
Neden böyle korkusuz olmuşuz ki.
Dünyanızki dünyada kalmayacak gibi?

Biz değişik bir halk olduk ölmez gibi,
Mezara tek başına girmez gibi,
Dürüstlük bu çağda önemsiz oldu.

Dürüst olanlar geride kaldı,
Kimi mollalar halka yalan söylüyorlar,
Sadakasız kalırım diye korktuğu için,
Güçlü beylere yalakalık için,
Şeriatı istediği gibi yorumlarmış.

Bağlanan boğaz ile dilimiz var.
Seyisler boynumuza kement atmış gibi
İşimiz bizim aynamız oldu,
Nice yere şeytan tuzak kurmuş gibi.

Şahbazlar Kaf Dağı'na taşınıp gitmiş.
Yerine kuzgun baykuş konup kalmış

Kemiğe işleyen asla ayrılmaz,
Küçüklükten kötülüğe alışan,
Böyle kötü işlerle uğraşıyorlar.
Adam gibi akıl taşımıyorlar.

Cebrail'in sözünü kabul etmez gibi,
Kara kan içimize dolup kalmış.
Din gitse de zan bırakmaya razı değil –
Gönlümüz bu sebeple donup kalmış.

Fidye olarak arık malı verir kat kat,
Baykuş molla bu malı bekler durur.
“İnşallah, bunu kabul eder.” – diye
Çıkarıp verir bir gözü kör.

Koyun, yıldıktan katarlar aksak-sakat,
Deveden verecekse – hasta ürkek deve.
Övünmek istersen malını kıskanma –
Diyerek sadakaya daha mal katsın derler.

Atılıp mollalar geçer öne,
Kesik Baş'ı, Ahir Zaman'ı okuyanlar,
Malın kötüsünü verir seçerek.
Dizmişler peş peşe; hastası arkada körü önde.

Boş yere: “Affet Hüda” – diye,
Tövbeyi öğrenmişler yalan dolan.
Bize de vermez mi diye, miskin miskin,
Molla yine oturur dertli.

Sağ mal sığırdan ikisi,
Zavallılar zor duruyor zayıflıktan ayakta.
Sarıp, tan vaktinde ölen ceset,
Toprağa verilmeden, öğüt ile kalır geceye dek.

Bu zamanda yetişen çocuklar
Haram mala çabuk meylediyorlar.
Serbestçe dolaşp büyüyerek,
Sağ salim yetişseydi kız çocuklar.

Kötüler birbirini kollarmış,
İhanetlerini dahi savunurlarmış.
Zalimler için hazırlanan cehennem var–
Hüda’ m bu dünyada vurmuyormuş.

Sultan
Abidulla'ya Şikâyet

Selamünaleyküm, asil zata,
Meydanda kazanan beygire,
Layıktır diye şerefine yazdım selam,
Kendimiz fazla kahraman olmasak da.

Bahçesiz yerde bülbüller de ötmez,
Şimdi benziyoruz baykuşa.
Hüda'nın yazgısına çare var mı –
Yazılmamış dualar boşu boşuna?!

Rica ediyorum, hazret, senden yüz bin defa,
Biz fakir biçareyi geri çevirme.
Akıllıya – bir işaret yeter, diye söz var,
Fazla konuşmak – edepsizliktir asil insana.

Düşmeye hazırım dünyanın mezarına,
Satıldım bir yaramaz ilin pazarına.

Teselli edecek hiçbir söz duymadım,
O sırada da umudumu kesmedim.
Zindanda intizar olup sıkıntıdan,
Sizlere gene yazdım, dayanamadım.

İnsanda oluyor bazen böyle durum.
Âlimin sözü – şeker, manası – bal.
Biçare, sıkıntısından yazmıştır, diye,
Sultanım, dilekçeme göz at.

Tutuklular kıblesi idi eşiğimiz,
Söz sırasını bilmeyene benzemeyiniz.

Yıkasanız bir kirliyi, kir yok olmaz,
Kertik bıçak da bilenince keser.
Her bir zat özüne döner, demiş.
Paslanan çelik kılıç kesmeden kalmaz.

Çok oldu Müslüman'a yardımınız,
Her gün büyüyüverdi pazarınız.
Kalan yemekten Akmulla'yı boş bırakmayınız –
Taşıyor sizin devlet hazineniz.

Dünyada hayran sizin bahtınız,
Yığmış tamamıyla devletiniz.
Bilgi ağacının meyvesisiniz ,
Ömür boyunca sönmesin şefkatiniz.

Eksilmesin baht devlet başından,
Çıkmamış er – azamet ikbalinden.
Dünyan senin – bengisu damlası gibi,
Pek çok ocak ihsanıyla aydınlanır.

Devletin bahtın ile taşıversin,
Kahrın düşmanları basıversin.
Yağızlar uzaktan görüp kaçıversin.
Tanrı'm gözümü açıversin.

Dua şu Akmulla'dan, sultanımız,
İçinde çok Çoban Yıldızı'mız.
Kalpağın gümüş, ağın altın,
Hürmetin büyük senin, sungurumuz.

Geliyorsun asil soydan bozulmadan,
Himmetine akıl kuvvet, devletin bol.
Kutsanmış, kutlu bir yer, diye
Butağa yuva yapmış kerkeneziz.

Cehennem haram olsun itinize,
Çıkmasın düşman karşınıza
Konukseverlik sofrasından bir lokma,
Verseniz, ne olur ben denize.

Elma ağacına yuva yapan siz bir şahbaz.
Şahbazdan et tadan biz de bir kel.
Aslımı sorsanız, ben biçare –
Dertmend Hebi Hoca ibn-Niyaz.

İsengeldi ile Batuçka

Kıpçak içi Karabalık, Karagızlar
Zarına Akmula 'nm bir bakınız.
Beni yakalayıp verdiniz düşmanlara.
Hepiniz Tanrı huzuruna varınız.

Hüda'm size versin kutsal niyet,
İlinizde kaldım Tanrı izniyle.
Yaptığın iftiralar aklıma gelse,
Ağlıyorum iim dolup tekrar tekrar.

Olmadı Őikayet etmeden çaremiz de,
Kin tutup, dayanacak güç yok yaramıza.
Günahsıza iftira edip soldurdunuz,
Bağırtsın sıçan düşüp tasınıza.

Kim dayanır bu yaptıklarınıza,
Pis ağızlı ala kargalığımıza.
Bu yaptıklarımız Müslüman'a yakışmaz,
Aşkolsun! Sizi doğuran anaya.

Çamur sıçradı Ata Karagız'a
Var ve çıkar iyiler aramızdan
Cefaya sebep kimse – ona diyorum,
Ruhu kararmış Karagız'a.

Razıyım sizin ulularınızdan,
Gönlü güzel dahi insanınızdan.
İyiler sesini yükseltmedikçe,
Horlanarak böylece kalacak mıyız?..

Çokça selam razıyımı âliminizden,
Hayır dua olsun aziz atalarınıza
Kim yazmış diye sorarsanız, ben – bir mahkûm,
Akmulla, *Troitski* şehrinizden.

Dostluk

Dost dediğın görünüşte güzel, içte kötü olmasın,
Dünyası küçük olsun, yüreği küçük olmasın.
İyi günde dost olup, dar günde kaçmasın,
Zamanı gelince, azgınlığa karşı gücü olsun.

Kusuruna bakma dostun – kusur önemli değil,
Kusuru açık olursa olsun, açıklayan olmasın,
Dost sandığınla aynı düşüncede olmayabilirsin.
Görünüğü farklı olsa da yüreği farklı olmasın.

Dileyen herkesin mutluluktan hakkı var–
Senin eşek diye horladığın sakın at olmasın?
Elbisesi eski diye kişi kötü olmaz,
Senin karga dediğın sakın sungur olmasın!

Mutluluk için gamsıza Bağdat, Halep gerekmez,
Yurdu Bulgar olsa da, karıştıran olmasın.
Eseri yazan – lakabı derdmend Akmulla,
Dünyada kötüler olsa da tanın olmasın.

Kanaat

Kul kudursa, elbet kinini bilmez
İnsan bey olunca değerini bilmez.
Sonradan olan zengin, dengini bilmez,
İnsan diye kimseyi gönülden sevmez.

Bereketli mal gider ulaşılmaza,
Az olsa da, yeter bu mal çoğa
Beylere derdini tekrar söyleyen de,
Âsil olmayan kötüye dargın olma.

Sonradan görenin gönlü zengin olmaz,
Genç at deveyle denk olmaz,
Tanrı insanlara baht, devlet verse,
Kimsenin gücü yetmez verileni azaltmaya.

Eşiği geçince sana uygun yere otur,
Düğünde post giyersin yörene göre.
Elindeki her şeye kanaat et –
Beygiri yüklerler yelesine göre.

İnsanîyet

Beygir uzağa gitmez, yorulunca,
İri ağaç ufalıyor parçalamınca,
İyi beslemezsün yüklü devenin,
Ensesi aşağı düşer, yürüdükçe.

Âlim olsan, faydalı ol kendine,
Daha sonra – yanındaki yoldaşına.
Birlikte yürüyeceğin yoldaşa bakmasan,
Gereken günde gelmez o da yanına.

Unutma insanlığı onduktan sonra,
Parlar ayın nuru dolduktan sonra.
Öfke bıçak olduğunda, akıl – odun,
Küçülüyor odun yontulduktan sonra.

Konuk gelse evine, saygı göster.
Gönlünü onun kırma – Hak'tan utan.
Bela gider, konuktan rahmet gelir –
Razı ol, herkesin teşekkürünü al...

Herkesten övgü alsan, çok yaşarsın,
Devlet bitse, elbet ararsın.
Kişi ne kadar çırpırsa da – kendisi için,
Kötülük yapsan, sonuçta bir kere sıçarsın.

Bu dünyada olamaz özsüz kişi:
Ne açık, ne saklı olur işi.
Birinin suçunu başka biri çekmez.
Öz cezasını kendisi çekiyor her bir kişi.

Aşağılama görür görmez her insanı,
Başkasının çocuğundan küçük görme oğlunu.
Allah bilir sadece kimde varsa hatayı,
Kusuru var diye düşürme yiğidin değerini.

Bir bakışta anlayamazsın yiğidin sırrını,
Bilim yolunda bak daima ileriye,
Ne kadar öğüt verirsen ver cahile,
Düşünüp dikkate almaz binde birini.

Kimi aydın, içinde sırrını saklar,
Kimi insan sevdiği mesleği över,
Cahile ne kadar nasihat verirsen ver,
Düzenbazca dünyayı dolanıp gezer.

Elinde bulunana kanaat et.
Eğilerek, zengine sakın dilenme.

Namusunu bırakma, mal için,
Şükranı bırakma, var için,
Tövbe, edep simgesi – kanaatlik,
Emelsiz olma sakın, mal için.

Dünya.

Derdimizin tümü – dünya mülkü,
Dünya için yeri kazıp, olduk tilki.
Kanaat etmeyenin karnı aç,
Gece – uyku görmedik, gündüz – gülmedik.

Ey dünya, aldatıyorsun hepimizi,
İt nefsine çevirdin namusumuzu.
Sükûnet bitip, geldi çok belalar,
Evde rahat bırakmadım yaşlılarımızı.

Rahat işe, boş söze kulak asma,
Olur olmaz tavsiyeyi kafana takma.
Öz babanın görse kötü huyunu,
Doğrusunu söylemekten hiç utanma.

Akıl

Rütbe alanlar zor durumdadır,
Nasihat versen, kabul etmez; inatçıdır.
İlerlediğinden baht bulsa,
Kendine denk dost bulamıyordur.

Biraz zamanın kurbanı, bırakmıyor saadet,
Yalan sözü, üç kâğıtçılığı övmüyor saadet.
Görmüş geçirmiş yaşlılardan akıl alıp,
Zalimlerin sözlerini dinlemiyor saadet.

Çalılık iyidir boş bozkırdan,
Değerini bilmez doğan bir anadan.
Cahil ile beş gün durmak – bir yıla denk,
Aklın varsa, ayrılma yaşlı bilgeden.

Dengin etsen, onun için veriniz diz,
Bilmeyen adama altın bakır gibidir.
Yoldaşını bulamayan er yoldan sapar,
Asla cahillerle rastlaşmaymız.

Babanın verdiği isim ile anılırsın,
Hürmetine göre halkından dua alırsın.
Cahil ile ne kadar yoldaş olsan da sen.
Sonunda, gülünç bir hâlde kalırsın.

Değerin, bu sözü dinlersen artar.
İyi niyet her zaman iyilik bulur.
Ahmak dosttan akıllı düşman iyidir –
Ahmak dosttan her insan bela bulur.

On belanın dokuzu dilden doğar,
Aklı olan adam dilini tutar.
Ağzından çıkarsan kötü sözü,
Ejderha olup, arkadan seni kovalar.

Kımız içen yarışmaya dilin karıştırır.
Olur olmaz sözlere kulak salar.
At koşumunu çıkartmaya çalışan saçmadan,
Gece olup, gün batışında herkes saklanır.

Dil acısını çıkartsa, el çalışır,
Öfke düşman akla olmaz yâr.
Baş yarıp, göz çıkartıp, kavga edip,
On belanın birisi elden doğar.

Sözü ölçülü söyleyiniz, akıl ile,
İşe başlıyorlar iyiler, iyilik ile,
Çok konuşan dil her zaman bela olur,
Yürümeğin yolda ihtiyatsızlık ile.

Saadetin artar, eksik olarak doğmazsan,
Kimler gelir yanına – sarılmazsan,
Gereksiz yerde dili susturmak gerek,
Sırrını dışarı çıkartma, övünmezsen.

Aklım üçe böl; birini söyle,
İkisi içte dursun – ona dokunma.
Önüne arkana bakmadan konuşup,
Kaygılanıp, sonunda sen pişman olma.

Akıllımın tavsiyesi içte durur,
Akılsızın öz sözü kendisini vurur.
Özünde kâmil olsa da er,
Öğüt verip herkesten akıl sorar.

Can var mı bu söze kulak verecek?
Sopam yok sağıra vurup alacak.
Bilim diye, halkm yararına,
Can var mı ilim sözünü ağzına alacak?

**Yalnızken
Seninle Olsa Yârin**

Yalnızken seninle olsa yârin
Nereye gitsen – yanında intizarın.
Eşinin bahtını yere düşürmezsen,
Her yerde – huri gibidir yüzün.

Değerini bilmez insan kendinin,
Sen bir zavallısın, kaybolmuş kardeşin.
Dost ile düşmanını ayırmazsa,
Aldığın yârin, bil ki bu senin kusurun.

Akılsız olsa yârin, değerini bilmez,
Mücevher kıymetini yüreğinde hissetmez,
Yapılan hiçbir işi beğenmez,
Sürekli tartışırız bir rakip gibi.

İlin değersizine verir aşını,
Nerde kötü görse uzatır başını.
Çobana, hizmetçiye verir sırrını,
Kalmaz itibarı aziz başının.

Yüğrük at, güzel kadın, er gücü
Daha ne gerek er yiğide.
Rastlasan kötü kadına, tembel ata,
Hasret, dert gelir uzaktan başına.

Düşünüp de muradına erişemezse,
İnsanın bu yüzdendir yaşlanması.
Devesini tilki alır mutsuzun,
Düz görünmez gözüne oymağı.

Yiğit, düşünerek konuşur ve yürürse,
Halk nazarında kaymak gibi olur.
İnatçı kadın, söz dinlemez çocuk,
Yiğidin yaşlanmasına sebep olur.

Asla zayıf insan başarılı olamaz,
Er başaramazsa asla ilde olmaz.
Gökten rahmet yağmuru yağmadan.
Hiçbir vakit, ot büyüyüp, yerde bereket olmaz.

Ozan

Gelin, yiğitler, dinleyin!
 Akmulla'dan öğüt alın!
 “Bahtı olan yiğide,
 Söylenen söz var, - Hüda yâr-”
 Söyleyemediğimiz
 Biz gariplerde çok dert var!
 Sırrını açıp halka,
 Kışkırtıyor kötü dil
 Yiğitler, bunu dinleyin!
 Kolum kısa, yerim dar,
 Gönül yetse, el yetmiyor,
 Üstümden bulut gitmiyor.
 Dilenmeyi halktan
 Görüyorum bir utanç.
 Dilenmeyelim kuldân!
 Beli zamansız bağlasak,
 Zor olmaz yiğide.
 Oldu Tanrı'm, Hüda yâr.
 Azıcık kıssa ben yazdım,
 Kalem alıp elime...

* * *

Geçiyor diye günler, üzülmeye-
Seven Hakk'ın günü çok.
Mal bitmez, başa talih konsa,
Görkemleşiyoruz, değişip;
Mal bitip, talih gitse,
Horlanıp, aşağılanıp,
Gidersin kötülenip.
Halkın saygı gösterirse,
Taşarsın dolup,
Yurduna bozgunluk gelse,
Azar başın kirlenip.

* * *

Kemiği tam yarattı,
Uzuvlarımızı donatıp.
On iki bölüm yarattı,
"Konuş!"- diye emredip,
Şakıyan kızıl dil verip,
Bilim yolunu gösterdi,
Kalsın diye dürüst kulluk;
Bir zorluk çıkarıp basıldı
Yüreğim, içim sızlayıp
İyilik yap, dile!

Kötülüğü yok et!
Şeytana fırsat verip,
Gücü elden kaybetmeyelim!
Geçip gider herkes –
Biz de bundan eksik mi özgürlük?!
Değerimiz düşüyor,
Her gün bir kuruş!
Altın verip bakıra–
Başımız kel kaldı;
Arık mal gibi yorulduk.
Adil işe sabrımız yok,
Kini bastırarak denkledik,
Tamam olunca bin kuruş,
Neler yapardık elbet,
Emekleyip yürümesek.
Boşta gezen adam çok,
Tüyü bitmemişin canına kıyan.

* * *

‘Dünyada adam çoğaldı,
Talihi yaver gidip, mal bakan.
Yıdığı malı kimsiye bırakmadan,
Hiç kimse yok götüren;
Ecel gelse bir saat,
Beklemeye zaman yok bir dakika bile!
Saadeti, devlet rahatlığını
Görmemiş gibi olup da,
Kaç resul, nebiler
Rahim yolunu hak gören;
Ölümün acı şerbeti
Onlara da gelip ulaşmış.
Ebedî kalmaz hiçbir can,
Hüneri ne yerde ne samada,
Eflatun da geçti cihandan –
Ölüme defalarca karşı dursa da!

* * *

Gönlümüz – anasız kuzu,
Yurtsuz yerde uyumuş;
Nefis denen şey kahrolsun,
Nice insanı ağlatmış.
Hannas adlı bir melun,
Yer almış yüreklerde.
Dünya denen bir bela,
Tutmuş sertçe bilekten;
Tutuklu da kaldı bu aziz can,
Çıkamadan Aral'dan,
Nefsim dilek diliyordur,
Dünyada gerekenden,
Zengin olup, giysi giymek için,
Pahalı ve ipekten;
Canım dilek diliyor
Dünyada gerekenden
Hiç fayda yok bu işten –
Hüda'ya kulum, demekten.
Düşkün olup gittik biz –
Bu zorunluluk neden?
Tenim oldu yaralı,
Kurtulmuyor başım beladan.

* * *

Düşüncem çok benim...
Kötülükler kahrolsun, ey!
Seni gören – bendim!
Ey başım! Gördüklerimi yazdım –
Gönlümden gitmedin!
Ey karnım! Yediğini yazdım –
Açlığa zulüm etmedin!
Ey dilim! Söylediğini yazdım.
Yalan söz söylemedin!
Namahrem bilip,
Ey gözüm! Benden ayrılmadın.
Haram tutmadan yaşamaya,
Ey elim! Bana yardım ettin.
Kötü yolda yürümeye,
Ey ayağım! Sen de izin vermedin.
Birçok belaya bulaşıp,
Ey canım! Sen de gitmişsin.
İşimin iyi gittiği yok-
Ey ömrüm! Boşa geçmişsin!
İçim! Sen de karasın–
Kul hakkını çok yedin!
Bütün kemikler birleşip,
Yalnız başı kapladın.
Ortada kaldı yalnız baş,

Varlığın oldu inciltmek.
Sarıp kabartıp durdurdun-
Bu idi yalnızlık kafesin.
Yalnız başımı azdırıp.
Günahlı kılıp, azdırıp,
Bitti mi alacağın öcün?!
Fakir kişiyi gürüyoruz:
Giymiş lapti, giysi;
Yoksullukla hayat geçirmiş,
Dilenci fakir geçiyor.
Parıldatıp gözlerini;
Herkes ibret alsın diye,
Sözün aslını anlatıyorum.

* * *

Kulak verin şuna da:
Hüda'm ferman verdi
Karındaki çocuğa;
Şöyle dilek diliyor
Yalvarıp çocuk Allah'a –
Burası benim için rahat,
Çıkmayayım diye dünyaya.
Dünyadaki suretleri
Meraklandırıp gösterir
Çocukların gözüne.
Görünce ilginç şeyleri,
İlgisiz kalır mı çocuklar? –
Her şeyi görüp beğenerek,
Kanıp çıkıyor bozkıra.
Anasının karnından
Böyle dünyaya geliyor.
Kim bilir iyiliğe mi gidecek?!

* * *

Zengin olsan, bindiđin atı,
Altın ile nalla!
Fakir olup, hiç olsun,
Yük tařırsın,
İnek ile danaya!
ırpınsan da bařka yapacak iřin yok.
Rast gelirsın belaya;
Bařkasının yapsın tüm iřini,
Uđrarsın iftiraya –

* * *

Gel, yiğitler, çalışın,
Ticaretin helalinden:
Senin de ruhun
Müslüman olarak yaratılmış.
Zorluk çekersin
Kıyamet günü haramdan!
Sayılı günler fani dünyada –
Birbirinize ikram edip geçin:
Kendini koru yalandan –
Boş söz söyleyen çok.
Minnetini bundan alamam –
Mevsimsiz dönüp gitmek yok
Bir kere doğduktan sonra anadan,
Fırsat denen meydana.
Âlimleri çevirmişler,
Bilginleri tartmışlar,
Yükleri ağır bir hayli,
Geçip gitti bugün de,
Yaptığın iş çok azdır.
Kimseden fayda görmezsin,
Herkesi çaldığın iftiradan,
Değişip duran bu zamanda!
Hesabını insan yapmayan,
Nerede varsa kötü insanın

Destekleyip sözünü savunmuş;
Birisi doğruyu söylese,
Kin tutup, unutmayan.
Hırsızlık yapsa, övüyor.
Kötülük yapsa, destekliyor –
Bu bir polat kılıçtır,
Kutu dibinde yatmayan,
İlim yolunu kaç kere söyleyen de,
Gönlüne girip yatmamış.
Cart curt eden bu zaman –
Çeşitli fitne kaplamış;
Yiğit olana iftira çok
Başını kollamayana;
İyi çocuk nerede var
Ana sütünü hak eden?
Kötü çocuk ilde çok
“E” desen, “me” diye kandıran.
“Er azmaz.” – diye bir söz var –
Kendi aklını koruyan.

* * *

Ölmeden önce yiğitler
Ahiret işini halledin!
Devlet verse Tanrı'n,
Cami yaptırırsana!
Vaadine sadık ol!
Söylediklerimden ibret al:
Dünya işini bıraktıktan sonra,
Ahiret işini hallet!
Kaynayıp duran günler var
Yılan, akrep, karınca!
Elinden ne gelirse, örnek ver –
Ölünce, kalsın bir nüsha!
Saadet bitse bile ozan ol.
Kalma oturup, Bedirşa!
Dik gözünü yükseğe,
Başını öne eğme!

Mutluluk

Zamamı kötüleyen,
Bizim gibi garip bulunmaz;
Kendi bedenini geliřtir.
Bařka deęeri bulunmaz,
Beygirini kötüleyip,
Atı nereden bulursun;
řahinini kötüleyip,
Sunguru nereden bulursun;
İçtięin suyu kötüleyip,
Miski nereden bulursun;
Gölün suyunu kötüleyip,
İdil'i nereden bulursun;
Yargıyı kötüleyip,
Adaleti nereden bulursun;
Sahibini kötüleyip,
İyilięini nasıl görürsün.
Aldıęın yâri kötüleyip,
Güzelini nereden bulursun;
Ak kürkünü kötüleyip,
Atlası nereden bulursun;
Kendini büyük görüp,
Arkadařı nereden bulursun;
Yařlıları kötüleyip,
Öęüt vereni nereden bulursun;

Serçe görsen, aşığılama –
Hepsi şahin olamaz;
Öz kardeşini kötöleyip,
Kendine kardeş bulunmaz,
İnsan güzel konuşur diye,
Gönlünü kaptırma,
Nefis – yalancı düşmanın
Nasihatini alma.
Talihi gülen erlerin
Her bir işi kolay olur;
Devleti ilerleyip
Ne yapsa iyi olur;
Koca köpeğı tilki yakalayıp,
Akbaba kaz yakalayıp,
Ticaret yapıp, fayda görüp,
Ne yapsa kazançlı olur.
Söz söylese yol olur,
Ne dese yaraşır;
Tamam, diye ad koyup,
El ağzına bakar.

Yügrük ata bindim diye,
Arkandakileri bırakma.
Bugün ben yendim,
En iyiyim diye iddialaşma;
Fazlasını isteyip,

Dostun ile kavgalaşma.
Yendim diye birine
Yalan söz söyleme;
Bu dünyada konuksun,
Baht buldum diye,
Ne verse de – Allah diye
Şükranını bırakma.

Talihin bir gün kapansa,
Şöyle böyle yaparsın,
Yaptığın iş başarılı olmazsa,
Şaşırp kalırsın.
Bana ne hâl oldu diye,
Ekin ekip yürürsün.
Ondan fayda bulamadan.
Pazarcılık yaparsın;
Garip olup yıkılsan;
Kendi mahndan bezersin;
Saadetin olmazsa
Mihneti çok görürsün;
Ondan fayda bulamayınca
Suya olta atarsın.
Ne turna balığı ne levrek,
Su yosunu tutarsın.
Güçsüz zamanlarında
Böyle şaşırp kalırsın.

Bilim, deryadır,
İkiyüzlülük olmazsa;
Akıllı adam – büyüktür,
Acısı fazla olmazsa;
Hayırlı zengin cömerttir,
Hasetli, tembel olmazsa.
Dünya güzelliği – büyük baht,
Konup da solmazsa
İki dünya direği-
Hak duasını bırakmazsa.
Kötü şeyler düşünürsün;
Nefsine sahip çıkmazsa;
Tövbeli kul imanlı,
Dünya gamını düşünse.

İmansızın belgesi –
Şeriatı horlasa;
Haksızlığın belgesi,
Görüp de uyarmazsa;
İmanlının belgesi-
Hak'tan boyun çevirmezse,
Haklının belgesi –
Geçmiş işi kovalamazsa;
Kötülerin belgesi –
Düşmana karşı durmazsa;
Zalimlerin belgesi –
Nahaktan mal çalsa.

Beden saęlıęı ganimet,
Hastalık olmazsa;
Canlı varlık – dünya güzellięi,
Sonunda ölüm olmazsa;
Layık olduęunca ünlenir.
Dar lahite koymazsa;
Arkandan kalır hiçbir şey yok.
Saę iken şanın olmazsa.

Der misin?

Hüda'nın verdiği kısmet,
Eksilir, artar der misin?
Kapıdaki mutluluğun,
Töre çıkar der misin?

Hak'tan başka derdine,
Derman olur der misin?
Vakti belli olmazsa,
Her gün toplantı der misin?

Mevsimi gelmeden baht, devlet,
Elden gider der misin?
Mevsimi tamam olunca,
Emel olur der misin?

Su verilmeyen demirden,
Polat olur der misin?
İnsan adı yok olsa,
Kötü adı biter der misin?

Dar lahitte çok malın,
Yoldaş olur der misin?
Bir imandan başkası,
Yoldaş olur der misin;

Fakir olsan, can dostun,
Seni görür der misin?
Seni görmüş olsa da,
Gönül verir der misin?

Kuğu yatsa önünde,
Atsam vururum der misin?
Malm olmasa, can dostun,
Beni sever der misin?

Oltan düz, bakır çubuk,
Dize düşer der misin?
Kapıda duran garip,
Akla gelir der misin?!

Belirsiz!

Sonsuz baht buldum, diye,
Elde durması belirsiz;
Garip canın – misafirdir –
Tende durması belirsiz;
Bu dünyada çok durup,
Ömür sürmesi belirsiz;
Eşitler ile denk olup,
Eşit kalması belirsiz;
Tavanı yüksek evinde,
Dört gün durması belirsiz
Kadının iyi yolda diye,
Düşünüp gitmen belirsiz;
Çocuğun baldan tatlı diye,
Ömür sürmen belirsiz;
Yaşlanıncaya kadar dünyada,
Sağ kalması bilirsiz;
Sonsuz zenginlik gelip,
Mal bulması belirsiz;
Her gün, her gün elinde,
Çayın olması belirsiz;
Makam buldum diye,
Ölmeden kalması belirsiz;

İnsan zatı yaratılıp,
Han olması belirsiz;
Dünyalık için koşturup,
Zengin olman belirsiz!

Atın Neyini Övüyorsun?..

Atın neyini övüyorsun –
Yarışlarda koşmuyorsa;
Devenin neyini övüyorsun –
Uzaklara gitmiyorsa;
İnsanın neyini övüyorsun –
İyi yönü kalmamışsa;
Dünyanın neyini övüyorsun –
Mutluluk– baht vermiyorsa;
Beyin neyini övüyorsun –
Kötünün diliyle konuşuyorsa;
Yiğidin neyini övüyorsun –
Vatanı düşman sarmışsa;
Kadının neyini övüyorsun –
Silkeleyip döşek sermiyorsa;
Çocuğun neyini övüyorsun –
Babasmm sözünü dinlemiyorsa;
Kızın neyini övüyorsun –
Dedikodudan uzak durmuyorsa;
Mollanın neyini övüyorsun –
Ölü ile dirinin
Hepsini birden sömürüyorsa.

Uyanmak

Olmayalım dört ayaklı mal gibi,
Kurumuş yapraklı dal gibi.
Gül gibi, yiğit kişi güzelleşir,
Bal gibi tatlı bir söz söylelse.

Baharda çıktı bahçeye bülbül öterek,
Açılıp çiçekleri gül gibi.
Bir göz atalım bu bahçeye,
Kimse kapatmadı ya bizi zorla karanlığa.

Kar gitti, sular akıp, buzlar eriyip,
Tüm dünyayı huzura kavuşturdu.
Giysisiz evde oturan yetim çocuklar,
Dağıldı ormanlara çiçek toplamaya.

Koşuştu çıplak ayakla genç çocuklar,
Katıldı onlara haykırarak delikanlılar.
Kıpırdamayan bir şey var mı – bakınız,
Otlar yeşerip çıktığında?

Bir bakar mısınız etrafımıza –
Dünyanın açılmış gibi demir kapısı.
Sen de bir meslek sahibi ol, canlan,
Gayret göster çalışmak için.

Kardeřlik

Yazı yaratıp, kışı ona ikiz kıldı,
Ölümü tüm canlılara eşit kıldı.
Her ne yapsa Tanrı'nın kudreti büyük –
Buyursa, çöl deniz olurdu.
Yiğitler, dünya gider başımızdan,
Gönül verin edebe gençlikte.
Kardeřine ihtiramla bakmazsan,
Geçer gider bakmadan yanından.
Hakk'ın zikrini çok söylersen, ak olursun,
Sabrın sonunda mutlu olursun.
Hazine buldum diye, halkını unutursan,
Kardeřine ve halkına yabancı olursun.
Sabah namaz vakitinde yatıp kalma,
Haram mala izin verme.
Geçimsiz olmazsan, kardeř çok,
Kardeři dostu olanın içi rahat.
Kardeřinle geçinemezsen eđer,
Nereye gitsen, saplanır gözüne çöp.
Yakınını üzme malı için,
Haram işe başlama dalař için.
Yalnızın yattığı yeri bir düşün,
Ateşe düşme başkasının suçu için.
Bırakma ölüm davasını, gücün yeterse –
Kuş kanadını açar yavrusu için.

Keskin Söz

Gökte doğan yıldızdan,
Parlayıp yükselen ay iyi;
Kırma doğma beygirden,
Asil kanlı tay iyi;
Başı bozuk beyden,
Sıradan insan iyi;
Çıplak olan dağdan,
Ağacı olan yer iyi;
Deve kesilen meclisten,
Semiz koyun kesilen düğün iyi;
Söz dinlemeyen oğuldan,
Dışarıdan gelen konuk iyi;
Arsız kaba gelinden,
Kunlayan it iyi;
Köy köy gezen kızından,
Beşikteki oğlan iyi;
Görerek evlenilen güzelden,
Görmeden evlenilen kız daha iyi!

Bahar

Geçti kışın soğuk geceleri,
Bahar geldi, gitti kahrolası kış.
Kışın üşüyüp donan zat,
Gördü dışarıda günün yüzünü.
Kışın soğuk günleri geçti birer birer,
Karlar eriyip, sular aktı gürüldeyerek.
Yarı ölü kışı geçiren canlıya,
Güneş de bakıyor gülümseyerek.
Gök uyuyor, topraktan buğu kalkıyor,
Kız çocuklar gülüşüyor, seviniyor.
Atlar kişiyor; yavru deve, koyun meliyor.
İtler ürüyor, çocuklar coşuyor!
Hayvanlar bile seviniyor bahara,
Gönlün eriyor, seviniyorsun sende.
Toprak sanki yatıyor yeşillikte,
Ey Tanrı'm, rahmetin büyük.
Gönül huzurda. Etraf sakin,
Sular akıyor, gürüldüyor pınarlar,
Toprağa ayağını basamıyorsun,
Sanki kilim serilmiş etrafa.

Yaz

Soğuklar gidip, kış bitince, geldi yaz
Kıyıkıldaşıp, geldi uçarak ördek-kaz.
Hayvanlar da yeşilliğe koştu,
Tüm âleme sevinç, neşe, can geldi.

Toprağın üstü kadife gibi parlıyor,
Gökte çığ, yerden buğu yükseliyor.
Zayıflamış mallar yeşilliğe doyarak,
Otlaklardan eve oynaşarak dönüyor.

Dalgalanarak, derin göller sallanıyor,
Türlü kuşlar şen şakrak ötüyor.
Gölde güzel nilüfer çiçeği salınıyor,
Bayıltıcı güzel kokular saçıyor.

Narin bir kız gibi pınar akıyor,
Uzarlarda parlayarak çığ yatıyor,
Kuşlar ötüyor, bülbül şakıyor,
Dillenmiş genç bir yavru gibi.

Güz

Gökte kara bulutlar göç ediyor,
Soğuk rüzgârlar toprağı yalayıp geçiyor.
Ev titrer, kılıcını sürükleyip,
Kışır kışır gelen kışın nefesi “ah” dese.

Yaz yeşilliğinin rengi kaçmış,
Soğuklardan, ormanların donduğunu
Görüp, içimi sıkıntı basar,
Yaprakların, yere düşüp solduğunu.

Yerde gençlik görkemi kalmıyor,
Yüzü yakan, soğuk rüzgârlar okşuyor.
Bozkır sakın, gökte karartı,
Güneş bu yüzden görünmüyor.

Bazen rüzgâr günü kurutur,
Yeri – göğü mosmor soğutur.
Yazın gördüğü tüm rahatlıkları âlem,
Bir süre için, yaza kadar unuttur.

Gece ile Gündüz

Gün çıkıyor, yükselip batıyor,
Karanlıkta canlılar bile uyuyor.
Yeryüzü perdesini örtünüp,
Tekrar maşrık açılıp, sabah oluyor.

Geceden üstün yaratılmış gündüz,
Geceye layık; ay yanında yıldız.
Yağsa yağmur huzur gelir âleme –
Elvan çeşit yeşeriyor toprak.

Su

Su akıyor, köpürüyor gürüldeyerek,
Kışın – donuyor, sonbaharda – yatıyor titreyip.
Bazen taşıp, bazen çıkarak yatağından,
Bazen bitiyor yavaşça...

Rüzgâr

Rüzgâr çarpıyor, sesleniyor bazen,
Fırtına, bazen güçlü bir kasırğa,
Bazen tipi, bazen bora,
Bazen sakin, suskun olur.

Ateş

Dünyadaki her şeyden ateş olur,
Tüm bitkiler ateşte yanıp yok olur.
Tabiatın görünüşü şöyle olur:
Ateşte kül olup, sonunda yok olur.

Toprak

Hakikatin kendisidir toprak:
Türlü canlıyı doğurur toprak.
Tabiatın değişimi sonsuz –
Toprağa bakar hepsi durup.

İşte böyle tabiatın renkleri,
Birbiri ardına değişiyor hiç durmadan.
Hiç durmadan değişiyor böyle,
Sırasıyla iyi - kötü günleri.

Zalime Yalvarma...

Kötüye yalvarma, malı var diye,
Demişler: Kötünün gönlü dar diye.
Evvelden soyu bozuk,
Domuzu kim okşar canlı diye?

**Karamsara
Sözün Geçmez...**

Bedbahta sözün geçmez, yalvarsan da,
Kötü insana – toz gibi, yapışsan da.
Garip isen, kendin – çirkin, sözün – tatsız,
Ağzından bal aksa da.
Çadırına giremezsin, sığamazsın,
Gerçi sen dindar olarak tanınsan da.
Manasından lezzetin pay almadan,
Ne kadar sözün özünü desen de,
Dertsizin dostluğunda mana yok,
O özlemiyor, sen onu özlesen de.
Kötü seni saymaz, sen onu saysan da,
Onu aşıp, söz söylemeye kalkmasan da.
İyiliği kötülüğe hesap eder,
Ona sen ne kadar iyilik yapsan da,
İyilik kazanında kaynasan da,
Bülbül gibi şakısan da,
Kör bıçak tez kesmez, bileylesen de.

**Okudum
Kan Yutarak...**

Okudum kan yutarak kaygı kitabını,
Sanki müderris mi oldum?

Ne yapayım, ne kılayım bu hâlimden –
Bu dünyada en kötü ben oldum.

Ezelin kâtibi yazmış mıdır?
Onun için dert ile divane oldum.

Benden ne soruyorsunuz – hâlim kötü,
Çok mihnet çeke çeke, bitti hâlim.

Sararıp dar yerlerde kendi başıma,
Benziyor sultana benim aklım.

Kardeşe

Kardeşim, gerçek molla kim, bilir misin?
Bilimin kitaplarını tanıyor musun?
Başkurt'un Yuzikayev başkanı gibi,
Namlanmış komutan mısınız?
Doymazlığı dindirmeden, gönül kırmadan,
zenginlik gitmeden.

Cennete çabucak girer misiniz?
Ey kardeşler, dalaşmayalım
Bu sözümde maksadım görünür hak.
Milleti övmeye kâmil olsak,
Şakirtler okuyup söyler – hangisi haksız.
İslam ehli uyuyakalır,
Başka millet ilerler oldu.
Düşmanlara karşı durmak için,
Yeni ilimler bize lazım oldu.
Hâlin varsa, türlü fenleri almak iyi,
Âlimlerin arasına girmek iyi.
Rusça okuyup – yazmak yeterli olmaz,
Hâlin varsa, Fransızca öğrenmek iyi.
Önce kendi ilminde zahir ol sen,
İnancının kuvveti temiz olsun.
Hindistan'daki mahkûmlar gibi olsan da,
Bilimi istemeyenlere karşı dur sen.

Akmulla Haddini Bil...

Akmulla, haddini bil: Nesin sen?
Yakışmıyor sana, ne diyorsun?
Vaaz eden çok, birlik yok – utanç nerede,
Kulağını çekerler senin, evlat!

Ben buradayım, aşkım yok, zihnim dağınık.
İşimiz gece gündüz kitap okumak.
Yalakalık yapmazsan, yoldaşın kalmaz,
Eğer çok olmazsa bu da yeter.

Çok yürüdük sırtımızı bitlere yedirip,
Yese de kalmadı bizden talep:
Hiçbir şey olmayan anlar oldu – üzölmüyorum,
Ömrümü sarf ettim kitap okuyarak.

Hüneri olan, çalışan yolda kalmaz,
Çalışmadan boş yatandan fayda gelmez.
Tahsil için şart değil Bağdat, Halep:
Alaca öküz, Buhara'ya gidip, molla olmaz.

Âlim olsa millete faydalı olsun,
Zengin ya da fakir olsun.
Bu sözömden hoşlanmayan kibirliler,
Umurumda mı; çatlasın, ölsün!

Kiřiyi sözüyle insan sınar,
İnsan insanı ařađılamaya hazır.
Sinek bile temiz yeri beęenmez,
Nerede irin, yara var; gider ona konar.

Dost görsen, git avlusuna bak –
Utançtan ruhun daralır.
Muhabbetle yoldařlık yapsan,
Sana bal yerine zehir sunar.
Nefsin, tatlı söze karřı gelip,
řölende gürültüye kulak tıkar.

Düşmanlık soyumuza yazılmış,
Bilmiyorum faydalı olur hangi ilacın.
Amele yarar hiçbir işimiz yok,
Akmulla dediğın zavallı buna ađlar.

Kaygıdan yüreğim dolu nâr,
Kötüleri üzüp kinim bitti.
Aklım řaşkın, başıboş bir divaneyim,
Olsam da çalışkan Tulpar*.

*Tulpar: Efsanevi at

Divaneyim

Akmulla, yeter artık, çok konuşma,
Kendi işine bak, ömür geçer gider.
Az da olsa iyilik yapardın,
Değilsin sen dünya görmemiş Mişer.
İlk önce gelir senin benliğin,
Neye lazım faydasız kuru bilim?
Yol uzun – insafı ol, Hak’tan utan,
Geçmişteki hata yeter, kardeşim!
Suçladığın zatını affet.
Portakalın yanında havuç gibisin.
Doğru akıl, itaat bimiskal yok –
Görünüşüyle övünen içi boş insan,
Ben biliyorum sen çoktan beri kötüsün
Nefsin seni alıştırmış bu hâle,
Belki biraz iyi olabilirdin.
Sen kendini görüyorsun itten yaman.
Kudurup, nefsi azan yaman,
Boynu kalın öküz gibi koşulan
İstedigince çekip, gezdirip;
Kaç yerde şöhretini lekeleyen insan,
Yüreğin katı, taştan yaman,
Bundan başka da var kötü yönlerim,
İbadet, diye azap çekmek – boş âdet

Ahirete hiçbir faydası olmayan...
Birader! Başımızdan çok bela geçti,
Hayli kaygı çeke çeke, esridik.
Aklı uçmuş, virane olmuş divaneyim, -
Ne anlatabilir ki bu deli,
Geziyorum garip başım yanarak içten,
Her türlü kaygı, cefa baştan geçmiş.
Falanca yerde ayağıma yara olup,
Çektiğim çileler gitmiyor hatırdan.
Eksikliğim belli kalemimden,
Kötülüğüm belli kelimimden,
Yüz binlerce kusuruma duanızla,
Çare bekliyorum büyüklerin cenabından.
Var mı acaba bu dünyada böyle bir kötü?
Hiçbir işim gitmedi rast.
Bununla, kırk beşi aştı yaşım -
Bir iyi iş yaptığım yok bugüne kadar.
İçimde yok gizleyip sakladığım,
Kötülükte kendime eş bulamadım.
Kendimi itle, domuzla kıyaslasam -
O zaman dengimi buluyorum
Razıyım, insaf kılıp baksanız -
Biz zavallıyız, ululardan aşağıdayız.
Aşağılarsanız da ben razıyım aşağılanmaya,
Kendinizi büyötmeye razıysamz.

Bikmuhammed Karıy Ođluna

Muhterem Bikmuhammed Mirza, sana,
Yüz binlerce selam fakiriniz Akmulla'dan.
Her tür konuda mektup yazıyorum
Onlarca, yüzlerce var; hep artıyor.

Azizim, dünyanın sonunu kim görmüş,
Dünyadan kim vefa bulmuş.
Şaşırp kaldım, merhamet kıl,
Écir gelir Cenabı Allah'tan.

Azizim, hapis dediđinin adı yaman,
Günümüz bizim burda – ahir zaman.
Karagız'a ağlayıp selam yazmıştım –
Fayda yok, yere salsan salarım.

Başarıya ulaşamaz kötü kişi,
Diliyle değirmen çevirip dırdır eden.
İlmin horlanmasına, ağlaya ağlaya,
Çıkmayan canım çırpıyor.

Gece gündüz dua ediyorum, azizim sana,
Şefkatin dokunsun böylelikle bana,
Allah'ım sevabma cennet versin,
Alımlı huri kızlarından gülümseyen.

Mirzaydın iyi niyetleri geri çevirmeyen,
Evin akrabanla dolu – altın direk.
Allah'ım itibarını çok yükseltmiş,
Yanına verip, koyup zincirlemiş.

Söyleyim, Akmulla'nın sözü kalmasın,
Devleti var, devletini kıskanmasın.
Düşman gibi, kardeşim, hor görmeyin.
Yılan da uyanmasın, kıpırdamasın.

Çok döktürdü bedbahtlar gözüm yaşını,
Mümini ağlatanı göz görmesin.
Meydanda herkes alsın kendi payını,
Tayı geçirmesin yüğrük attan ileri.

Ezildi dar yerlerde aziz canım,
Daralıp mektup yazıyorum mihribanım.
Muhterem huzurlarımızca selam olsun,
Bahtlı yurda kıldığım hürmet ve şanımlı.

Kalmasın bu dünyada emeliniz,
Dünyada büyük olsun fermanız.
Başımıza umay kuşu konup,
Mübarek, kutlu olsun devranınız.

Alçak gönüllülük – mirzaların himmetinden,
Cömertlik – devletlinin hürmetinden.
Zor zamanlarda borç istemek için gelen,
Akmulla – Muhammed ümmetinden.

Karagöz Barlıbay'a

Çok çok selam kardeş Barlıbay'a,
Adamın her sırrı açık Allah'a.
Allah'a şükür, kötü söz bitti,
İşimiz kaldı şimdi bir fırsata.

Mektup yazıp bildireyim işaretini,
Âlimler anlar sözün kifayetini.
Yazdığımı – üstatça demezseniz,
Yok olur inşallah, ihanetim.

Okursunuz düzelterek, harf hatasını,
Kaygılarla yok olan ben bir dazlağım.
Alicenabına selam olsun,
Azmış tay gibi, öfkeyle size yazdım.

İnsanda olurmuş, böyle hâller,
Bu sözün lafzı şeker, manası bal.
Zavallı, şaşırıldığından yazmıştır, diye,
Gönderdiğim mektuba gözün gibi bak.

Bu azmış tayını, mirzam, bir dinle,
Olmadı asla sizden sakladığım bir sırrım.
Neslimiz hiçbir hata yapmamış,
Ne ihanet gördünüz Akmula'dan?

Bakınca, adam gibisin Barlıbay,
Ne yazık, ilmin değerini bilmiyorsun.
Etrafta senden yakın dost yoktu,
Niçin yıllardır görünmüyorsun?

Yürüsün boşuna tozup cahil kullar,
Zaten ihanet edeni Allah çarpar.
Büyük, yaşlı abine ne yapıyorsun –
Her insanı Allah, işine göre yargılar.

İnsana bir gün mutluluk, bir gün zorluk,
Bu gün de hakhyım diye düşünüyorum.
Görüşüp, bir dua alsan, kendin için,
Düşünürsen kıyametin geleceğini.

Helalin İyi Olsa...

Helalin iyi olsa, yok bir emelin,
Geldiğinde bekliyorsan evde karın.
Pervane gibiyse etrafında,
Yoluna kurban etse tatlı canını.

Akmulla'nın Sözü Bu...

Akmulla'nın sözü bu, kılsan nazar,
Diriyken ölene hesap bize mezar.
Toplanıp, dostlar meclis yapmış gibi,
Önümüz şimdi olsa kalabalık pazar.

Bir layık yere rast gelmiyor,
Kazak da zar zor hayat sürüyor.
Her şeye dertlenerek geçti ömrüm,
Bundan sonra kaderde ne yazıyor?

İşte, Akmulla'nın divanı bu,
İçinde – susayana şerbetli su.

Yüzünün biri güler, biri söver,
Doğru sözü kimine em kimine ağı.
Hatıra olsun diye yazmıştık,
Hata varsa affedersin, ya Allah!
Gönlüm derdi, dolup taşı,
Dolduktan sonra içimde tutamadım.

Bey Olunmaz...

Bey olunmaz beline kuşak bağlamakla,
Arınmaz aslı, haramı yıkamakla.
Hangi cahil gözünü yumup, yüzünü sıvazlar –
Sufi olunmaz göz yummakla.

Nurcan'a

Ey Nurcan! Hiçbir şey söyleme boşuna,
Hoppa kıza laf atsan kaçıp gider.
Bakan baktığıyla kalmaz isterse,
Her insan maksadım kovalarsa yeter.

İyilikle dost olsan artık,
Kötülüğün bedeli uzak olmaz.
Sığıra kilim örtmek yakışmaz –
Kendiri yağlamakla kayış olmaz.

Sığırı sağmakla kısarak olmaz,
Eşegi yüklesen de deve olmaz.
Yiğitler, kötü dosta sırrınızı açmayın –
Gün olur başınızı kurtaramazsınız.

Ölmüş aslandan sıçan iyi,
Bilirsiniz, kötü dosttan düşman iyi.
Hangi kötünün eline düşse cevher,
Esrimekten de iyi olur onun için.

Beygirden doğan tay rahvan olmaz
Baykuşun yavrusu doğan olmaz.
Ak doğan gölden kaz avlar –
Karga gibi, leşe ihtirası olmaz.

Abini özlersin, uzak olsa,
Yabancı da yakın olur, tanışılrsa.
Dostun değil, düşmanın sevinir,
Tanrı vermiş kelin olsa.

Anadan yetişkin doğulmaz,
Kendisi çıkar yardım eden olsa.
Dostun güler, düşmanın alay eder,
Bacağı bir şekilde çarpık olsa.

Mücevherin süsü – asil taşı,
Birisinin milyon somluk kara başı:
Asaletin asaletimden az demiyorum,
Soyunuz – soyumuzun sadakası.

Dertli Yiğit Derdini Söyler...

Âlimler kitapta yazanı söyler,
 Gönlü eskârlı yiğit derdini söyler.
 Tembel at, kötü kadın, eğri tüfek –
 Şu üç şey yiğidi yaşlandırır.
 Dinle iyi tavsiyeyi – kulağını aç,
 Tatlı uyku, kalın yorgan – can huzuru.
 İyi at, güzel kadın, sağlam tüfek –
 Yiğidin buradan gelir kıvancı.
 İyinin iyiliği özlem olmaz,
 Kötünün yapacağı uzak olmaz.
 Sığıra kilim yakışmadığı gibi,
 Kendiri yağlamakla kayış olmaz.
 Çininin sırrı gitse de şekli gitmez
 İyi insan ölse de ismi ölmez.
 Kuduran köpek aya ürür–
 Ürüse de dolunayın nuru gitmez.
 Başından bağı gitse, pahan gider,
 O zaman dostun düşman olur.
 Gençken yaptığın iyilik zayi olup,
 Toprağında buğday yerine diken biter.
 Dinleyerek konuşmayı öğrenen,
 Beladan uzak olur dilini tutan.

Sabrın sonu selamettir,
 Gözle görülen nasihatten.
 Eskiden bilin sultanlık yapmış.
 Davud'un bu zamana şanı yetmiş.
 Var diye, otuz oğlum, küçük düşünerek,
 Otuzunu bir anda helak etmiş.
 Ondan sonra Davut Sultan tövbe etmiş.
 Kulum diye, hocam diye, boyun eğmiş,
 Arkasından Süleyman doğmuş,
 Tek başına otuzuna cevap vermiş.
 Cennete imam olmuş o Azrail,
 Baş koymuş melekler kaç bin sene.
 Ne çıkar kibirli olmaktan?
 Bencilliğin ne olduğunu bil.
 Kurt yemiş ayıbı da, yirmi yıl,
 Kaldı vücutta sadece - yürek ve dil;
 O da canlanmış, iyileşmiş.
 Ölmeyeceğini canın ecelsiz, bundan bil.
 Bazen çeken ölmez, eceli gelen ölür.
 Gezerek ölmeyen, can pazarı görür.
 Kim ölmeden dünyada kalır diyorsun?
 Kıyamet koptuğunda, Deccal de ölür.
 Çocuğu Adem'in Ebil, Kabil
 Biri âlim, diğeri olmuş cahil.
 Babasının bedduasından olmuş cahil -
 Babanın değerini bundan bil.
 Razıyım Hakk'ın verdiği zorluğa

Düşünüyorum dostumun faydasını.
Asil taş, yerde yatıp, israf olmaz,
Kaynasa, altın kalır en azından.
Diyorum, boşuna söz söylemeyin,
Kötünün sözüne yok benim çarem.
Kurtulamaz tavşan etrafı çevrilen,
Tanrı verir düşman arayan herkese
Cahil dosttan düşman iyi,
Kendi gücünü bilen erkek azmaz,
Yiğitler, kaçının cahil dosttan –
Cahil dost bir ay sonra olur düşman.
Misk gibi kokuyu cahil kişi sezemez,
Gül kokusunu fark edemez, koku alamayan.
Dost olmaz, arkasından dostu kötülerse,
Nasıl dost – bir hatayı gizlemezse?
Nasıl yaparsan canın dayanır, biraderim,
Ak sütü bir köpek gelip kirletse?
Yiğitler, cahil dosttan düşman iyi.
Ölmüş aslandan sıçan iyi.
Eline bir cahilin cevher düşse,
Bakırdan üstün görmez değerini.
Kötünün sözleri cana dokunmaz,
İyiye değer vermeyeni
İyi kabul edersek,
Kötünün çıkarı ağır basar.
Selam vermek gerekir büyüklere,
Yüzü yıkamak için eğilmeli deryaya

Bir düşün dost olmanın zorluğunu,
Ancak tanıdık olabilirsin köylülerle
Beygiri koştursan da faydasız,
Sırtına atlas kumaş örtsen de.
Soyu asil olmazsa hüneri olmaz,
Baksan da sürekli yem vererek.
Beygirden doğan tay, tulpar olmaz,
Baykuşun yavrusu doğan olmaz.
Ak doğan gölden kaz avlar,
Karga gibi, leşe isteği olmaz.
Soysuzdan asil doğmaz, övsen de,
Kabul etsen de etmesen de,
Karganın tavus olması zor sevda.
Tüyünü altın rengine boyasan da,
Aygırı örtme yelesi var diye.
Kötüye elini verme, mallı diye.
Doğanın yavrusu avlanmadan inmez.
İyi hiç bırakır mı iyiyi, fakir diye?

İyi Dost Bulmak Zor...

Bu devirde iyi dost bulmak zor,
Değil her tatlı dilli dost, onlardan çok
Kimi zenginlere bildirsem de hâlimi,
Fakirin derdinin zenginin rüyasına girdiği yok.

Kaygı uçurumuna düştü yok yere bu garip, diye,
Edep için bu zavallıyı gören yok.
Anlı şanlı dindaşların acıyarak,
Gönül almak için bile selam verdiği yok.

Tanrı'm iyiler arasına beni katmazsa,
Bu hâlden kurtulma ümidim yok.
Yine de bu it vazgeçmiyor, yüzünde ar yok,
İzin sultanlardan siz ne dersiniz bilen yok.

Yiğit Azmaz...

Yiğit azmaz, kötüyle yoldaş olmazsa,
Gıybet edip başkasının ayıbını görmezse.
Sözün değerini bilir böyle adam –
Aklı aklına denk düşse.

Sağanak Yağan Yağmur Taşta Kalmaz...

Sağanak yağan yağmur taşta kalmaz,
Akılsıza söz söyleyen, aldırılmaz,
Yazgısı neyse onu yaşar her insan,
Kaderinden kimse kurtulamaz.

Öğüt

Akmulla, yaramadı genç hâlin,
 Yıprandı çok düşünmekten beynin.
 Söz – esen rüzgâr, akıl – cevher, gönül – derya,
 Kuşta süt olmaz, yılmada – öd, taştta – düğüm.
 Konuşsana biraz, yol kısalsın,
 Kalemde özgürlük varsa, ustasın.
 Ömrünü iyilerle birlikte geçir.
 Her bastığın yerde bir iz kalsın.
 Adil ol, eğer konmuşsa başına talih bir bak,
 Bencillik yapma asla, çıksan da yükseğe.
 Cami yap, gücün yeterse, il halkına
 İlim öğret, oğlun olsa, ders ver.
 Yiğide yoldaş olur hüner, ilim,
 Önem vermezsen hünere, gider değerini.
 Sığınıp iyilere nazlı olursan,
 Dağılır tüm yurda sözün.
 Dünya kadar mal yığmaya gücün yetmez.
 Sakın sapma doğru yoldan.
 Hünerin de ahirette olmaz yoldaş –
 Bir düşünsene Eflatun – nasıl olmuş!
 Hesapsız zengin olsan da Karımbay gibi,
 Cömertçe mal dağıtsan da Hatimtay gibi,
 Olsan da Yerense Ozan gibi çevik dilli,
 Olsan da Ali Şir-Aslan gibi –
 Sonunda yatacağın yer bir mezar.

Övünme...

Övünme baba malı için,
Gururlanma yüzünün güzelliği için.
Baba malı – kırağı gibidir,
Yüzünün aklığı –sadece bir boya.

Umut

Huzurdasın, can dostların bir mektup yazsa,
Canı yaralar gündüz erkek azsa.
Kötü düşman kendi başını kendisi yer,
Eğer seni düşürmeye çukur kazsa.
Fani dünya – eğri büğrü bir yol o,
Eğri de olsa, büğrü de olsa – gider yolcu.
Yol ağır, ben bir zavallıyım, diye durma,
Umutunu kesme bir an olsun gelecekten.
At haz almaz arpanın samanından,
Edinme yoldaş, dostun yamanından.
Yoldaş olsan dost görünen münafiğa,
Bırakıp gider seni düşman ortasında.

Babama Mektup

Mektup gönderdik Orenburg şehrinden,
Şehirdeki ulemalar arasından.
Muhterem babama yüz binlerce selam,
Gönlü kırık, Sungur ve kuğu yavrusundan.
Muhterem babam, size selam,
Şunları diyeceğim selamımm ardından.
Kırık gönlünün kaygısını yazdı.
Dertli dertli gezen bu molla oğlun.
Babacığım, yaptıklarım iyi olmadı,
Biz döndük sizi yürekten özleyerek.
On üç yıl sonra döndüm gönlüm kırıldı.
Şimdi bize yaşamaktan ölüm daha iyi.
Öfkem bu yüzden mürüvetsiz babamıza:
Anamız değişiklik bekliyor bizden.
Biz zavallılar, dua ettik herkese:
Size, dedelere ve ceddinize,
Babacığım, şimdi size yok başka söz,
Bu dünyada doymuyor mala göz.
On üç yıl sonra döndüm, kabullenmedin,
Şimdi artık özlemle dönmeyeceğim.
Böyle bir durumda kalmak,
Size kolay gelse de benim için zor.
Biz de varistik, değildik üvey,
Sen de öz babamızdın, değildin üvey.

Ömrümüz ya bir günlük, ya bir aylık,
Keyfin olsa önemli değil, varlık ve yokluk.
Bir beygir kadar değer vermediniz.
Olamadık yanınızda bir tay kadar.
Sırat'taki atın merkep olmasın.
Bilemedin sen kendi yaptıklarını.
Bir at kadar değerimiz vardır herhâlde.
Biz de yiğit erkeğiz değiliz kadın.
Nasıl fark edilmez uzun burun,
Asla mahcup olmaz yerini bilen
Atı, kürkü bulursun, bizi bulamazsın
Yaşıyorsa dönüp gelir senin doru atın,
Bizden daha değerliymiş senin doru atın.
Yalnız doru atta sizin muradımız.
Bizden malınızı kıskandınız.
Biz senin çocuğunduk, değildik kardeş.
Evim diye dönmüştüm özleyerek,
Mutluyum bu güzel yerde bulunmaktan,
On üç yıl sonra dönüp, uğurlanmaktan,
Gözümden kanlı yaşlar akmasından.
Size değilde kime söyleyeyim, ey sultanım.
Sızlıyor kavrulmaktan yüreğim.
Düşündüğüm şeyi gerçekleştiremedim.
Hakkını helal et mihribanım.

Esen, sađ olsun bařınız, malınız,
Malınız olduđunda yok sizin kaygımız.
Altının eldeyken olmaz deđeri –
Bulunmaz bin paraya dengimiz.
Deđerli yurt içinde olsun bařın,
Âlimlere neden gönöl bađlanmasın?
Bölböl kuzgunla beraber olmaz,
Kötöler ne anlar yiđitlikten?

Eyler...

Ne garip, biri zengin olsa, ona herkes güzel bakar,
Fakir fukarayı düşünen yok, kötülükle zar eyler.
Giyisisi parlak tavus kuşu gibi,
Meydanlarda, ahali iftihar eyler.

Ne acıdır fakiri gören göz yok,
Ancak zenginleri görür, ihtiram eyler.
Dünyada kimi mollalar var, Allah korusun!
Urbası eski insandan selamı ar eyler.

Onu horlarlar, dürüstlüğü ile eğlenirler,
Olsa da âlim onu eşek bilirler.
Gözükse kapıdan zengin bir Kırgız ya da Nogay,
“Hoş geldin!” – diye ona başın eğip, sefer eyler.

Güzellikte görkemli olsun, Lokman gibi
hikmetli olsun –
Zavallı, bahtsız yiğidi yokluk perişan eyler.
Kazakta olsa hoca, mutlulukla hayat sürer,
Evdeki örümcek gibi, fakiri tarumar eyler.

Huzur içinde gecen, mağrur anlar beş günlük,
Artırır malını, kendine yoksulları nefer eyler.
Fakir Akmulla, gel sabret, zamana uy,
Sen bir zavallısm, sözün reddedilmiş –
sana kim itibar eyler.

Ayrılık

Kutbuna nur düşmeden, güzel olmaz bu cihan,
Ötmez bülbül, kalsa gülistandan ayrı.

Hey, kardeşim, neden sordun bu zavallının hâlini?
Size yalancı desin, olsa ikrarından ayrı.

Ne ilginç, olgun meyveden leziz bu gençlik yılları,
Ama kaldım çiçek gibi yalnız bu devrandan ayrı.

Hasret çeke çeke, dayanacak hâl kalmadı,
Ömrümde hiç olmadım kaygı, hasretten ayrı.

Ömrüm boyu üzüntüyle kararan yüzümde nur kalmadı,
Yalnızca kalmadım bir tek canımdan ayrı.

Olur mu?!..

Cihanda doğruluk ve adelet,
Hâlâ böyle ezilip, çiğneniyor mu?
Devrildiğinde taş kalplilik, asilzadelik
Fakir halklar mutlu olur mu?

Dilek

Muhterem kardeşim, aklım taşıyor!
Şefkatsiz ruhunu kurnazlık sarmış.
Olmasın aramızda haram sever,
Utanmaz, yakını ile bozuşan.

Geçinebilir mi yakını ile pazarlık yapan?
Onmaz çok pazarlık yapan tüccar.
Bu dünyada var bir dileğim – sizinle,
Kavuşmak, sonsuza kadar ayrılmamak.

Yakın diye yakınınıza kanmayınız,
Bu devirde düşmanlık gelir kardeşten.
Dileğim şu; olsa da her şey ihlas,
Yediğin, içtiğin taze olsun evvela.

Kazaklarda eski bir atasözü var,
Hastalık yemekten, düşmanlık kardeşten.

Ne Yazık!..

Ne yazık, yurdumuzda yok, birlik,
Bizi neden dost kılsın bu rezillik!
Aramızdan bir âlim dahi çıktığı yok
Gayretli, halkını ittifaka çağıracak.

İnatçıların, göremez hakkı gözü,
İyi maksatlara gözünü kaparsa,
Tatlı manasından pay alamaz,
Sinek gibi pisliğe konarsa.

Attığın oktan ne fayda, eğri ise,
Yoldaşından ne fayda, dilsiz ise.
Münacatın, şiirin faydası olmaz,
Gönlü kurumuş bir aymaz ise.

Dertliler şair olamaz, cesareti yok ise
Gayreti, ilhamı çok olup, çalışmaz ise.
Yüreğinden çıkan kıvılcımdan,
Ciğeri tutuşmaz ise.

Yiğitlik Marifette

İnsan için zor iş mülkünü korumak,
Açık konuşmazsan sözün anlamsız.
Yiğitliğin esası marifette,
Hüner değil, gafillik ilimizde.

Göçebe Kazak'ın çadırı altında,
Hüner değil, uyumak yorgan altında.
Gamsız olup yatarsan, rezil olursun,
Kavga yok diye düşünme börk altında.

Kimi ülkeleri görüyoruz, ileri giden,
Hiçbir ülke onmaz geriye bakan.
Bilim deryası herkese ortak,
Rezil olmaz asla elini sokan.

Hepimiz aynıyız bu tabiatta,
Yalnız bir fark var vasfımızda.
İlim saçan insanı sevmiyorsunuz,
Bu hâliniz uyuyor mu marifete?

Yaşantısı, başka illerin - gün gibi,
Bilgisiz ilin hayatı - gece gibi.
Bir düşünseniz, akıl edip;
Görünüyor buralar lekeli gibi.

Bir olur mu hiç atlı ile yayan,
Olur mu uzak ile yakın bir?
Baksan bir arasındaki farka,
Bir olur mu uyuyan uyanıkla?

Bir olmaz yüğrük atla beygir,
Olur mu bilen ile cahil bir?
Rahat yelek, kalın çizme giysen de,
Faydası yok, alay etmek isteyene,

Faydasız, boş sözü herkes söyler,
Bu söze dalaşmaz gönlü kırık.
Taş yumuşamaz, parlamaz yağlamakla,
Eskimez kürk yaka, kalın çizme.

Kımız içip, hüner değil et yemek,
Bizleri cehalete sürükleyen.
Zaman nasıl ise – gidişat öyle,
Çıkalım şu saptıran tarihten.

Yürüyorsunuz bozkırda oynayıp gülüp,
Gezmek hüner değil ata binip.
Övünüp, boyun uzatıp, ata binip,
Gezmeyi düşünmeyin hüner bilip.

Övünmeyin giysinizle, atınızla,
Şunu düşünün, ne lazım zatımza.
Etrafa bir göz atmak lazım baş kaldırıp,
Yakın, uzak akrabalarınıza.

Ne lazım – şunu bilmeleri lazım insanların,
Her şey değişmekle olmaz yabancı.
İnsana layık olanı doğru bilsek,
Ayrılırız o zaman biz hayvanlardan.

Geçti ömür ateş için dalaşmakla,
Olmaz hiçbir iş tesadüfle,
Ararsan, bulunur aradığın ne varsa,
Bilim al, bilimle yakınlaşarak.

Mal harcamak hüner değil valiye,
Bu yüzden çıkmıyor mu zulüm?
Sarf edip malını zulüm için, hovardaca,
Düşersin sonunda derin bir çaya.

Beyler! Hüner değil rüşvet yemek,
Kötüye hizmet için, lokma dermek,
İşini hallederiz diye, kafa sallayıp.
Hayvan da bundan iyi eşini yiyen!

Bakın kendini bey sanıyor muhtar,
Karnını dolduruyor et ve yağla.
Halktan topladığını yanma alıp,
Çıkıyor selamla valinin huzuruna.

Sersemce dalaşır muhtarlar,
Aynı vergiyi alıp fakir ve zenginden.
İldeki kavgadan kazanç bulup,
Payını veriyor vali beye.

Zenginler marifet bilir Vali olmayı
Kazanç sayarak ikramla karın doyurmayı.
Beyliği kusursuzluk,
Muhtarlığı âlimlik sayarlar.

Cahilsen olursun her yerde rezil,
Uykudan başını kaldırır zeki insan.
Başka il ve bilim aramakta,
Yoktur bu dünyada bizden yaman.

Bilim deryasından nasip almayan,
Marifet tarihine göz atmayan,
Vaazınız sizin kimi etkiler?
İçi boş kova, balı olmayan.

Yiğitler, haberdar olun zamandan,
Sığırdan farksız cahil adam.
Neden perişanız başka ilden –
Biz de doğup, büyüdük ana babadan.

Kulak açmaya hazırız, vara yoğa
Faydasız, boş dalaşa.
Oğluyum falanın, diye göğüs gerip,
Ananın babanın adını ediyoruz rezil.

Yolunu bulur, doğru yoldaşı bulursa,
Karışık onca fikrin “başı” olsa.
Çırpınmaya çahşırdım hâlim oldukça,
Bakacak kadın, çocuk, yemek olsa.

Derdi çok, dermanı yok, delikanlıyım,
Nasip almadım ne yazık ki ilimden.
Birbiriyle didişiyor ateş başında –
Böyle zavallı Kazak kaygılarımda.

Kendi ayıbını görmek utanç değil,
Sıgıyor beyaz kağıtlara hilaf öğüt.
Ağanın yolunu bırak, hüner öğren,
Dediğime diri can, nahak demez.

Kendimi dođruyum diye haklı bulmuyorum,
Gönlümde olursa bir düşünce saklamıyorum.
Söyleyin, bu sözümde bir kabahat varsa –
Kendimi hatam yok diye övmüyorum.

Derdim var – dilim peltek konuşmaya,
Meydanda elim sakat güreşmeye.
Koşsa da huysuz eşek geçemez –
Başlar tekrar yürümeye.

Ben de çok uyumaktan gafil kaldım,
Düşünüp, sonra hatırıma aldım.
Cömertlik elinde olan kişi gibi,
Varımı da şimdi ak kağıda döktüm.

Kör koyun, cahil adam nuru görmez,
Gözünün yokluğu aklına bile gelmez.
Herkes kendi hakkını aramalı –
Ağlamayan çocuđa emzik verilmez.

Nurgali Hazret'e
Açık Mektup

Selam olsun, Nurgali Molla size,
Hüda'm insaf eylesin gönlünüze.
Boz at çok oynarsa, düşer ateşe -
Sakin durmadan, sende düştün bizim gözlere,
Senin de ruhun yücelsin,
Hasiyetin yayılsın tüm ülkeye.
Sen de bir kurnaz tilkiymişsin.
Biz kurt gibi düştük senin izine.
Bir şey yapmasaydın hâline bakıp,
Sakin ve imkânına göre.
İlimli, yaşlı bir aksakal olsan,
Konuş hele bir kardeşlerinle,
Duydum bağırان bir kahraman diye,
Eskiden alış verişim yoktu seninle.
Aslında ben de kötü değildim,
Kim olduğumu anla bundan da.
Mercani'yi ne yendin, ne ona yenildin,
Kan olup toplandı mı içinde rahatsızlığın?
Önce temizlemek lazım içindeki pisliği,
İçini kaplamasın necis ile irin.
İçin de işin de tertemiz olsun,
Değilse faydası olmaz kuru bilimin.
Ya teslim olmalı, ya dilemelisiniz.

Ehlisünnet imamı – o mücahit.
 Yaptığınız pislikler tüm yurda malum,
 Rahat etmiyorsun bunları yapmadan.
 Koruyamadık bülbülü belalardan,
 Utanmadık mertebeli ululardan.
 Bulunmaz elma kara ağaçta,
 Yemiş ise kurumuş ağaçlarda.
 Belki, sen o yörede ulu bir mollasın,
 Hakikat sağda mı, solda mıdır?
 Rabbani âlimlerinden olayım dersin,
 Sabırlı olmak lazım bu yolda.
 Mercani'yi yenmek ne haddinize,
 Düşmanları cihana malum oldu.
 O âlimi aldatmaya niyet eden,
 Oynamaya o muydu senin dengin.
 Müçtehit gibi âlime söz söyleyen,
 Var olsun senin kâmil dilin(!)
 Çok kötülük yaptı, deyince
 Yüreğim parça parça oldu.
 Bir muhterem şahsa saldırılmasın diye,
 Bu yüzden ayaklandı fakir kardeşin.
 Sıcak fırından çıktı,
 Ağzını yakmasın bizim pide.
 Müslüman'ın bedduası mı tutmuş
 basılmaz senin cinin.
 Niyetinden vazgeçersin diye umuyorum,
 Sataşmazsa eğer kızıl dilin.

Yarasa gibi olsan kör, sana küsen yok!
Ehlisünnet lazımsa, ona takıl,
O zaman tüm dünya seni sever.
Bilimin kıymetini bir öğren sen!
Bilmiyorsan ağzını açma, dilin yanar!
Azizim, olma sen şefkatsiz bir inatçı!
Şefkatsizin cezası gecikmez.
Gücün yetmezse, gücenmekten ne fayda?
Necip insanı tanımak lazım, Abdülmecit.
Ak maralı boynuzlar boynuzsuz keçi,
Keçilere deva olmadı,

.....
Altın vererek almıyız, son nefes.
Kahramana kahraman derler, gücünü görünce,
İnkârın anlamı yok, aslını bilince.
O benim ne üstadım ne babam,
Uzaktan hayran oldum onu tanıyınca,
Ömrünün çoğu geçti kavga ile,
Hepinizi yeneceğim varlığımla diye.
Ehlisünnetim diye tartışıyorsun.
Sözü geçer aksakallar vefat etti,
Artık bize fesat çıkarmak kolay oldu.
Kazakların kafasını karıştırdık,
Varlığımız bir afet oldu,
Azmak için iyi bir sebep gururlanmak,
Ona da eklenince ardı sıra hırs.

Kuvvet açıkça müşkül oldu,
 Bu illetin bulunmadı devası.
 Söz çok olur dünyada, tutulmayan.
 Hiç kimse düşmansız rahat yaşamamış.
 Hiçbir vakit düşmanların, kavgasından
 Cihanda ulemalar kurtulmamış.
 Dalamayan birbirini it gibi,
 Devletle adam var mı kudurmayan.
 Niyeti iyi adam bulmak mümkün değil,
 İçini kötü niyetlerle doldurmayan.
 Doğru söylersen kibirliler küsüyor,
 Kırılmış cam gibi çatırdayarak.
 Fırsat bulunca adalete dil uzatır,
 Akmulla dediğin zavallı biçare.
 Yarasından yılmış ben bir kel itim,
 Saksagan gibi mutluluktan şakıyan.
 Selam getirdik daralandan,
 Haksızlığa dayanamayıp kaşınandan.
 Yaradan kazanç yok, biraderim,
 Ağır yara kişiyi öldürür ağrıdan...
 Kavga yapan kadınlar gibi çirkinleşip,
 Utancı eksik değil os..randan.
 Önce olgunluğa erişmek gerek –
 Sonuç alınmıyor kısır maldan.
 Öküzleri vuruşturup tak - tak diye,
 Müslüman'ın sığırları kısır kalmış.
 Yasaul* şeytandan bulsun belasını, yoksa.

* Yasaul : Askeri rütbe

Dünyada eser bırakmaz Müslüman'dan.
 Ne zamandan beri nesliniz bozuldu,
 Veya hakikate gözünüz mü kapandı?
 Ya da örnek insanları geride bırakıp,
 Sinek gibi yara yere konmuş mu?
 Şapkamız düşünce keliniz görünür,
 Dersin, içiniz yanınca azan azdıran diye.
 Hakk'ın sözünden çıktın da ne buldun –
 Söylerler atalarının efsanesi diye.
 Söz ile taciz ediyorsunuz daima,
 Çoğu yerde fitne çıkarır böyle haber.
 Eğer söylersem, siz de öfkelenirsiniz,
 Kötü düşünce, azgınlığın sebebi diye.
 Düşünme hakkımızda kitap görmemiş diye,
 Gittiğimiz uzak yerlere, gitmemişler diye.
 Çocukların da kötülüğü unutmazsa
 Kurbanın kötülüğünü bildiğimi de biliyorsun.
 Gezdiğim yer Kazak bozkırı,
 Ulu âlimler şimdi az buralarda.
 Etrafım kitaptan mahrum değil,
 Oturduğum yer bir kaz yuvası gibi.
 Koymuşum çeşitli kitapları karşıma yığıp,
 Bakıyorum Farsçalara başımı eğip.
 Sizin de durumunuza göz atıyorum,
 Fırsatımın varında, gönlüm eriyip.
 Molla diye, hiç kimseye aldanmıyorum,
 Mürşitleri sağlam değilse bağlanmıyorum.

İyi olurmuş güya düğününüzde zurna;
Duyan dayanamıyor, kulağını tıkıyor,
Peh peh! Sen Buhara'dan çıkan mollaymışsın,
Göklere çıkmış adın, yerde durmuyor.
Bilmiyorsun, seviyenin yüksekliğini,
Neden sen böyle geçimsizsin,
Efendim, Mercani kim, sen kimsin?
Tadına bak bir damla olsun bilimin.
Onlar senin nefretinden etkilenmez,
Aldatsan da, söylediklerine inanmaz,
Aramzda kavgamn çokluğundan,
Şahitliğin zararı olmaz.
Belaların çoğu çıkıyor içimizden,
Ulema falan dediğimiz kişiden.
Ve o vakitte işim hak diyen deva –
Zülcelal gafil değil işimizden,
Burada kahramanlar var çok güçlü,
Güreştiğinde belini kırabilecek.
Büyük deliller var elinde,
Vurduğunda kulağının zararını patlatabilecek.
Kardeşim sen kendin de hesabını yap,
Mercani'nin Ceditçiliğini hesaba kat
Yer yüzüne nuru düşen o bir güneş,
Sen onun nurundan faydalan.
Zihni doğru adam, eğri olamaz,
Övünse de yıldız, güneş olamaz,
.....

Melek melekle kıyaslanmaz.
Ben söyledim bildiğim kadar.
Her kim yapar elinden geleni.
Ama kâmilin iyiliğinin delili içinde,
Kovanın içindekiler dışına da saçılır.
Belli oldu şimdi yüreğindeki nefret,
Ömür boyu sürdürdü gönlündeki darlık,
Yalan pazarına düşerek,
Oldu ticaretin ya ihanet ya kurnazlık.
Kazan'a böyle bir âlim hiç gelmemiş,
Kazan'da değil başka yerlerde de görülmemiş.
Yüz âlimin kitapları bir tarafa,
Bu insanın dengi bulunmamış.
Her ülkede vardır bir bilge,
Her birisi ilimde hak arayan.
Soyunda Gazali gibi zat olmazsa.
Birçoğuna nazaran üstün âlim.
Hurafetinin ihlası tartışmak,
Hakikatle eş olamaz kibir.
Bu kavga yüzünden Allah korusun! –
Dudaklarımız olmasın paramparça.
O insanı tanımadan, çok sataşırırsın,
Düşmanın yüz değil bin olur.
Ashaptan bize kalmış eser var –
Sizde buğday varsa, bizde tuz var.
Akmulla konuşursa, için sızlar.
Haklıyı görmek istersen, bizde göz var.

Aslan aya zıplarsa, ayağı kırılır.
 Çıra gibi yanan gözün ferî sönse,
 Kahramamn ölümü Mariya'dandır denir!
 Sizin okuduğunuz kitabı biz de okuyoruz,
 Ayağına biz de çelme takabiliriz.
 Tartışıp duran insanlarla
 Biz de tartışmaya hazır çocuğuz.
 Nurgali korktu diye, olma rahat,
 Eğer sen eline sopa alsan, ben ok alırım.
 Başımız sağ olsa, elimizde kitap,
 Eğer sen tüfek alırsan, ben de alırım top!..
 Kimse dalaşmakla muradına eremez,
 Kavga defterini hiçbir at çekemez.
 Münazara edip, erkeklerle,
 Coşmadan, tartışmadan, durulmuyor.
 Sel olup akan su, dağları deler,
 Kazak'ın değirmeni feryat ile dönmez.
 Bu devirde tabiat çok kötü,
 Gerek Kazak olsun, gerek Tatar;
 Görüyoruz burnu havada olanları...
 Melek canı gibi değil bizim canımız.

Ömür

Kırkımda erkeğin gücü dağılır etrafa,
Yaşın elliye ulaşsa oturur kalırsın.
Sükûneti yaşlılığın evde oturup,
Eskimiş boş kova gibi durmakta.

Kalmaz o devirde vücutta derman,
Seksende, demişler, olursun çürük
Yaşlanmaya bulamazsın bir dayak,
Kârgan buzda kalmış gibi olursun.

Yoldaşlık

Bozkırda oynuyor nazlı bir geyik,
Ahırda yaşayamaz arhar, elik.

Beslesen de, kucağma alarak,
İnsana asla yoldaş olmaz yılan.

Zararı sekiz canlı yılan gibi,
Bilmez değerini aptal, cahil olan.

İbray Tilev'e

Akmulla konuş cesaretin varsa,
 Üzülürsün, ömrün boşa geçerse;
 Sultamn henüz gelen hürmetine,
 Diyelim "Kutlu Olsun!", kabul etse.
 Ortaya düştü adil sultan,
 Gönderdi şansımıza kader övgü.
 Temiz zatın, asil çocuğuydun,
 Bu yurda olmuş önceleri babası han.
 Tanrı'm, karşılaştırdın beni han çocuğuyla,
 Varsa söyleyecek sözün, söyle sen.
 Sultanım, ayıp etme bir kucaktan,
 Uzayıp, ölmeden gezip dolaşan başım.
 Tanrı'm, karşılaştırdın beni hanın oğluyla,
 Sarf edip zamanından bir parça.
 Güç kâmil, hüner kâmil; hepsi tamam,
 Sizin gibi olan bir kısraktan doğmaz tay.
 Gönülde mutluluk çok,
 Ak doğan konduktan sonra bize gelerek,
 Rus'la "ızdrasti" diye selamlaşırız,
 Zengin bir dost oldu yaşamaya,
 Devlet kuşu konmuş yurdumuza,
 Ulaştı adın Tobıl'a, Turgay'a, Sır'a kadar,
 Askerâ valinin gücüyle
 Geldiniz, nasip oldu, bu divana.

Yakut taş – siz hiç smanmamışsmız,
Tahmin edip hiç kimse paha biçememiş.
Bunca uzak yerde oturursunuz,
Yanına kadar kardeşin gidememiş.
İlimle oldu yakın, uzakların,
Hüner ile geçti günlerin.
İbray Elmühammed Tilev diye,
Yayıldı dört bir yana adın.
Almışsınız gençken kusursuz ilim,
Her yurdun biliyorsunuz zor dilini,
Moşkova'ya göre yabancılar arasında
Bilimi en ileri olan sizsiniz.
Önce Kronşad'da askerî eğitim aldın,
Sonra üniversitede bilim tahsil ettin,
Yüksek okulu bitirip
Vali yardımcısı oldun,
Ve devlet işini yaptın.
Gezip birçok memleket gördün.
Kötü dilli insanları susturup
Öz ilinde ömür sürdün.
Bazen kendi yurduna döner oldun.
Gittiniz Petersburg şehrine,
Yol boyunca ne zorluklar gördünüz.
Besili malın değerini zayıf olandan
Ayırmasım bilenlerdensiniz.
Muhterem Hamm, yönettiğin ile,

Uzun yıllar emeđi ve teri sinen sensin.
Ardınızca gelecek gerçek dostlar,
Burada da mevcut kardeşlerin.
Yakın bilip ardınca övgü düzerken,
Çekinirim karşında izinsiz konuşmaya.
Kapađı gerektiđinde açılacak,
Sandıktaki altın gibisiniz.
Muhterem Hanım, makamın yüce,
Uygunsuz sözlerim için affeyle.
Altıbaş Meti Bey'in çocuđuyum,
Toprađımız Kuşkul Keyek'tir.
İmamlık yapmaya mezunum.
Diyorlar: Umudum çok.
Duadır bakışınız, Elmuhammed,
Yalvararak tuttum itibar, Allah-yâr,
Akmulla lakabındı diyorlar.
Hediye dir bu ikisi ağır bir yük.

Hırs

Zengin düşünür, fakirleşmemeyi,
Falanca zenginden geride kalmamayı.
Elindekiler yeterince çok olsa da,
Yine de düşünür üstüne eklemeyi.
Malın yüz olduğunda sevinirsin.
Bir kuruşluk giderin olsa çırpırsın.
Kanaatsizlik edip o vakitte,
Bir malın gitse, kaygılanıp üzülürsün.
Malın bin olduğunda doyumsuzluk edip,
İki bin olsaydı, diye üzülürsün.
Kibirli ve mağrur olma korkusundan.
Tövbe üzerine tövbe edersiniz.
Bin yerden geliri olan onmadan kalmaz,
Gelirsiz fukaralar donmadan kalmaz.
Cimri olan zenginin kalbi taştan katı –
Değil fakire, Tanrı'ya bile aldırmaz.
Halk övse zengini “bey” diye, mutlu olurlar,
İnsandan utamıyoruz görünüşümüz için.
Utanmıyoruz asla yüce Tanrı'dan.
İşte böyle akılsız bir divaneyiz.

Değer

İnsan var, insanın nakışdır,
İnsan var, hayvan ondan iyidir.

Taşlar var, üstünden hayvan geçer,
Taşlar var, kıymetini Allah bilir.

Uyarı

Kimi millet ziyankârlığıyla bilinir,
Dalaş ile sona kaldı ehli İslam.

İstiyoruz sürekli tartışmak,
Gerçekte faydası yok kibrin.

Bu dalaşm sonucundan – Allah korusun! –
Bunun sonu uçurum olmasın!

Olmaz...

Her şeyin aslı doğuştan, hikmeti yâr olmaz
Sonra onun illetine deva bulunmaz.
Hazine hikmet marazı, fehme zararı yok.
İlim denizinde haset sefakâr olmaz.
Ey, azizim, azmış zatlardan kurtulmak
mümkün değil,
Kimse yok küfretmeyen, kötülük yapmayan,
Hâline bakmadan konuşur kimi mağrurlar,
Övünseniz de boş, ala doğan size emsal olmaz
Aslana düşman olup, aptal eşek telef olmuş,
Uyuz tay meydanda yüğrük at olmaz.
Her bilimden tahsil almışsın azizim,
Ancak yarasının rüyasını aydınlatmaz.
Kıyaslayın hele kahramanla korkağı,
Konuşsa da mollalar, Hoca Ahrar olmaz.
İnsanın sağı himmette, solu yolculukta olmaz,
Göge yükselmekle her kuş doğan olmaz.
Yalancı karga yakalasa tavus der,
Kartahm dese de karga önder olmaz.
Dili tat almayan, balın tadına varmaz,
Her insanın isteği ve zevki bir olmaz.
Korkak kulağa sözün faydası olmaz.

Meşhur şarkıcının şarkısı kötü olmaz.
Burnu koku alamayan kurumuş gülü-
Koklayarak canlısından ayıramaz.
Zavallı beni cehennem zebanisi yakıyor neyleyim,
Allah'ın yazdığı kadere insan asi olamaz.
Kötünün fikri de olur kendisi gibi kötü,
O insanın içinde maneviyat olmaz.
Asiller de yaşar ihanet, gıybet, iftira, zulüm
dünyasında,
Onların da sözünde doğru bilgi bulunmaz.
Beraber yemek yemeden, çay içmeden,
Yakın dostun yılan gibidir; vefakar olmaz.
Tıpkı tatlı bal gibi, hasmın gıybeti.
Ala kargaya, leş yemek ar olmaz.
Bunları söyleyen dertlinin mahlası Akmulla,
Fikri iyi olmayan, insan kıymetini bilmez.

Мифтахетдин
АКМУЛЛА

Шигыръзар

A 40

Mustafahettin AKMULLA

Başlangıçta...
okunmalı gerektir,
okunmalı gerektir...

TURKSOY

**Башкорттарым,
укыу кэрэк!**

Башкорттарым, укыу кэрэк, укыу кэрэк!
Арабызза наһандар күп, укыу һирэк.
Аңғыра айыузан Уралдағы курккандай,
Эй, туғандар, наһанлыктан куркыу кэрэк!

Илтифат ит: укыузалыр шэрафэттэр,
Яһиллыктан килэ ятыр зур афэттэр.
Укығандар күктэ осор, һыуза йөзөр,
Юктыр унда әүлиәлек, кэрамэттэр.

Укығанға был донъяла жэлэл булыр,
Харам тигән күп шэйзэр хэлэл булыр.
Ырыс, дәүләт шишмәһен асам тиһән,
Филем-һөнэр берзән-бер эмэл булыр.

Алтыға берзе кушып, һан ун булмай,
Сәғәтте алға бороп, төн көн булмай.
Белемлелек – арысландан көслө батыр,
Шуға атланмай, һинең төшөң һис өн булмай

Фазыл
Мәржәнизен
мәрҗиһе

1

Казанда бер фазыл¹ сыкты алмас булып,
Көнсөләре күбәйзе гам², хас³ булып.
Гәүһәрзәй фекерзәрен кулга элгән,
Хәкикәт диңгезендә гаууас⁴ булып.

Майзанда ул сығарзы артык гәйрәт,
Бәйгелә узғандарзан сыкты гәсрәт⁵.
Безгә шатлык: был тарафта беззән сыкты
Мәржәни Шиһабетдин ахун хәзрәт.

Караңғыла фонарзы кабызған ул,
Кайнар һөткә һары майзы тамызған ул.
Сәләмәтлек шишмәһенән юлдар асып,
Хәкикәт йылғаларын ағызған ул.

Һүз кузғатыр ул асыл ир кәрәк ерзән,
Хозайым үтә һизгер йөрәк биргән.
Мөһәндистәр⁶ һизмәгән ерзән казып
Сығарзы татлы һыгузы тәрән ерзән.

Болагы саф, сэйгә һәр кем һыу алғандай,
Хаклыкка сарсағандар кыуанғандай.
Дөһрәһенән⁷ күпме бала һөткә туйып,
Башкалар була калды һыу алғандай.

Тәжиктәрен⁸ күргән эзәм кыуанғандай,
Ғөләмәгә⁹ сәрдар¹⁰ булып, тыу алғандай,
Көрәшселәр майзанына был сыккан һуң,
Батырзар була калды юғалғандай.

Аңлауһыз һис кем уға тотонмаһын –
Ундай-бындай кеше түгел сыуалғандай,
Бәһлеүәндәрзән йығылыу күргәне юк,
Бәйгене берәү алһа, был алғандай.

Мосолманға карышыу лайык булмаҫ,
Инсафлы урыҫ күрһә, инанғандай.

Ул – бер фазыл ғөләмә узған таптан –
Өләшө бар дәрәжәи ижтиһадтан¹¹.
Дошмандарға каршы тороп йән аямай,
Уның өсөн көрәшсебез алғы сафтан.

Дәкаиктән¹² мөшкил¹³ сисеп калдырған ул,
Биш йөз йылғы батырзарзы талдырған ул.
Замандаштар уға окшаш тиндәш тапмай,
Йөрәген дошмандарзың яндырған ул.

Һәр ерзә дәлил менән һүзе баһир¹⁴,
 Кеүәтенә келәм шаһит көндәй заһир¹⁵.
 Был заманда тыуган юк уға тиндәш,
 Мәғрифәтле ирзәрзән бындай маһир¹⁶.

Үтә алмайзар эзенән баһып уның,
 Китә алмайзар юлынан ашып уның.
 Хаклык нурын һүндәрә алмай, моғанидтар¹⁷
 Күрә алмайзар ғаләмгә фаһын уның.

Аһ, дәриға¹⁸, бара алманым кашына уның,
 Һүзенә мин мәкиббән ғашик уның.
 Һәр тарафка нескә уйзар ташкынын
 Ағызған белеме ташыр уның.

2

Мин үзем бер дәрдемәнд диуанамын,
 Кайза бер тәжик күрһәм, кыуанамын.
 Был затта ғәжәп тәжик күргәндән һуң,
 Ихтыярһыз шул сәбәптән йыуанамын.

Мин – бер арык бүреләй елеп йөрөгән,
 Куян, карһак төлкө есен һизеп йөрөгән.
 Берәүе кулға төшһә, бере төшмәй,
 Арык, акһак, уңай килһә, эйелеп йөрөгән.

Мәжлесенә карай ғына гауғабыз бар,
 Козоғона карай ғына кауғабыз¹⁹ бар.
 Эрбет менән Мәкәрийәгә сама кайза –
 Базарына карай ғына саузабыз бар.

Бәхетебез асылмаған без бер фәкир,
 Абруйым артык юк, эшем такыр.
 Йәштән йыйған бер быуаз мәжмүгәм бар,
 Уның да бәгзе ере какыр-макыр.

Ул заман китап кайза был замандай,
 Йөрөймөн тәрән ерзән һыу ала алмай.
 Берәй шәрик²⁰ калын китап тотоп торһа,
 Кызығып, мин фәкирзең күз аландай.

Үгәй эсә кулында етем калдым,
 Унан да бик рәтем китеп калдым.
 Өстөмдә керле күлдәк, йыртык ыштан,
 Кайза мулла бар тиһә, етеп барзым.

Фәкирлектән артык фән күрә алманык,
 Шәһәр сығып, алыс якка йөрә алманык.
 Мәргәндәрзе танырлык хәлебез бар,
 Шул сәбәптән сабыр кылып тора алманык

Аз ғына дәресем бар кыш вакытта,
 Китап карау – гәзәтебез буш вакытта.
 Беззән дә белем ишеге биклэнгән юк,
 Андайбыз кәйеф килгән хуш вакытта.

3

Уйламағыз, “Жарудә”не күргән юк, тип,
 Әгәр күрһә, гибарәтен белгән юк, тип.
 Көс барынса һазак арткан егеттәр бар,
 Уйламағыз, донъяла мәргән юк, тип.

Мәргәнгә хозай бирһә туры уғын,
 Уға иптәш булһа әгәр тоғро зинен,
 Бәхетенә тоткарлык юк, беләһезме?
 Бар ғаләм белеп тора мәшрәбәһен²¹.

Каршы торор минең ни микдарым бар –
 Үземдең ноксаныма²² икрарым²³ бар.
 Без – кырмыска, һез Сөләймән булғанда ла,
 “Файн тәһһәбу?”зан²⁴ хәбәрәм бар.

Дамелла икәнегез исебеззә,
 Фәкирзе лә алығыз исегезгә.
 Акрын, йәйәүләтеп, артка төштөк,
 Акмулла – фәлән-төгән, тиһәгез зә.

Ирзең хәле беленер, ләфыз²⁵ аҗа,
Кемдең хәле беленер, йәшерен яҗа?
Мәгрифәгә сифатка ярап китә,
Нөкирә бер сәбәп менән билге таҗа.

Берәүгә морат булҗа хактың яды²⁶,
Белеме микдарынса уға бади²⁷,
җадизар²⁸ исеменә мозһир²⁹ булыр
Зиһенлелек, һәләтлелек – шарты гади.

Һәр кемгә бәхет бирелгән кисмәт³⁰ менән,
Ирзәргә яла якма хиссәт³¹ менән.
Мысқыллауға муллалыктың хәжәте юк,
Ғалим булҗа, лаф орһон хикмәт менән.

Дәрһеззәрзең эше юк һиммәт менән,
Һиммәтленең кулы кыска килләт³² менән,
Халыктың карашында хур күренеп,
Ғүмере үтер бисараның зилләт³³ менән.

4

Һүз сығыр шағирзәрзан хикмәт менән,
Унса күз алартмағыз хиддәт³⁴ менән.
Тыйыу булҗа, мөкәййәд, йә мөөүүәл,
Харам-хәләл – шәхесенә нисбәт менән.

Һәр фәндә шиғыр менән китап тулы,
 Караһак, эйәләре ниндәй оло!
 Ғаззализай ирзәргә кем туктамай,
 Үзегез зә беләһегез, Алла коло!

Дәрт әһеле – шағир, булһа үзенә малик³⁵,
 Булмаһа шиғыр менән вирдтән³⁶ тарик³⁷,
 Шиғырзы мотлак тыйыу уңай булмаҫ,
 Һәм йәнә, ләһү³⁸ булһа, ләм йобарик .

Шағирзарзың күбеһе – әһле салик³⁹,
 Әйткәндәр нисә төрлө көйгә һалып.
 Эс бошқанда, шиғыр түгел, йыр йыраған
 Тәкүә⁴⁰ сахабәнән⁴¹ Ибне-Малик.

Шиғыр дәрәс, нәсихәтте хамил⁴² булһа,
 Эйәһе хәл кәзәре ғамил⁴³ булһа.
 Ишеткән эзәмдәрзе илатқандай,
 Вәғәз менән ғибрәтте шамил⁴⁴ булһа.

Киткәндәр ниндәй ирзәр гәүһәр сәсеп,
 Уларзың эштәренәң юлы асык.
 Ғәжәйеп киммәт әсәр қалдырғандар,
 Хикмәттең мәхзәнәнән⁴⁵ мисрағ⁴⁶ асып.

Һәр бер йән сәйран⁴⁷ кылыр сәбилендә⁴⁸,
 Былбылдар жәүлан⁴⁹ кылыр сәрирендә⁵⁰.
 Әс-сәмғе әл-кәлимде⁵¹ тәхмин⁵² кылды
 Хозайым фөсаханың⁵³ замирында⁵⁴.

Ниндәй генә ир тыумаган ер йөзөндә,
 Остазының нәтижәһе – тилмизендә.
 Йәриәнән йыр йырлатыу гәзәт булған
 Ғәйет көн пәйғәмбәрзең диллизендә⁵⁵.

Максатты был урында кылдык нәфад⁵⁶,
 Инша алла, карышмаҫ әһле нәккад⁵⁷:
 Хуп күргәс йәриәнәң йыр йырлауын,
 Шарифтың⁵⁸ сөкүтенән⁵⁹ жәуаз⁶⁰ мөфад⁶¹.

5

Бер китап бар, эйәһе кайһығыз ул?
 Китабында исеме юк – билдәһез ул.
 “Тәуарих әл-Болғар” тип исем биргән,
 Эсендә сауабынан хатаһы мул.

“Назура”ға ул хәсис батыр икән,
 Тиз инһә ярар ине ожмахка шул!
 Үз тарафын күтәргән күккә саклы,
 Муллалары булған һуң үзенә кул.

Борадәр, һезгә үтенәм сәләм язып,
Күзең һал: Мәржәни ул – Тимерказык!
Булмаһа, кибла тапмай азашырһың.
Караңғыла йүн белмәй, юлдан язып.

Имгәнәп, коро бушка азапланма
Бакыр сыкмаҫ урындан алтын казып.
Төлкөләй йүгерекмен тип ашһағыз за,
Сирактан ала торған мин бер таз эт.

Был сәбәптән һеззәргә сәләм язам,
Был якка киләп ятыр һеззең азан.
Ир булған ирәндәрзе хур тотмағыз –
Бүләгенә шарт түгел Кашгар, Казан!

Өзәпһезлек түгелме был кылғаның–
Ишәккә тиңләйһегез ир толпарын!
Мөһакәмә⁶² кылмаҫ тип уйланыңмы,
Һуқыр тип белгәйнеңме йорттоң барын?

Һеззәргә таң каламын уйлай-уйлай:
Кайһылайын һеззең як, зиһен куймай,
Болоттай көндөң нурын пәрзәләгән!
Һеззәргә шул сәбәптән күнел тулмай.

Хәленсә ғалимдарға мактау лайык.
Вә ләкин һәр кош осоп ыласын булмай.
Бынан башка әйтер һүзем тулып ятыр –
Тәғәйенләп һәр бер һүззе әйтеп булмай.

Эшегез мөзәйһәндер⁶³ вәһемегеззә,
Һүзегез мөбәйһәндер⁶⁴ зәғмегеззә⁶⁵.
Мең мулла рәд⁶⁶ кылһаң да, ни кайғы бар:
Дуһтар бар кире кағыр рәғмегеззә⁶⁷.

Ек күргәс, бер яланы ябарһығыз,
Үс кылғас, бер караны яғарһығыз.
Арткы як асылғандың асыуынан,
Әлбиттә, бер яман ат тағарһығыз.

Утлы йәшен сикәгезгә сирткәндән һуң,
Саяндай, сызай алмай, сағарһығыз.
Ғаззализай буһа ла, ул фазылдың
Хозурына хурлыктар язарһығыз.

Хәкикәт ғилеменә әғраз⁶⁸ кылып,
Мактанып, ул яғына нәзарһығыз⁶⁹.
Үзегеззән бер фазыл була калһа,
Иттифак жөмләгә⁷⁰ насарһығыз.

Хөсөт, бәгзе дошманлыкка сәбәп булып,
 Намысыгыз эмеренән касарһыгыз.
 Арыслан менән алышып арыкланған,
 Хөсөт менән һарғайған ажарһыгыз.

Әлбиттә, инде мине һөймәҗегез,
 Был бисара хак икән, тимәҗегез.
 Карындаш, бер инсафка килһәгезсе:
 Фирғәүендең варишы бит түгелһегез!

Борадәр, “мин”лекте куй ғалә әл-хосус⁷¹,
 Мин-минлек эйәһенә килтерер нус⁷².
 Мәржәнигә алышырға кем сызаһын,
 Кеүәһенә дәлиллек кылһа нөсус⁷³.

Фазылды фазыл белһән, эсең көймәс,
 Һәр қасан тыйнақлыкта бармы нақыс?
 Батыр менән көрәшһән, һау қалмаҗһын,
 Аяймын бил-умыртқаң өзөлһә дус.

Ул һезгә гәүһәр йыйып, ниҗар⁷⁴ қылды,
 Инде һин, кәзерен белеп, итәгең тот.
 Ала алмай, ул гәүһәрзән коро қалһаң,
 Бәхетендең шомонан бел, артыңды қыс!

Кил, зинһар, борадәрем, инсафка кил!
 Кеүәтең күпме икән, самаңды бел!
 Хәлдән килһә, уның эшен һин дә эшлә,
 Булмаһа, файза бирмәҫ такылдак тел.

Белгәнгә ниңә эсең көйә һинең?
 Эшен күр гилем-нур эйәһенең.
 Һәр фәндең бер һайланған рижалы⁷⁵ бар –
 Эйәһе серен белә бейәһенең.

Керләһән, һәр нәмәне карайтырһың,
 Көндәшһез ундай фазыл калай торһон?
 Истамбул, Мысыр, Шамда тиндәше юк –
 Кашғар, Казан, Дағстан былай торһон!

Был заманда һис кем уға тиң килмәйҙер,
 Был яктар һис кемде уға тиңләмәйҙер.
 Батырҙары майзанға сығып күрһен,
 Булмаһа, “ул белмәй”ҙе кем белмәйҙер.

Үлсәне иңен-буйын мөһәндистәр,
 Дөрөслөгөн хуп күрҙе мөбариздар⁷⁶,
 Һәр ерҙә холко саф фазылдарҙан
 Айырығуса Троицки мөдәрристар...

Былар за һез белгәнде белгәндәйзәр,
Китапты һеззең хәтле күргәндәйзәр,
Шահбаздай⁷⁷ ялтыраған бер шоңқарзәр,
Тойгондоң аяғынан элгәндәйзәр.

Ғали талаптар за хакка мәрқад⁷⁸,
Киләсәк максаттар за хакка мирьат⁷⁹.
“Игтибар” за игтибарға алған икән
Хөрмәтле Ризаитдин – бер камил зат.

Йөмлә саф әһле инсаф алды ғибрәт,
Казанға был сәбәптән килде шөһрәт.
Дәрәжәһен белгән ихлас дуҕ икән
Дамелла Борһанетдин казый хәзрәт.

Қысқаһы – күп фазылдар һалды қолак,
Барын табып әйтеүгә телем сулак.
Дәрәжәле дамелланың мәдехе қалай
Ләззәтле, ғибарәһе⁸⁰ егет һымак.

Ғәйре сит виләйәттән нисә ирзәр,
Истамбул, һиндостанда күп мәшһүрзәр,
Китаптарын кабул қылып бақтыртқандар.
Қытайып йөрөй бирһен тәкәбберзәр!

Тэгассибен⁸¹ каалдырмаҕ бозок замир,
 Ыгуһынынды кандырмаҕ корок гадир⁸².
 Ай торғанда, Сулпанға гашик булған,
 Ни кылһын көндөң нурын ул бер зарир⁸³.

Ай булмаһа, йондоз менән төн яктырмай,
 Фэркэдкә⁸⁴ мохтаж түгел нурланған ай.
 Исемем мөзәккәр⁸⁵ тип мактанмаһын –
 Кояшка хурлык бирмәҕ тәһниҕ⁸⁶ замир.

Күпме мин-мин тигәндәрзең йокоһон аскан,
 Ғәмһезлектән иҕкәртеүсе ул бер нәзир⁸⁷.
 Йыһанда хәле гәян⁸⁸, коно бәйән,
 Ғалимдарзан кәнәғәт бик күп гафир⁸⁹.

“Жәләл”гә хашиәһе⁹⁰ уға шаһит,
 Ни кәзәр мәдех кылһа – шунса жәдир⁹¹.
 Хәкикәт байрағын күтәрәп барған
 Көрәшселәр араһында был бер әмир.

Жәдидәи замандан жәмал⁹² асып,
 Күрһәтте ак гәйрәтен яңғыз был ир.
 Кайһыһынан күренде бындай бәйән –
 Кайһы һине таныштырыр миҕле хәбир?⁹³

“Хикмәте балигә”не ниндәй икән –
 Зауқы сәләмәт эзәмгә балдай икән.
 Асыл хәкикәтте хамил булган
 Эзәмдең тәнендәге йәндәй икән.

Хәдиһтәге оҫталығын күзгә алһан,
 Әсхабтан⁹⁴ ишеткәндәй аңлай икән.
 Бындай ғали ғалимға тел оҙайтқан –
 Ул үзе дүрт аяклы малдай икән.

6

Казакса шиғыр язғым асык кылып,
 Көнсөләрзең йөрәген асыттырып.
 Хәкикәтен күргән һуң, кыуанғандан,
 Китаптарын караймын ғашик булып.

Тәсанифе⁹⁵ басирәтте⁹⁶ ярык кылған,
 Нәфес хәсис араһын фәрек⁹⁷ кылған.
 Азашканда тура килеп, балға төшкән
 Мин – байғош, бер кырмыска ғарк булған.

Ун биш йыл “Нәзурә”нен алғаным,
 Карай-карай, баш осома һалғаным.
 Күңелгә шифаны шунан алдык,
 Эленмәй көнсөләрзең кармағына.

Мораттары мөкабәрә⁹⁸ булгандан һун,
 Көнсөләр күз һалмайзар арьяғына.
 Кара халык, муллаһына табиг⁹⁹ булып,
 Дөрләтеп ярып йөрөй ярма ғына.

Ниңә беззә был тиклем эзәп кыска?
 Камиллык былай торһон, акыл осто!
 Бер ергә килештереп хат яза алмай –
 Берәүзе яманлауға калай оҫта!

Бәғзеһе укый за алмай гибарәтен,
 Камилға ниндәй кыла хәкарәтен?!
 Дамеллалар бәғзеһе, белә тороп
 Дошмандың морат кыла хәсарәтен.

Дарыузы күтәрә алмаҫ бәғзе мәриз¹⁰⁰,
 Нәсихәт кабул кылмаҫ фәззе¹⁰¹, гәлиз¹⁰².
 Шайтандың да иң етезен узып киткән,
 Атылып түбәһенә “Бәрек әл-вәмиз”¹⁰³.

“Жарудә” эйәһенә һүзебез юк,
 Уларға каршы килер йөзөбөз юк.
 Алланың зур рәхмәте төшһөн уға,
 Донъяла һүзебез бар, үзебез юк.

Ул да бер Ғалим икән һөйләй торған,
Моратына каршыларзы һөймәй торған,
Ғалимдар мәжлесендә майзан алған,
Курайы килешкәндә көйләй торған.

Без зә күрзек уның атқан ерен,
Кай ергә уғы төшөп ятқан ерен.
Һәр юлдың йүнәлгән бер урыны бар,
Бәрәкалла: килештереп тапқан ерен!

Уға шәрик – дамелла Мөхибулла,
Саф күңелле Ғалимдарзы мөхиб¹⁰⁴ мулла.
Өүүәлдә кырын-ярын йөрөй ине,
Ахырында, кайтып, булды мөхик мулла.

Дамелла Рәхмәтулла – уға назир¹⁰⁵,
Тәхрират һәм итлакта¹⁰⁶ нурлы замир.
Мәрхүмдәр Мәржәнигә каршы төшкән,
Уларға һәм эйәргән бик күп Ғафир¹⁰⁷.

Остаздары, Кышкар хәзрәт, алға сыгккан,
Бигерәк тә ул кәләмдә данға сыгккан.
Таһыллыкта дамелла Мәчкәрәләй,
Күп Ғалим, мөдәрристәр алдын сыгккан.

Курса хэзрэт¹⁰⁸ уларзан борон булган,
 Мәдехкә ул бер лайык урын булган.
 Ул мәрхүм, Мәржәнизэй мәфтүн¹⁰⁹ булып,
 Күп ғалим ул ғәзизгә кырын булган.

Был зат һәм үз ғасырында оло ғалим,
 Көнсөләрен мөбталә табиғ салим.
 Артына бер аз эсәр ташлап киткән –
 “Камиф әл-бидғәт”, – гүйә, сәйеф сарим.

Һәр бәндә хазиһанын асык яһар,
 Вә ләкин хазиһала айырма бар.
 Ни бар-юғын белерһегез, кибет аша,
 Һәр кемдә бер сауза бар хәле миқдар.

Вә ләкин Мәржәнизең эше башка,
 Йылкының толпарындай йондоз кашка,
 Алыстан шәғшәғәһе¹¹⁰ балкып тора,
 Гәүһәрзэй кундырылған алтын ташка.

Кай эше ул фазылдың таң калмаштай?
 Кай һүзе ул камилдың күз һалмаштай?
 Дәрденә¹¹¹ дәрдемәндтәр шифа тапты,
 Һуқырзар күзен асты карманмаштай.

Һыркыуатлы кешеләргә бик килеште,
 Булдылар аяк-кулы һызланмаштай.
 Камиллыгы ер йөзөндә мәшһәр булды,
 Булдылар ямандарға алданмаштай.

Исемдәрен язғандан ук, нурын сәсеп,
 Әһбабын гашик кылды йән калмаштай.
 Шәжәрәи дәлиленең тамыры тәрән –
 Улай-былай койонға кузғалмаштай.

Беркеткән хөжжәт¹¹² менән мөддәгаһын¹¹³
 Ошта, һылыу – юнып һалған таштай.
 Эше бөхтә, машинаның ширазындай,
 Ебенең төйгән ере таркалмаштай.

Көнсөләрзең йөрәктәре һалмакланды –
 Кәррәһе¹¹⁴ ауыр булды тарта алмаштай.
 Батырзарзың кылысынан каяу сыкты,
 Кайтанан эшкә инеп ялғанмаштай.

Айырылдылар күп көндәштәр эзәбенән,
 Хаслыкты тәкәбберлек сәбәбенән.
 Моғанид күркәм ергә күзен һалмай,
 Якшылыкка гәзәте юк сәбәбенән.

Эзэм камил булмайзыр, кайнап бешмэй,
 Мөхәббәт туштагынан шарап эсмэй.
 Дошмандар ау-тозағын һалып карай –
 Турғайзың тозағына ыласын төшмэй.

Һауала ул бер шоңкар әйләнә оскан,
 Без йөрөйбөз, карағоштай, эзләп сыскан.
 Төлкөләр унда сызап тора алмайзар,
 Гүйә, бер киң сокорзан кото оскан.

Без һаттык муллалыктың коро атын,
 Беззән артык яулыклы дәрөс катын.
 Күңелебеззе бер һындырып иламайбыз,
 Уйланып гәрәсәттең вәкәфатын¹¹⁵.

Ашқан бер ғалим сыкһа, яманлайбыз,
 Мәжлесте ғәйбәт менән тамамлайбыз.
 Эшебез – йә мысқыллау, йәки хурлау,
 Үзебеззе һәр ғәйептән аманлайбыз.

Якшыны, һүккән менән, аты китмәс,
 Яман һүззең күңелдән даты¹¹⁶ китмәс.
 Саф алтынды нәжескә¹¹⁷ буяу менән,
 Нәжес китәр, алтындың заты китмәс.

Кыйыш ук, аткан менэн, туры китмэс,
Күңелдэн яман һүззең куры китмэс.
Которган эт һауа карап өргән менэн,
Асманда торған айзың нуры китмэс.

9

Ул ине – кояш бәдигтән¹¹⁸,
Нуры – йәшендәй ләмигтән¹¹⁹.
Ғали, шанлы мөназигтан¹²⁰ –
Жөда¹²¹ булдык, дәриға, ah!

Уның шөһрәттә гонуаны¹²²,
Мөхәккак¹²³ дөррә¹²⁴ Мәржәни,
Хаклык ғилеменә канә¹²⁵ –
Жөда булдык, дәриға, ah!

Мәрсиә яззым мин бисара,
Үткерлеген кылып сара,
Бы сакта юк уға сама –
Жөда булдык, дәриға, ah!

Уның үлеуенә пиштәр¹²⁶,
Көйөндө барса дуҫ-иштәр,
Троицки мөдәрристәр –
Жөда булдык, дәриҫа, аһ!

Уның камилына ҫонуан
Тәсанифе асык борһан¹²⁷,
Басирәтте асык кылған –
Жөда булдык, дәриҫа, аһ!

Касан ул зат китеп барзы –
Казан күрке китеп калды,
Һәммә әһбаб етем калды –
Жөда булдык, дәриҫа, аһ!

Уның мәдехе сикһеззәр,
Дагстан, һиндта иҫәпһеззәр,
Минең мәдехем йәпһеззәр –
Жөда булдык, дәриҫа, аһ!

Өҫтөнлөгө – зирәклектә,
Камильк – акһөйәклектә,
Оҫта теле – гүзәллектә –
Жөда булдык, дәриҫа, аһ!

Эңгәмә, йыйган хәбәр,
Асыклаган күпме серзәр,
Асып һалған күпме пәрзә –
Жөда булдык, дәриға, аһ!

Сафый Алла рухы һаман,
Хурлык гәфү илә гофран¹²⁸,
Айырылыуға йөрәк һызлай –
Жөда булдык, дәриға, аһ!

Ярзам кылһаңсы, я рабби,
Үзем байгош, атым арык,
Казан калаһына барып –
Күрә алманым, дәриға, аһ!

Илаһым, бөтә хәжәтем,
Кабул иткел мөнәжәтем,
Кәбәхәт барлык халәтем¹²⁹ –
Түзә алманым, дәриға, аһ!

Уны мактауға мин гәзәб¹³⁰
Казакса бер бәйет язып
Тараттым йортка мин, таз эт –
Жөда булдык, дәриға, аһ!

Урыным – зиндан...

Кат-кат сэлэм мин мосафир Акмулланын,
Тура әйтеп, халыкка язган хак мулланын.
Бөгә сәхрә эстәренә беззән сэләм
Дошмандың ялаһынан пак мулланын.

Бәғд әс-сәләм¹³¹, фәкир хәлен һораһағыз,
Хат менән белдерәйек, теләһегез.
Аһ ороп, аш эсмәй, кан йотабыз,
Үлгәнгә, үлмәһәк тә, йәнәшәбез.

Язайык һезгә ғибрәт, һораһағыз,
Йәйелгән тамам йортка тамашабыз:
Һимеззәр ябығалар, түзә алмай,
Был ерзә бөйөктәрзән алашабыз¹³².

Һарғайып, төн йокламай, таң ашабыз,
Күп уйлаузан ақылдан азашабыз.
Ау короп, себен тоткан үрмәкселәй,
Кандала, бөрсә менән талашабыз.

Урыным минең яткан – аты зиндан,
Һәр төрлө әзәме бар яфа кылған.
Әсендә төрлө ғибрәт – хисабы юк,
Монафик нисә төрлө – бар йыйылған.

Тимер менэн казакланған тэзрәһе,
 Кара таш менэн уралған бар тирәһе.
 Урыстың тулып ятыр кенәгәһе...
 Был урынға дошманыңды теләмәһен!

Күңел баһыр бер нәмә юк, күңел сарсай,
 Мылтыклы һалдат йөрөй урай-урай.
 Башыма төшкән эшкә сара бармы?
 Ятабыз, бисаралар, илай-илай.

Тоткондон, һораһағыз, яйы шулай
 (Әзәмде ошондайза әзәм һынай):
 Күрәбез тэзрәнән мирзаларзы –
 Үтәләр каршыбызған һыбай-һыбай.

Кайһылары ун йыл ята, озақ калған,
 “Эш”тәре Петербурға оҙап калған.
 Һиммәтле һиндәй ирзәр, заиг¹³³ булып,
 Аяғы кешән менән тозақланған.

Һарғайтты ак йөзөмдө кара таш өй,
 Ат менән низәр күрмәй әзәм башы.
 Қаңғырзы башым миһең тауыш менән,
 Якшының ямандан юк айырмаһы.

Өзэмден караңгы өйзө кайгырганы –
 Ауырткан ята-ята кабыргаһы.
 Эсендә нахак та бар, хакы ла бар,
 Яталар елкэләрен кашый-кашый.

Катыкһыз кара өйрә – эскән ашы,
 Эскәнәндә тамсылай күззең йәше.
 Борадәр, эсмәйем, тип булма гасый¹³⁴ –
 Донъяның вафаһы юк, атаң башы!

Мин дә бит быны теләп алғаным юк,
 Казакка көсләп кейәү булғаным юк.
 Хозайзың кылғанына сара бармы?
 Йөрәгем яна уттай, дарманым юк.

Без зә бит бер шаһбаздың балаһы инек,
 Хәлфәнең дин өйрәткән тазаһы инек.
 Филемлек майзанында катар килгән
 Дүртенсе, бишенсегә талаша инек.

Киң япан тар булалыр, каза килһә,
 Юк гәйеп бар булалыр, яза килһә.
 Кәзере именлектен – имен сакта,
 Башыңдан акыл китер, бәлә килһә.

Бэлэне күп күргэндэр асыл заттар,
Казанан тар-мар булган алтын тактар¹³⁵.
Дошмандың бэлэ һалған кайғыһынан
Кителгән булат кылыс, мэрурд¹³⁶ һаптар.

Һәр кемгә бер сәбәптән афәт булган,
Якшыға булһа тағы – наһак булған:
Карышкан бер солтанға каршы килеп,
Хибестә¹³⁷ Имам Әғзам вафат булған.

Әсәре¹³⁸ асыл һүзәң балдай татыр,
Бы ерзә күңел куркак, телем батыр.
Ак йәне наһак көйгән бисарағыз
Акрын кисса¹³⁹ кылып һулкылдатыр.

Бәндәне ризык тигән кыймылдатыр,
Сәселгән ризығы булһа, йөрөп татыр.
Һәр бәндә күрәһене күрмәй калмаҫ,
Кәрәк солтан булһын, кәрәк император.

Таушалды кайғы менән акыл, хәтер.
Эсемдә кайғы-хәсрәт тулып ятыр.
Шулай ятып, Акмулла бисарағыз
Тәрәндән әйләндереп һүз кузғатыр.

Бер каза күрмәйенсә, эзәм шашыр,
Бәндәненң каза тигән күңелен бақыр.
Бауырһак та еймәгән Акмулла инем,
Сәйнәйем кара нанды кашыр-кашыр.

Һалдаттар, кис булғанда, куйзай камай,
Ябалар, малдай кылып, һанай-һанай.
Үлерем иҫемдә ине, был – иҫтә юк,
Каза етһә, бирә икән жәббар¹⁴⁰ хозай.

Һарғайзым тәзрәнән карай-карай,
Зарығып, сызамай татлы йән, ай!
Иҫәнғилде, Батучка остаз булып,
Акмулла хурлык күрзе талай-талай.

Ябыктым кайғы менән, уйлай-уйлай,
Был ерзә һис берәүгә һүзем һыймай.
Казаға ғәрип бәндә сызай икән –
Залимдар Акмулланың йәнен кыйнай.

Әсе икән мазлум булып калған көн, ай,
Көрһәндә залимлыктан тыйған Хозай.
Кылғаны Иҫәнғилде иҫкә төшһә,
Илаймын ике күззән йәшем тыймай.

Күп ине дошман мине абалаған,
Төрлө ошак, яла һәм яман сығарған.
Бер мэкәл бар: юк, тигән, хакка – үлем,
Хак эште бер Хозайым аралаған.

Мәгәнәләп инде әйтәйем, кара маған¹⁴¹,
Лайыкһыз, якшы һүзгә карамаған.
Язылды кайғы менән, гәйеп итмә –
Бүреләр йөрәгемде яралаған.

Күтәрмәйһез тура әйткәнде, назан әзәм,
Боронғо рәсем калған замананан.
Дошманға пәйгәмбәр зә ярамаған,
Эт эсенә һары май онамаған.

Һауалы был заманда караламан¹⁴²
Араһын килмешәктәр аралаған.
Тере сакта күнмәй икән кара назан,
Донъя кыуып, мәғрифәткә карамаған.

Әзәмдә ошак менән яла яман,
Себендә саға торған ара яман.
Һөйләһә, һөйләй бирһен кара таған¹⁴³ –
Кушылмаҫ ак маралға кара кабан.

Карамаҫ ғилем кәзерен кара назан –
 Кара эт тә пәйғәмбәргә абалаған.
 Эт калманы инде мине таламаған –
 Тәнемдең урыны юк канамаған.

Яу кайтып баш асылыр был кайғынан,
 Шоңкарзай күзен аскан томағанан¹⁴⁴.
 Тоткон булып, гәүһәрәм юғалмаған:
 Ул гәүһәр – бер Аллаһы Тәғәләнен.

Якшыны күрә алмайзыр назан эзәм,
 Фибрәт булып калған борон замананан.
 Муса һайын бер фирғәуен, тигән кеүек,
 Калған ул бойорок булып ғәләмәнән.

Кәрзәштәрәм, барсағызға күп-күп сәләм,
 һеззәргә бәғд әс-сәләм фибрәт кәләм.
 Һәр төрлө мәғәнәләп кисса яззым –
 Йөзәлер һөнәрле эзәм үргә табан.

Хур булдым хата төшөп козғондарға,
 Ярандар илтифат ит беззең зарға,
 Арықты аша баҫкан арғымак инем,
 Тойоклап, туктап калдым киҫә ярға.

Бындай эш кылғаны юк, күргәне юк
Казағы Кесе Йөззөң, Ырымбурзың.

Атлас тун базарында киммэт үтәр,
Мутлык-хэйлә араһында сауза бикар¹⁴⁵.
Зәр кәзерен зәргәр¹⁴⁶ белер, тигән һүз бар,
Гәүһәрзе эт муйынына такһаң, китәр.

.....
Һайысқан, һаким булып, тутый булмаҫ.
Юк илдә буз баланың кото булмаҫ,
Бызауы үлгән һыйырзың һөтө булмаҫ.

Сарата¹⁴⁷ йондозо Кәүәс¹⁴⁸ булмаҫ,
Ямандың касафаты алыҫ булмаҫ.
Ала куныз тиреһе эйгә күнмәҫ,
Йүкәне, майлау менән, кайыш булмаҫ.

Якшының саузаһында һағыш булмаҫ,
Ямандың саузаһында табыш булмаҫ.
Һыйырға келәм ябып булмағандай,
Аксарлак, буяу менән, тауис булмаҫ.

Күк тимер, кайрау менән алмас булмаҫ,
Күк ишәк, корзаш булып, моңдаш булмаҫ.
Яман дуҫ – кара йылан, тигән кеүек,
Йәр булып, юха йылан юлдаш булмаҫ.

Яманды, күп буйлатһаң, өмөт киçәр,
Хозурлыктың кәзерен белмәс тинтәк, иçәр
Залимдың золомо күп, күп һимертһәң,
Табактан эттең башы һөрһөп төшәр.

Яманды түрә кылһаң, йортоң бозар,
Акылһыззы иркәләһәң, ботон һузар.
Түрә тимә, кара тимә – фигелен кара –
Кай яман арғымактан мастак¹⁴⁹ узар.

Әзәме был замандың – харам тамак,
Күңеле кара, ауызы ала, ирене ялак.
Филем эшенә сәмсел аттай сығынлайзыр,
Дау тигәндә, арык атын китәр тукмап...

Зар кылып, мин ятырмын, карындаш, ай,
Ябығып, һөйәк калған арғымактай.
Залимдар кәзер белмәс һәләк итте,
Көн нурын күрә алмаған ярғанаттай...

Һакланһын ғалим ир яман дустан,
Назан дуç – бер айлык дуç, төбө – дошман.
Йофарзың пошок кеше есен һизмәс,
Гөл есен кайзан һизһен томшоғо оскан?..

Күп ятып тар ерзэрзэ һарғайзы бит,
 Был ерзэрзэ йэндэй якын булалыр сит.
 Мут илдең базарында дөкан¹⁵⁰ асып,
 Гәүһәрәм, баһаһы төшөп, хур булды тик.

Ямандың, борадәрәм, һыртынан кит:
 Әүлиә булһаң да һин, куймайзыр эт.
 Эт өрзө пәйғәмбәргә, тигән һүз бар,
 Эт атым юғалмаһын, тип әйтә, тип.

Борадәр, был һүземде күрмәгез ек,
 Минең юк якшығызға эсемдә кик¹⁵¹.
 Яманды дошман күрмәк – дин сөннәте,
 Бәргезеҙең иманынан кыламын шик:
 Пәйғәмбәр хәдиҫенән калған һүз бар,
 Ошаксы – йәһәннәмдең кәнтәйе, тип.

Дуҫ булмаҫ, дуҫын һырттан яманлаһа,
 Кеше булмаҫ, бер хатаны яба алмаһа.
 Бәндәне һырттан әзәм ни тимәйҙер,
 Инсаф итеп, бер хозайзан оялмаһа.

Мактамаҫ әзәмде әзәм, күрә алмаһа,
 Акһак эт ятып өрөр, йөрөй алмаһа.
 Ауызына тупрак тулып, шунда туктар,
 Ғазраил эшен килеп тамамлаһа.

Ни кылып, йәнең сызар, борадәрем,
Ак һөтөң бер эт килеп харамлаһа.
Аһ ормаҫ ир, йөрәген һары алмаһа,
Кайғыһы кайғы өҫтөнә ямалмаһа.

Барынан да ошо хурлык яман икән –
Хәстәнән күңел хушлык таба алмаһа.
Был вакытта тилмергән бер тоткон инек,
Күреп-китеп йөрөһәгезсе, һис булмаһа.

Кайғылы бәндәһенә Хозай якын,
Илатыр бәндәһенең асыл затын.
Кемде ул артык һөйә – артык кыйнар,
Дусының ишетәйем тип мөнәжәтен.

Ә был яһил, Мөхәммәткә инанмаған,
Иманға өндәһә лә, ышанмаған.
Өс йөз алтмыш мөгжизәһен сәхәр тиеп,
Яралған ай менән көндө күрә алмаған.

Әйтәйем кыска һүззең мин тулғауын¹⁵²,
Дошмандың ошағына юктыр дауым.
Без түгел, пәйғәмбәргә ошак булған,
Булыр, тип, һәр Мусаға бер фирғәуен.

Тоткон булып гәзиз Йософ күпме ятты,
Сыгарып, ағалары кол тип һатты.
Унан һуң Зөләйханың ялаһынан
Зинданда ун ике йыл яфа тартты.

Ни кылды Исраилдың даналары¹⁵³,
Үззәре – якын нәби¹⁵⁴ балалары.
Уғыры, үлтереүсе, ошаксы тип,
Йософто ниндәй кылды ағалары!..

Язылған, караһағыз, һәр китапка,
Ялғанлык алынмас, тип, илтифатка.
Кәберендә Имам Әғзам эт булды, тип
Кай сама гәйбәт булды асыл затка.

Бәләне күрә килгән пәйгәмбәрзәр,
Яфаны тарта килгән сын гәүһәрзәр.
Ни гәйептән тоткон был, тип уйламағыз –
Файза юк артык һүззән, борадәрзәр.

Арғымакка кәмселек юк тышағандан,
Бындай һүзгә төшөнмәгән – тома назан.
Мосолман тип ошаксыны әйтә алмаймын
Без түгел, пәйгәмбәр зә ышанмаған.

Якшы һүз тыңламакка хуп, мөбәрәк,
Якшыға хоҙа – мэдәд¹⁵⁵, ақыл – сәбәп.
Был һүзем үләң түгел – бер нәсихәт...
Язғаны – булмағаны фарсы, гәрәп.

Замана ғалимдарына

Әзәмдән һауа калмаҫ, ғәрип булмай,
 Фәкирлек сохбәтенә¹⁵⁶ кәриб¹⁵⁷ булмай.
 Ғәзәте – йә мыҫкыллау, йәки хурлау,
 Һүз һөйләмәҫ берәүзе жәрех¹⁵⁸ кылмай.

Берәүгә донъя бәхете хасил булһа,
 Моратка һауаһынса васил¹⁵⁹ булһа,
 Нәфсеһе фирғәүендәй дәғүә кылыр,
 Бер фетнә, каза күреп баҫылмаһа.

Бүтәндә хасиәтте бар тип белмәҫ,
 Үзенә хөснә занды хасир кылһа¹⁶⁰ –
 Камилдарзы хур күрер ундай әзәм,
 Тыумыштан зирәклеге касир¹⁶¹ булһа.

Һүзенән һәр әзәмде әзәм һынар,
 Берен-бере кәмһетеүгә әзәм комар.
 Кара себен һау ергә күз һалмайзыр,
 Бар булһа эрен, кутыр – шунда кунар.

Инсафтан бер мыҫкыл юк эшебеззә,
 Кенә, хөсөт, хаслык тулған эсебезгә.
 Һөнәребез – канығышыу, кәмһетешеү,
 Үз кылған эшебез юк исебеззә.

Филем һүзгә колак һалып катлау за юк,
 Белә тороп, бүтән юлга атлау за юк.
 Вә ләкин күңелдәре бәләнд¹⁶² ирзәр
 Һәр кемде хурлауға бар, мактауға юк.

Якын барһаң, тимерсе күрегендәй,
 Ул һине керләүгә бар, паклауға юк.
 Тейеп китһәң, кара май силәгендәй,
 Карайтып, датлауға бар, аклауға юк.

Хатанан аяк тайып, колап китһәң,
 Башыңдан атлауға бар, туктауға юк.
 Зәррәләй¹⁶³ гәйебенде күреп калһа,
 Ғәүрәтенде ялмауға бар, асмауға юк.

Һәр кемде мулла тибез, алдағанда,
 Ысын мулла аз табылыр, тыңлағанда.
 Якшылығы дөрөскә сыккан кайза,
 Күз һалып, хәжикәтте аңлағанда.
 Йүне килһә, элергә эзер тора,
 Кармағы алыс түгел – бармағында.

Ғалимлыктың, әхирәт, эше башка,
 Ул кулга аз эленер, кармағанда.
 Ғәләмәтен белерһең, бәхет кунһа,
 Физзәтте ғорурлыкка һалмағанда...

Нәфес, һауа әмеренә – иң алдабыз,
Тырышмаң шайтан улай, яллағанда.
Нәр ғилемдең төп шарты – дәрәсләктәр,
Изауырһак татлы булыр, баллағанда.

Үрар ине, үзебеззе караһак без,
Ғилемдең емештәрен ала алһак без.
Ғилемде сыянәткә¹⁶⁴ аләт¹⁶⁵ кылып,
Күберәк тәфсир, хәдиҫ караһак без...

Муллалык шунда безгә бирер файза,
Нәфсе-эттең колағынан бора алһак без.
Уйлап кына кулдан килер һис нәмә юк,
Күңел менән әллә низәр кыйратабыз.

Күрер күзгә мулла һымак солтанатбыз,
Сәлләне килештереп ураһак без.

Вәғид аят укыһак та, борсолмайбыз,
Аһ, кызғаныс, мәхшәрзә ни буласакбыз?!
Йәшебез үткән һайын, күңелебез йәш,
Тәүбәне һуңғарак кыласакбыз.

Ғәуамгә – бер ак сәлләң өлкән булһын,
Атың-санаң, кейемен күркәм булһын.
Хосусан яһил халык назарында
Үзең һимез, корһағың өлкән булһын.

Бер байза йә волоста тормак кәрәк,
 Мәғрурзарзы үз яныңа бормак кәрәк.
 Тәһәрәт-намаз дөрөсләп белмәһән дә,
 Муллалык төрлө фәндән урмак кәрәк.

Һауаһына мыуафик гәптәр һөйләп,
 Тозак-ау килештереп кормак кәрәк.
 Уларзың моратынса йөрөй бирһәк,
 Мәғрифәт яктылығын кырмак кәрәк.

Эсебез карт бәкәрзең¹⁶⁶ быуазындай,
 Телебез йәһәннәмдең шуазындай¹⁶⁷,
 Котороп, һәр кемгә лә турһаябыз,
 Һимерткән күркә-тауык куразындай¹⁶⁸.

Тыя торған акһакалдар вафат булды,
 Инде безгә афәт һалыу анһат булды.
 Ғәуам халкы баштарын без қаңғырттык,
 Булмышыбыз үзе бер афәт булды.

Фетнәнән күбе сығар телебеззән,
 Сәлләһе өлкән тигән кешебеззән.
 Был көндә һыртыбыз – хуп, эсебез – буш,
 Зөлжәләл¹⁶⁹ ғафил¹⁷⁰ түгел эшебеззән.

Муллалык эше кыйын, йүн белмәһә,
Хозайым тәүфик биреп күндермәһә,
Нәбәүүэттән¹⁷¹ моқтәбәс¹⁷² филем – бер нур,
Һәр яқтыһын һауаһы һүндермәһә.

Мулла булмаҫ, хакһыз булып, ил алдаһа,
Фазылды мыҫкыл итеп, яманлаһа.
Фазылды якшы кеше яманламаҫ,
Зинанан асылы тыуып яралмаһа.

Мулла шул: дин өйрәтеп, хак алмаһа,
Донъяға динен һатып, юғалмаһа.
Ғалимдан хаким менән күп һорау бар:
Көтөүсе таяк ейәр, баға алмаһа.

Филемебезең сәмәрәһе¹⁷³ – ашып-ташыу,
Ел биреп, которғанға кабатлашыу.
Берен-бере ислах¹⁷⁴ кылып, куйыу түгел,
Кызыңкырап киткәндә – таяклашыу.

Камилдың камиллығын инкар кылып,
Түбәләшмәй баһылмай безең асыу.
Һәр кемде әнаниәт¹⁷⁵ аһаштырзы,
Кыйшайзы шул сәбәптән аяк баһыу.

Әхлаки тәрбиәне артка ташлап,
Мәхсүдте мыҫкыл итеп, күңел баһыу.

Гонаһыбыз шомлогонан ер күтәрмәй,
Ямғырзан коро калды беззен басыу.
Капкаға бер бай килһә, хуш килдең, тип,
Мосафир, гәрип килһә, өркөп касыу.

Өйрәтһен шәкерттәргә әүүәл иман,
Мулла булһын дин өсөн йәнен кыйған.
Мәгәнәһен үз телендә төшөндөрһөн,
Вә илә ике яклап булыр иман.

Мулла булһа, куркак булып, зарлы булһын,
Кәрәк бай, кәрәк ул ярлы булһын.
Был һүззе яратмаған моғанидтәр,
Асыуланмағайы, кәрәк ярылып үлһен.

Дәүләткә әзәм бармы котормаған,
Эстәрен бәдгөманға¹⁷⁶ тултырмаған?
Тура һүзгә һауаһы осоп бара,
Сатнаған быялалай сытырзаған.

Хаклыктан, урыны килһә, тел тартмайзыр,
Акмулла тигән байғош тыпырзаған.
Яранан йөзәп ятқан мин бер кары эт,
Һайысқан, карға кеүек шыкырзаған...

Һүзе ерзә калмаҫтай әфәнделәр
Тәнбиһ¹⁷⁷ кылыу кәрәк ине бындай эштән.
Хәзрәттәр беззәй меҫкен, ғәрип түгел –
Уларзың былауы әзер, наны бешкән.

Мин байғоштоң, әйтһәм дә, баһаһы юк,
Һүземдең кәзере китеп, өнөм оскан.
Донъяла тулып яткан ғәзиздәр бар,
Телдәрен һандуғастай акса киҫкән.

Үлсәгәс, күп һалмактар еңел сығкты:
Бизмәненең бото сығып утыз биштән.
Һак фекер йөрөтөүселәр ары торһон –
“Истиғфар”зың “ғәйн”енән нөктә оскан.

“Фәтһә”нән тәкбирзәге “әлиф” тыуар,
Әйтмәймен мин был һүззе хөсөт өсөн.

Иҫергәндә нәсихәттән кабул кайза –
Хатаһын мактау менән ғүмер киҫкән.
Үзенең ғилем-тәғлимдә юк кайғыһы,
Үзе укыр тәһәжжөд¹⁷⁸ тороп кистән.

Тыш тәһәрәт алыу менән эш бөтмәйзер,
Булмаһа сын тәһәрәт әүүәл эстән.
Донъяға туйыу за юк, куйыу за юк, –
Капсығын кәнәғәттең сыскан тишкән.

Нәсихәттәр

Иң әүүәл кәрәк нәмә – иман, тигән,
Ахирәт эштәренә инан, тигән.
“Хозай, кисер!” – тигән менән эш бөтмәйзер,
“Иман шарты”н өйрәнмәһә – Иван, тигән.

Икенсе киммәт нәмә – күнел, тигән,
Күнелә бозок әзәмдән төңөл, тигән.
Бозокка ер өстөнән асты артык,
Булмаһа күнел таза – күмел, тигән.

Өсөнсө киммәт нәмә – акыл, тигән,
Акылһызза тәүфик яғы такыр, тигән.
Аз эшкә асыланып, динен бозор,
Иманын көфөрлөккә һатыр, тигән.

Дүртенсе киммәт нәмә – шөкөр, тигән,
Нигмәткә шөкөрһөзлөк – көфөр, тигән.
Яткан ерзән: “Хозай, кисер”, – тигән –
хурлык,
Сәбәп эзләп, төз юл менән йүгер, тигән.

Бишенсе киммәт нәмә – әзәп, тигән,
Әзәп тигән – мөхәббәткә сәбәп, тигән.

Көфөрлөк эзәплелә тормагандай,
Эзәпһеззә иман тороу гәжәп, тигән.

Алтынсы киммәт нәмә – сабыр, тигән,
Сабыр кеше моратын табыр, тигән.
Һәр эштә сабырһыззың төбә – хурлык,
Сабырһызлык башка бәлә һалыр, тигән.

Етенсе киммәт нәмә – ихлас, тигән,
Ихласһыззың эше кабул булмаҫ, тигән.
Акыллылар ошо һүззе белһә кәрәк:
Иман, ақыл, эзәп, ихлас – юлдаш, тигән.

Алдыбыззан киткәне юк хәүеф-хәтәр,
Был халык, белә тороп, гафил ятар.
Гәфләттән уяныу юк, оялыу юк,
Каруандар үтеп ятыр катар- катар.

Гибрәттәр күз алдында – күреп ятыр,
Кулы менән канса эзәмде күмеп ятыр.
Күп күрзек кәбер казған егеттәрзе –
Араһында уйын-көлкә тулып ятыр.

Ни файза аһ орғандан, үлгәндән һуң,
Эш үтеп, гүр газабын күргәндән һуң?
Алланан куркыу тигән кайза калды,
Зар илар урындарза көлгәндән һуң?..

Эзэме был замандың булды шундай,
Яман холко менэн халык нис тэ уңмай.
Дин ягына нис кем артык күнел куймай,
Донъяға зирәклеге Әфләтундай.

Якшылар хактан күнел аузырмаған,
Яманға Хозай рәхмәт яузырмаған.
Белемһез үзе белмәс йүнгә күнмәс,
Холко – тинтәк һыйырзай һаузырмаған.

Иң әүүәл паклау кәрәк эстең керен,
Эстә тулып ятмаһын һаһык эрен.
Аһ, дәриға! Эс тазарһын, эс тазарһын!
Булмаһа, файза бирмәс коро белем.

Белмәгән казак та бар, нуғай за бар,
Иң әүүәл ғилеменде уңайлап ал!
Китапты, фәрештәне, пәйғәмбәрзе
Коро атын белеү менән ни файза бар?
Ғилемендең емешен күрә алмағас,
“Иман шарты”н күреүзән ни файза бар?..

Әйтәмен өгөт кылып казак халкын:
Күңелегез мәғрифәткә шунса һалкын.
Кай сама ғөләмәләр әйтһәләр зә,
Боронғо куялмайһыз ата салтын¹⁷⁹.

Телебез шундай татлы, күңел каты,
Юлдашын кашындагы ялмагандай.
Донъяга шунса зирәк булды халык –
Куз алдында карманынан кармагандай.

Атаңдың ауызы, тигән бер гәзәт бар,
Күкрәктә мыскал иман калмагандай.
Ниңә шулай хәүефһез булдык икән,
Донъяныкы донъялыкта калмагандай?..

Без бер төрлө халык үлмәгәндәй,
Гүрстанга яңгыз баш бармагандай.
Тогролок был заманда короп калган –
Тура әйтеүсе арт якта тороп калган.

Кай муллалар халыкка ялғанлайзар,
Хәйерзән каламын, тип курккандан.
Көсө бар мирзаларга ярамһынып,
Шәриғәтте күңел өсөн бороп һалған.

Бәйләнгән тамак менән телебез бар,
Йылкысылар муйыныбызга корок һалған.
Әшебез үзебезгә дәлил булды,
Нисә ергә шайтан тозақ короп һалған.

Шаһбаздар Каф тауына күсеп киткән,
Урынына козғон байгош кунып калған.

Һөйәккә һенгән бидгәт¹⁸⁷ айырылмай,
Йәшенән үк яман гәзәт кыуып калған.
Бындайын бидгәт эштәр табылалар
Өзәмһенгән акылаға тулыктарзан.

Ябраил төшөп әйтһә, күнмәгәндәй,
Кара кан эсебезгә тулып калған.
Дин китһә лә, заң куйырға риза түгел –
Күңелебез шул сәбәптән һыуып калған.

Фидиәһенә өстәп бирер арык кутыр¹⁸⁸,
Байгош мулла шул кутырзы көтөп ултыр.
“Инша алла, ошо мал булмашмы”, – тип
Сығарып ырғытыр бер күзе һукыр.

Куй, йылкынан өстәрзәр акһак-сатан,
Дөйәнән бирә калһа – кутыр атан¹⁸⁹.
Мактанырлык ер булғанда, мал аямай,
Тигәндә: “Сазакаға шунса катан”¹⁹⁰.

Ынтылып, муллалары үтер алдан,
“Киҫекбаш”, “Ахыр заман” укығандан.
Яманын малдан бирер һайлап, өстәп,
Тезгәндәр: кутыр арттан, һукыр алдан.

Коро ауыз менэн: “Кисер, Хозай”, – тиеп,
Тәүбәне өйрэнгэндәр тукрандан.
Безгә лә бирәме, тип, меҗкен булып,
Истәк мулла тағы ултыра, һукранған.

Бәйләгән һыйыр малдан ике мүскә,
Байгош мүскә арыклыктан торор көскә.
Һарғайып, таң алдынан үлгән мәйет
Күмелмәй, кәңәш менән калыр кискә.

Кағынған был заманда буз балалар
Харамлык ягына тиз кузгалалар.
Тыйыгуһыз бит, алдына йөрөп үскән,
Имен торһа ярар ине кыз балалар.

Бозоктар берен-бере колдай¹⁹¹ икән,
Хыянатын белә тороп корғай¹⁹² икән.
Залимдарға әзерләнгән йәһәннәм бар –
Хозайым был донъяла ормай икән.

Солтан
Гәбизуллага шикәйт

Әссәләмәгәләйкүм, асыл затка,
Майзанда узып килгән арғымакка.
Лайыклап дәрәжәңә яззым сәләм,
Үзебез артык батыр булмаһак та.

Баксаһыз былбылдар за һайрай алмаҫ,
Был көндә окшап торабыз ябалакка.
Хозайзың язғанына сара бармы –
Язылмаған бит доғалар ерле юкка?!

Үтенәм, хәзрәт, һинән йөз мең кабат
Без фәкир бисараны кире какма.
Акылыға – ишара, тигән һүз бар,
Артык һүз – эзәпһезлек асыл затка.

Донъяның төшөп торам мазарына,
Һатылдым бер мут илдең базарына.

Йыуанырзай һис беренән һүз алманым,
Шунда ла өмөтөмдө өзә алманым.
Зинданда интизар булып зарыккандан,
Һеззәргә тағы яззым, түзә алманым.

Бәндәлә була кай сак шундайын хәл.
 Ғалимдың һүзе – шәкәр, мәғәнәһе – бал.
 Бисара, зарыккандан язғандыр, тип,
 Солтаным, үтенесемә күзең һал.

Тоткондар киблаһы ине бусағағыз,
 Һүз мәлен белмәгәнгә окшамағыз.

Йыуһағыз, бер төшкән кер китмәй калмаҫ,
 Кайраһаң, кителгән ер үтмәй калмаҫ.
 Һәр бер зат үз асылына кайтыр, тигән,
 Дат йороп, булат кылыс үтмәй калмаҫ.

Күп булды мосолманға ярҙамығыз,
 Көндән-көн үсә барзы базарығыз.
 Һаркыттан Акмулланы буш куймағыз –
 Таша бит һезең дәүләт казанығыз.

Донъяла хайран һезең бәхетегез,
 Йыйылған бөтә илгә дәүләтегез.
 Ғилемләлек ағасының емешеһең,
 Ғүмерлеккә һүрелмәһен шәүкәтегез.

Китмәгән бәхет, дәүләт баш, малыңдан,
 Сыкмаған ир-азамат икбалыңдан.
 Донъяң һинең – йәншишмәнең
 тамсыһындай,
 Күпме йортта һыу эсәләр ихсаныңдан.

Дәүләтең бәхетең менән таша бирһен,
Кәһәрең дошмандарзы баһа бирһен.
Дошманың кырзан өркөп каса бирһен,
Хозайым маңлайыңды аса бирһен.

Доға шул Акмулланың, солтаныбыз,
Эсендә күп йондоззон Сулпаныбыз.
Томағаһы көмөш, тороң¹⁹³ алтын,
Һиммәтең зур һинең, шоңкарыбыз.

Киләһең ата заттан нақыс булмай,
Һиммәтеңә акыл кеүәт, дәүләтең сай¹⁹⁴.
Доға кунып, кот йоккан бер урын, тип,
Ботакка оялаған без торомтай.

Йәһәннәм харам булһын этегезгә,
Килмәһен дошмандарың битегезгә.
Кунаксылык өҫтәлендән бер йомортка
Ташлаһаң, ни була мин – этегезгә!

Алмағаска оялаған һез бер шаһбаз,
Шаһбаздан ит тәм иткән без зә бер таз.
Ысын затым һораһағыз, мин бисара –
Дәрдемәнд Хәби Хужа ибн-Нияз.

**Исәнгида
менән Батучка**

Кыпсак эсе Карабалык, Карағыззар,
Зарына Акмулланың карағыззар.
Мине тотоп бирзегез дошмандарға...
Барсабыз тәңре алдына барабыззар.

Хозайым һезгә бирһен изге талап,
Мин торзом илегезгә тәңре калап¹⁹⁵.
Хыянат кылғандарың ишкә төшһә,
Илаймын күңелем тулып кабат-кабат.

Булманы үпкә язмай сарабыз за,
Асыу тотоп, сызар хәл юк ярабызға.
Гонаһһызға хыянатлап һарғайттығыз –
Үкертһен сыскан төшөп һабағызға!

Кем сызар ошондай бәләгезгә,
Ауызы нәжес, һайысқандай алағызға?!
Бындай эш мосолманға казак кылмас,
Бәрәкалла! һеззе тапкан анағызға.

Тел тейзе барса Ата Карағызға.
Бар, сығар якшығыз за арағызға.
Яфаны кайһың кылһа – шуға әйтәмән,
Күкрәге кара майзан¹⁹⁶ карағызға.

Ризамын һезең ата-бабағызға,
Күңеле төзөк, зиһенле данағызға.
Якшыларзан да бер яклау табалмайса,
Хур булып, ошо хәлдә калабызмы?..

Күп-күп сәләм, бәхилмен данағызға,
Изге доға изге ата-бабағызға.
Кем язған, тип һораһағыз, мин –
бер тоткон,
Акмулла Троицки калағызға.

ДУСЬЛЫК

Дуҫ тигәнең тыштан матур, эстән мөрдәр¹⁹⁷
 булмаһын,
 Донъяһы тар булһа булһын, күкрәге тар
 булмаһын.
 Бар көнөндә дуҫ булып, тарлыкта
 ташламаһын,
 Бер вакытта хәжәт булып, залына¹⁹⁸ зар¹⁹⁹
 булмаһын.

Ғәйбенә күз һалма дуҫтың – ғәйебе
 мәнзур²⁰⁰ түгел,
 Ғәйебе асык булһа булһын, ғәйеп асығусы
 булмаһын.
 Уйҙа ғына булған дуҫка көйҙәшлек
 мәшрут²⁰² түгел,
 Калыбы башка булһа булһын, кәлебе
 башка булмаһын.

Һәр һораған бәндәнең бәхеттән өлөшө бар –
 Һин химар²⁰³ тип хурлағаның заты толпар
 булмаһын.
 Кейеме тузған булғанға насар уйлау
 матлуб²⁰⁴ түгел –
 Һин ғораб²⁰⁵ тип уйлағаның заты шоңкар
 булмаһын!

Бәхет алыуға һәр ғамға²⁰⁶ шарт түгел
Бағдад, Хэлэб,
Йорто Болғар булһа булһын, йортто
болғар булмаһын.
Ижад итеүсе – мөләккаб²⁰⁷ дәрдемд
Акмуллағыз,
Донъяла хур булһа булһын, мәржәғе²⁰⁸
нар²⁰⁹ булмаһын.

Кэнэгэт

Кол которһа, элбиттэ, конон белмәс,
 Эзәми зат, булған һайын, полон²¹⁰ белмәс.
 Фәкирзән тиз байыған тиңен белмәс,
 Эзәм тип һис берәүзе күңеленә элмәс.

Бәрәкәтле мал китер төптән-төпкә,
 Аз булһа ла, яуап бирер был мал күпкә.
 Асылдарға моңондо күпме әйтһән дә,
 Асылы юк яманға кылма үпкә.

Тамырһыз дәүләтле бай киң була алмәс,
 Тай-тулак ат атан менән тиң була алмәс.
 Тәңре бирһә бәхет, дәүләт эзәм затка,
 Көнләү менән һис эзәм кәм кыла алмәс.

Ишектән түргә ултыр хәлеңә карай,
 Туйза тун кейерһең иленә карай.
 Кулындағы барыңа кәнәгәт кыл –
 Йылкыға йөк арталар ялына карай.

Инсафлык

Арғымак алыс йөрәмәс, арыған һайын,
Йыуан агас кәмейзәр, ярган һайын.
Тамағынан кызғанһаң арткан нарзың²¹¹,
Иңсәһе түбән төшәр барған һайын.

Дана булһаң, файза кыл үз башыңа,
Шунан һуң – кашындағы юлдашыңа.
Юлы бергә юлдашҡа карамаһаң,
Кәрәк көндә юламаһ ул кашыңа.

Онотма эзәмлекте булғандан һуң, –
Балкыйзыр айзың нуры тулғандан һуң.
Асыу бысак булғанда, акыл – таяк,
Кәмейзәр шул таяғың юнғандан һуң.

Кунак килһә өйөңә, хөрмәтләп ал,
Күңелен уның калдырма – хактан оял.
Бәлә китеп, кунак менән рәхмәт килер –
Риза кылып, һәр кемдең рәхмәтен ал...

Һәр кемдән алкыш алһаң, күп йәшәрһең,
Дәүләт бөтһә, әлбиттә, бер ташарһың.
Әзәми зат ни кылһа ла – үзе өсөн,
Яманлык кылһаң, ахыры бер сәсәрһең.

Была донъяла була алмаҫ мәнһез кеше:
Ни асыгк, ни йәшерен булыр эше.
Берәүзең йөгөн берәү тарта алмаҫ,
Үз язаһын үзе тарта һәр бер кеше.

Кәмһетмә бер күреүзен һис кем булын,
Үз балаңдан ят күрмә яттың улын.
Бер Алланан башкаға булыр хата –
Бер хата өсөн кәмһетмә ирзең конон.

Бер күреүзә белмәҫһең ирзең серен,
Мәгрифәт юлында һал күззең кырын.
Күпме өгөт әйтһең дә назанга һин,
Фекерләп, ысынға алмаҫ меңдән берен.

Кай дана эстә серен һаклай бирер,
Кай эзәм һөйгән эшен мактай бирер.
Назанға күпме нәсихәт кылһаң да,
Урлык кылып, донъя гизеп атлай бирер.

Кулыңдағы булғаныңа кәнәғәт кыл,
Бил һындырып, байзарзан һорай күрмә.

Намысыңды калдырма, малға карап,
Шөкөрләктө ташлама, барға карап.
Тәүбә, тәүфик билгеһе – кәнәғәтлек,
Ғәмәлһез була күрмә, малға карап.

Донъя

Дәртебездән барсаһы – донъя милке,
 Донъя өсөн ер казып, булдык төлкө.
 Кәнәгәт кылмағандың карыны ас –
 Төндә йоко күрмәnek, көндөз – көлкө.

Һин, донъя, алдатаһың барыбызды,
 Эт-нәфескә килтерҙең бит арыбызды²¹².
 Һиллек бөтөп, күрһәттең күп казалар,
 Өйҙә тыныс куйманың карыбызды.

Еңел эш, буш һүзгә колак һалма,
 Булыр-булмаҫ кәнәште уйға алма.
 Үз атаңдың күрһәң дә хилаф эшен,
 Дөрөҫөн әйтеүҙән һис оялма.

АКЫА

Мэртэбэне тапкандар арандайзыр²¹³,
 Нэсихэт кылһаң, күнмэй, табандайзыр²¹⁴.
 Алға ынтылып йөрөгөндә бэхет таһа,
 Тиңмен тигән тиңдәшен таба алмайзыр.

Бер аз дәүер корбанды ташламай бак²¹⁵,
 Ялған һүззе, алдашыузы мактамай бак.
 Күпте күргән карт дана акылын алып,
 Залимдарзың һүззәрен йөпләмэй бак.

Туғай якшы япанда кыгу даланан,
 Кәзер белмәс тыгуһа эгәр бер ананан.
 Назан менән биш көн тороу – йылға торош,
 Акылың буһа, айырылма карт дананан.

Тиңдәш кылһаң, уның өсөн бирегез тез,
 Танымаған эзэмгә алтын да – ез.
 Юлдашын тапмаған ир юлдан языр,
 Һис касан назандарға булмағыз кез²¹⁶.

Атаң куйған атың менән аталырһың,
 Хезмәтеңә карай илендән бата алырһың.
 Назан менән күпме юдаш буһаң да һин,
 Ахырында, бер көн килеп, дат алырһың.

Дәрәжән, ошо һүззе тотһан, артыр,
 Якшы ниәт һәр сак якшылыкка тартыр.
 Ахмак дустан акыллы дошман артык –
 Ахмак дустан һәр эзәм яфа татыр.

Ун бәләнең туғызы телдән тыуар,
 Акылы бар эзәмдәр телен тыяр.
 Ауызындан сығарһаң яман һүззе,
 Аждаһа булып, артындан һине кыуар.

Кымыз эскән бәйгегә телен кушар,
 Булыр-булмаҫ һүззәргә колак тонар.
 Ат туғарып керешкән сафсатанан
 Кис булып, көн батканда һәрәң боҫар.

Тел асыуын сығарһа, кул – хезмәткәр,
 Асыу-дошман акылға булмайзыр яр.
 Баш ярып, күз сығарып, дау даулашып,
 Ун бәләнең береһе кулдан тыуар.

Телде байкап һөйләгез акыл менән,
 Эш башлайзар якшылар якшы менән.
 Ләпелдәк тел һәр вакытта бәлә булыр,
 Һакһызлыктың китмәгез йүне менән.

Бәхетен артыр, кәм булып яраламаһаң,
Кемдәр юлай кашыңа – һарылмаһаң.
Урынһыз ерзә телде тыймак кәрәк,
Серең ситкә сығарма, ярылмаһаң.

Акылыңды өскә бүл: берен һөйлә,
Икеһе эстә торһон – уға теймә.
Алды-артыңды байкамай һүзең һөйләп,
Вайымлашып, азағында һин үкенмә.

Акылының кәңәше эстә торор,
Акылһыззың үз һүзе үзен ороp.
Үзендә камил акыл булһа ла, ир,
Кәңәш әйтеп, һәр кемдән акыл һорар.

Йән бармы ошо һүзгә қолак һалыр?
Һуйылым юк һаңғырауға һуғып алыр.
Мәгрифәт, тип, халыкка файза эзләп,
Йән бармы ғилем һүззе ауызына алыр?

**Яңғызлыкта
мыуафик булһа ярың...**

Яңғызлыкта мыуафик булһа ярың,
Кайза барһаң – юлыңда интизарың.
Иренең бәхетен түбән төшөрмәһә,
Кайза барһаң – хур кызындай бер дидарың

Хөрмәтенде белмәһә яңғыз башың,
Һин – бер бахыр, юк булған карындашың.
Дуҫ менән дошманыңды айырмаһа,
Булһа ла алған ярың, ул – бер хасың.

Акылһыз булһа ярың, кәзерең белмәҫ,
Гәүһәрзәй киммәтенде күңеленә элмәҫ.
Һис бер эше күңеленә кунмаған һуң,
Ултырған яғалашып һин – бер көндәш.

Илдәге кәзерһезгә бирер ашын,
Кайза яман күренһә – борор башын.
Малсы менән ялсыға серен һөйләп,
Кульбяулык булып китер фәзиз башың.

Етез ат, Һылыу катын – ир кайрағы,
Кәрәкһез нәмә кәрәк, ир яйзағы.
Юлыкһаң яман катын, сабан атка,
Хәсрәт, кайғы төшөр кай-кайзағы.

Уйлаған моратына етә алмаһа,
Эзәмдең шунан булыр картаймағы.
Дөйәһен төлкө алыр бәхетһезең,
Тип-тигез түгел килер ил аймағы.

Ир-егет, уйлап һөйләп, байкап баһа, –
Халыктың һөт өҫтөндә ул каймағы.
Кеҙе катын, яман тыуған тинтәк бала –
Егеттең шунан булыр картаймағы.

Һис вақытта былыккан ир уңа алмаҫ,
Ир уңмаһа, һис вақытта ил уңа алмаҫ.
Күктән рәхмәт ямғыры яумайынса,
Һис вақытта, үлән үҫеп, ер уңа алмаҫ.

Йырау

Кил, егеттәр, колак һал!
 Акмулланын өгөт ал!
 “Бәхетте бар егеткә, –
 Тигән һүз бар, – хоҗа яр...”
 Әйтә алмай йөрөгән
 Без гәриптә күп моң бар!!
 Серен сәсеп халыкка,
 Етәкләйзер тел-мөрдәр²¹⁷.
 Егеттәр, быны тыңлағыз!
 Кулым кыска, ерем тар,
 Күңел етһә, кул етмәй,
 Өстөмдән болот китмәй.
 Теләнмәкте халыктан
 Күрәмен бының барын ғар²¹⁸.
 Теләнмәйек бәндәнән!
 Билде бигаһ²¹⁹ бәйләһәк,
 Кыйын булмаҗ егеткә.
 Булды тәңрем, хоҗа яр.
 Азырак кисса мин кылдым,
 Кәләм алып кулыма...

Үтә, тип, көндәр, кайгырма –
 Яраткан хактың көнө күп.
 Мал бөтмәй, башка бак кунһа,
 Күркәмләнәбез, төрләнәп;
 Мал бөтөп, бак кунмаһа,
 Хур булып, әрһезләнәп,
 Китәрһең йүнһезләнәп.
 Халкың кәзәр әйләһә,
 Тулышырһың көрәйәп,
 Йортоңа азғын юлыкһа,
 Азыр башың керләнәп.

Һөйәкте теүәл әйләнә²²⁰,
 Ағзабыззы тиң итеп;
 Ун ике мөсә²²¹ яратты,
 “Һөйлә!” – тип әмер әйләнә,
 Һайраған кызыл тел биреп.
 Филемлек йүнен күрһәтте,
 Кылын, тип, тоғро бәндәлек;
 Бер лөгәз²²² сығарып баһылды
 Йөрәгем, эсем сирләнәп.
 Изгелекте кыл теләп!

Яманлыкка ир малик!
Шайтанга һалып иректе,
Көстө кулдан бирмәйек!
Үтеп ятыр һәр берәү –
Беззә шунан кәмме ирек?!
Баһабыз түбән төшәлер
Көн дә бер мең тәңкәлек!
Алтын биреп бакырға –
Башыбыз калды такырза,
Күтәрткән малдай миктәнек.
Хаклык эштән сабыр юк,
Кенәне каплап тиңләнек,
Булғанда мең тәңкәлек,
Кайза итер инек икән,
Йөрәмәһәк имгәнеп.
Тиккә йөрөгән эзәм күп,
Төк бөтөрмәй, йәнде алып.

...Донъяла эзэм күп булды,
 Бәхет кунып, мал көткән –
 Йыйганды артка калдырмай,
 Нис берәү юк әпкиткән;
 Әжәл килһә бер сәғәт,
 Туктар хәл юк минут та!
 Бәхет, дәүләт кызығын
 Күрмәгәндәй булып та.
 Нисә рәсүл, нәбизәр
 Рәхим юлын хак түккән;
 Үлемдең асы шәрбәте
 Уларға ла килеп еткән.
 Сак килмәгән нис бер йән,
 Һөнәренә ер-күктән
 Әфләтун да үтте йыһандан –
 Үлмәскә күпме хәйлә иткән!

Күңелебез – етем туклы
 Урынһыз ергә төнәткән;
 Нәфес тигән короғор
 Күпме эзәмде илаткан.
 Ханнас²²³ тигән бер мэлгүн
 Урын алған йөрәктән;
 Донъя тигән бер бәлә
 Алған маткып беләктән;
 Тотконда калды газиз баш
 Сығалмай Арал-төбәктән.
 Нәфсем теләк теләйзер
 Донъялағы кәрәктән:
 Байып, кейем кейәм, тип,
 Асыл менән ебәктән;
 Йәнем теләк теләйзер
 Донъялағы кәрәктән.
 Ёис файза юк шул эштән –
 Хозайға колмон, тимәктән.
 Әүәрә булып киттек без –
 Был сама ни сәбәптән?!
 Тәнем булды йәрәхәт,
 Сыға алмай башым кәбабтан.

Уйлаганым күп минең...
 Яманлык тигән короғор, ай,
 Һине күргән – мин инем!
 Башым! Ашканды яззым –
 Күңелемдән китмәнең!
 Карыным! Һыйғанды яззым –
 Аслыкка йәбер итмәнең!
 Телем! Һөйгәнде яззым –
 Нәкел²²⁴ һүззе әйтмәнең!
 Намәхрәмгә²²⁵ һалышып,
 Күзем! Минән китмәнең;
 Харам тотмай тороуға,
 Кулым! Миңә күпме инең?
 Яман юлға йөрөгә,
 Аяғым! Һин дә битләнең;
 Күп бозокка кушылып,
 Йәнем! Һин дә киткәнһең;
 Эшем барған сағы юк –
 Фүмерем! Зая үткәнһең!
 Эсем! Һин дә караһың –
 Кеше һакын күп ейзең!
 Тамам һөйәк бергеп,
 Яңғыз башты көпләнең;
 Уртала калды яңғыз баш,

Барындың булды көкбөрөң²²⁶.
 Кайырып, күптереп туктаттың –
 Ошо ине яңғыз ситлеген.
 Бер башымды азырып,
 Гонаһлы кылып, яззырып,
 Бөттөмө миндә киктәрең?!²²⁷
 Ярлы кешене күрәбез:
 Кейгән сабата, сәкмән;
 Кәмселек менән көн иткән
 Хәйерсе кедә²²⁸ үтәлер
 Йылтыратып күззәрен;
 Һәр кем ғибрәт алһын, тип,
 Һүз һабағын һүтәмен.

Колак һалың быға ла:
 Хозайым фарман кылды
 Корһактағы балаға;
 Шунда теләк теләйзер
 Үтенеп бала Аллаға –
 Ошонда миңә окшайзыр,
 Сыкмаймын, тип, донъяға.
 Донъялағы һүрәтен
 Кызыктырып күрһәтер
 Сабыйзарзың күзенә.
 Күренгән һуң күп кызык,
 Кызыкмай бала каламы? –
 Тамам күреп, кызығып,
 Алданып сыға далаға.
 Әсәһенең карынынан
 Шулай сығып калалыр...
 Аһ, изгелек якка барамы?!

Бай булһаң, менгән атыңды
Алтын менән дағала!
Кедә булып, юк булһаң,
Йөк артырһың, ирзәрем,
Тыгуса менән танаға!
Бар тороп, кылһаң юк эшен,
Юлығырһың бәләгә;
Ятка тороп; кылһаң бар эшен,
Калырһың ошак-ялаға!..

Кил, егеттәр, кыла күр
 Кәсебенде хәләдән:
 Ыниң дә бит йәндәрең
 Мосолман булып яралған;
 Кыйынлыкты күрерһең
 Киәмәт көн харамдан!
 Аз көн фани донъяла –
 Бер-беренде һыйлап үт;
 Һаклана күр яланан –
 Ел һүз мән²²⁹ әйткән ошак күп.
 Миннәтен²³⁰ бының ала алмам –
 Мизгелһез кайтып²³¹ китмәк юк
 Бер тыуған һуң аһандан
 Форсат тигән майзанға.
 Ғалим халкы камалған –
 Тырызың²³² тора тартыулы,
 Йөктәрең тора артыулы,
 Ашып китте был көндә
 Кылған эшең самандан!
 Күререң юк һис кемдән,
 Күрмәһең үз ялаңдан.
 Төрләнеп торған был заман!
 Иҫәбен эзәм тапмаған,
 Кайза бозок эзәмдең

Кеүэтләп һүзен яклаган;
Берәү дөрөсөн әйтһә,
Кенә кыгуып, һаклаган.
Уфрылык кылһа, мактайзыр,
Яманлык кылһа, йөпләйзер –
Был бер булат кылыстыр
Кап төбөндә ятмаған.
Филем юлын күпме әйтһәң дә,
Күңеленә инеп ятмаған.
Кылт-сылт иткән был заман –
Төрлө фетһә каплаган;
Ир-егеткә ошак күп
Башын һаклап бакмаған;
Изге бала кайза бар
Әсә һөтөн аклаган?
Яуыз бала илдә күп
“Ә” тиһәң, “мә” тип һаплаган.
“Ир аҙмайзыр, – тигән бар, –
Үз акылын һаклаган”.

Үлмәй тороп, егеттәр,
 Ахирәт эшен йүмһәнә!
 Дәүләт бирһә тәңрең,
 Мәсет һалып бирһәнә!
 Вәғзәнә тоғро кал!
 Әйткәнемдән гибрәт ал:
 Донъя эшен куйған һун,
 Ахирәт эшен йүмһәнә!
 Кайнай торған көндәр бар
 Йылан, саян, кырмыска!
 Самаң килһә, өлгө һал –
 Үлгәс, калһын бер нөсхә!
 Бәхет бөтһә, сәсэн бул,
 Калма ултырып, Бәдерша!
 Һал күзенде юғары,
 Башыңды һалындырма!

Бәхет

Заманыңды яманлап,
 Беззәй гәрип табылмаҫ;
 Үз буйыңды төзәй бир,
 Йөмлә шәриф табылмаҫ;
 Арғымағың яманлап,
 Толпар кайзан табырһың;
 Тойғоноңдо²³³ яманлап,
 Шоңкар кайзан табырһың;
 Эскән һыуың яманлап,
 Йофар кайзан табырһың;
 Күлдең һыуын яманлап,
 Изел кайзан табырһың;
 Хакимыңды яманлап,
 Фәзел кайзан табырһың;
 Хужаларың яманлап,
 Артығын кайзан табырһың;
 Алған йәрең яманлап,
 Матурын кайзан табырһың;
 Ак туныңды яманлап,
 Атлас кайзан табырһың;
 Үз башыңды зур итеп,
 Тиндәш кайзан табырһың;
 Карыларың яманлап,
 Кәңәш кайзан табырһың?

Тургай күрһән, кәмләмә –
 Бары тойгон табылмаҫ;
 Карындашың яманлап,
 Үзеңә туған табылмаҫ;
 Әзәм ғәзиз әйтер тип,
 Күңеленде һалмасы;
 Нәфес – алдаусы дошмандың
 Нәсихәтен алмасы.

Бәхете уянған ирзәрзән
 Һәр бер эше уң булыр;
 Дәүләте көнгә артылып,
 Ни кылһа ла, мул булыр;
 Бурзай эте төлкө алып,
 Карсығаһы каз алып,
 Сауза кылһа, файза алып,
 Ни кылһа ла, уң булыр.
 Һүз һөйләһә, йүн булыр,
 Ни тиһә лә ярашыр;
 Бигәйбә, тип, ат куйып,
 Ил ауызына карашыр.

Арғымакка мендем, тип,
 Арткы туптан азашма;
 Көнөндә үзем булдым, тип,
 Киң бәйелгә талашма;
 Артык өсөн әйтешеп,

Дусың менән һынашма;
 Еңгәнмен, тип, берәүгә
 Ялған һүзең ташлама;
 Был донъяла кунак һин,
 Дәүләт, бәхет таптым, тип,
 Ни бирһә лә – Алла, тип,
 Шөкөрлөгөң ташлама.

Бәхетең бер көн йоклаһа,
 Улай-былай кылырһың;
 Кылған эшең уңмаһа,
 Хайран булып торорһоң;
 Миңә ни хәл булды, тип,
 Иген йыртып йөрөрһөң;
 Унан файза таба алмай,
 Саузагәрлек кылырһың;
 Фәрип булып йығылһаң,
 Үз малыңдан бизерһең,
 Бәхеткәйең булмаһа,
 Михнәтте күп күрерһең;
 Унан файза таба алмай,
 Ыуға кармак һалырһың;
 Суртан түгел, сабак юк,
 Балдыр алып калырһың –
 Уңмаған сактарыңда
 Шулай хайран калырһың.

Филемлелек – даръялыр,
 Зур рьялык булмаһа;
 Акылы эзэм – олуфтыр,
 Асыуы артык булмаһа;
 Хәйерле бай йомарттыр,
 Көнсөл, ялкау булмаһа.
 Донъя күрке – зур дәүләт,
 Куньп та һулымаһа;
 Ике донъя терәүе –
 Хак зекерен куймаһа.
 Яуыз уйзар уйларһың,
 Нәфселәрен тыймаһа;
 Тәүбәле кол иманлы,
 Донъя гәмен уйлаһа.

Иманһыззың билдәһе –
 Шәриғәтте хурлаһа;
 Фәзелһеззең билдәһе –
 Белә тороп бормаһа;
 Иманлының билдәһе –
 Хактан муйын бормаһа;
 Фәззеленең билдәһе –
 Үткән эште кыумаһа;
 Ямандарзың билдәһе –
 Яуға каршы тормаһа;
 Залимдарзың билдәһе –
 Нахактан мал урлаһа;

Тән һаулығы – гәнимәт²³⁴,
Сырхаулығы булмаһа;
Тереклек – донъя күркелер,
Ахыры үлем булмаһа;
Самаңса дан күрер инең,
Тар ләхеткә куймаһа;
Артыңда калыр атак²³⁵ юк,
Терелә даның булмаһа.

Тиһеңме?

Хозай биргән өлөшөң
Кәмер-артыр тиһеңме;
Ишектәге бәхетәң
Түргә тартыр тиһеңме;

Хактан башка дәртеңә
Дарман булыр тиһеңме;
Вакыт-вакыт булмаһа,
Көн дә йыйын тиһеңме;

Мизгел булмай, бәхет, дәүләт
Кулдан китер тиһеңме;
Мизгел көнө булғанда,
Әмәл булыр тиһеңме;

Һуғармаған тимерзән
Булат булыр тиһеңме;
Әзәм атың юйылып,
Азғын ат бөтөр тиһеңме;

Тар ләхеттә мул малың
Юлдаш булыр тиһеңме;
Бер имандан башкаһы
Моңдаш булыр тиһеңме;

Ярлы булһаң, йән дуһың
Күзе күрер тиһеңме;
Күзе күрер торһа ла,
Күңел бирер тиһеңме;

Аккош ятһа алдында,
Атһаң, тейер тиһеңме;
Малһыз булһаң, йән дуһың
Һине һөйөр тиһеңме;

Уктан төз бакыр таяк
Тезгә төшөр тиһеңме;
Ишектә торған ғәрибең
Искә төшөр тиһеңме?!

Билдәһез!

Китмәс бәхет таптым, тип,
 Кулда тороу билдәһез;
 Фәрип йәнең – кунактыр –
 Тәндә тороу билдәһез;
 Был донъяла күп тороп,
 Фүмер һөрөү билдәһез;
 Тиңдәр менән тиңләшеп,
 Тиң йөрөүең билдәһез;
 Түбәһе бейек өйөңдә
 Дүрт көн тороу билдәһез;
 Катының якшы юлда тип,
 Бер йөрөүең билдәһез;
 Баланы балдан татлы тип,
 Көн күреүең билдәһез;
 Картайғансы донъяла
 Йән тороуы билдәһез;
 Китмәс дәүләт бәйләнеп,
 Мал тороуы билдәһез;
 Көн дә-көн дә кулыңда
 Сәй, мэй тороу билдәһез;
 Мәртәбәне таптым, тип,
 Үлмэй тороу билдәһез;

Әзәм затка яралып,
Хан булығың билдәһез;
Бы донъяны кыуған менән,
Бай булығың билдәһез!

**Аттың ниһен
мактайһың?..**

Аттың ниһен мактайһың –
Бәйгеләрзә сапмаған;
Дөйәнең ниһен мактайһың –
Алыс ергә бармаған;
Әзәмдең ниһен мактайһың –
Якшы яғы калмаған;
Донъяның ниһен мактайһың –
Ырыс-бәхет кунмаған;
Хакимдың ниһен мактайһың –
Яуыз йырын йырлаған;
Егеттең ниһен мактайһың –
Илде дошман сарлаған²³⁶;
Катындың ниһен мактайһың –
Кағып түшәк һалмаған;
Баланың ниһен мактайһың –
Атаның телен алмаған;
Кыздың ниһен мактайһың –
Ғәйбәт һүззән калмаған;
Мулланың ниһен мактайһың –
Үле менән теренең
Барын берзәй ялмаған.

Уяныу

Булмайык дүрт аяклы мал шикелле,
 Кыуарған япракһыз тал шикелле.
 Баксалай, егет эзэм күркәмләнә,
 Филем менән һүз һөйләһә бал шикелле.

Яз сыкты баксаларза былбыл һайрап,
 Атылып сәскәләре гөл-гөл жайнап.
 Һалайык шул баксаға күзебеззе,
 Куйған юк караңғыға беззе бәйләп.

Кар китте, һузар ағып, боззар иреп,
 Бар донъяны хозурлыкка китте төрөп.
 Кейемһез, өйзә ултырған етем бала
 Таралды урмандарға сәскә тиреп.

Йүгерзе йәш балалар яланаяк,
 Кушылды сыркырашып уға тай-тулак.
 Йән бармы хәрәкәтһез – карағызсы,
 Бызырап сыкканда яз йәшел кыяк?

Күз һалып карағызсы һәр тарафка –
 Донъяла асылгандай тимер капка.
 Һин дә инде һөнәргә ынтыл, хәрәкәт кыл,
 Талпынып һөнәр өсөн бындай сакта!

Карындашлык

Яз яратап, кышты уга игез кылды,
 Үлемде барлык йэнгә тигез кылды.
 Һәр ни кылһа, хозаның көзрәте киң –
 Әмер кылһа, сүл ерзә дингез кылды.
 Егеттәр, донъя үтер башығыззан,
 Күңел куй эзәплеккә йәшегеззән.
 Карындашка ихтирамлап карамаһаң,
 Кайырылмай үтеп китер кашығыззан.
 Хак зекерен күп әйтһәң, ак булырһың.
 Сабырлык ахырында шат булырһың,
 Хазина таптым, тип, кәүеменде искә
 алмаһаң,
 Карындаш менән кәүемгә ят булырһың.
 Иртә намаз вакытында ята бирмә,
 Харам нәмә алыуға бата бирмә.
 Каршы ботак булмаһаң, карындаш күп,
 Карындаш менән татыузың күңеле тук.
 Карындашка һыймаһаң, яман булып,
 Кайза барһаң, тейәлер күзенә сүп.
 Якынынды кәмһетмә алаш өсөн,
 Харам эшкә керешмә талаш өсөн.
 Яңгызың ятыр еренде уйыңа ал,
 Утка төшмә берәүзең бәләһе өсөн.
 Ебәрмә әжәл дауын, самаң килһә –
 Кош канатын йәйәлер балаһы өсөн.

Өдгөр һүз

Асманда тыуған йондоззан
 Яктырып тыуған ай артык;
 Жабы²³⁷ тыуған эш атынан
 Казанат²³⁸ тыуған тай артык;
 Башы бозок хакимдан
 Хәйерле, шым яй²³⁹ артык;
 Шәрә булһа, таузан да
 Ағасы бар сай²⁴⁰ артык;
 Дөйә һуйған йыйындан
 Туклы һуйған туй артык;
 Һүз тыңламаҫ улындан,
 Һыйзаш булһа, сит артык;
 Әрһез айыу килендән
 Көсөкләгән эт артык;
 Ауыл гизгән кызындан
 Бишектәге ул артык;
 Күреп алған күркәмленән
 Күрмәй алған кыз артык!

Күкләм

Китте инде кыштың ыжгыр кысмағы,
 Күкләм килде, китеп кәһәр кыш тағы.
 Кыштың буйы бөрөшкән зат әлһерәп,
 Күрзе сығып көндөң күзен тыштағы.
 Кыштың кысмак көндәре үтте берәмләп,
 Карзар иреп, һыузар акты гөрөлдәп.
 Ярым тере булып сыккан йәнлеккә
 Кояш та карай кеүек көлөмһөрәп.
 Күк тәһйорәп, күтәрелә ерзән быу,
 Кыз балалар сыркылдаша геү зә геү.
 Йылкы кешнәй, йәш дөйә, куй мөңөрәй,
 Эттәр өрә, балалар за – ыу за ыу!
 Ян-януар кайта язға кинәнәп,
 Бауырың төшөп, иркәләйһең энеңдәй.
 Ерзең йөзө йәйрәп ята йәшәрәп,
 Эй, тәңрем, рахманың киң тигәндәй.
 Йән – рәхәттә. Шундай тыныс тирә-як,
 Һыузар аға, гөрөлдәйзәр шишмәләр.
 Ергә кыйып аяғыңды баһкыһыз –
 Хас та келәм түшәгәндәй тирә-як.

Яз

Кысмак үтеп, кыш үткән һуң, килде яз,
 Кыйкыгулашып, килде осоп өйрәк-каз.
 Ян-януар йәшел үләнгә сығып,
 Көллө гәләм шатланышып булды мәж.

Ерзең өстө бәрхәт кеүек йылтырар,
 Күктә – монар, ерзән бызуар боркорар.
 Арык малдар йәшел үләнгә туйып,
 Кырзан өйгә уйнаклашып кайтырзар.

Тирбәләшәп, тәрән күлдәр шалкыйзыр²⁴¹,
 Төрлө коштар дэртләнешәп калкыйзыр.
 Күлдә һылыу томбойоктар сайкала,
 Иҗерткес көслө йәш еҗ аңкыйзыр.

Купшы кыззай шишмә аҗа сылтырап,
 Алыста монар ята тонйорап.
 Турҗай сырлап, былбыл йырлап һайраша,
 Теле сыккан йәш балалай былдырлап.

Көз

Йәмерәйеп, күктә болоттар күсә,
 Ыуык елдәр ер өстөн ялап исә.
 Йорт бөрөшөр, карт кылысын һөйрәткән,
 Шығырзаған кыш һулышы “ау!” тиһә.

Язғы йәшел ерзең төсә уңғанын,
 Ыуык һуғып, урмандарзың туңғанын
 Күреп күңеләң, эсең бошор, һарғайып,
 Япрактар төшөп ерзә һулығанын.

Ер йөзөндә йәшлек күрке калмайзыр,
 Биткә ыжғыр, һуык елдәр ыулайзыр.
 Дала тып-тын. Күк тә һорғолт күренеп,
 Көндөң күзе унан карай алмайзыр.

Кайсак дауыл көн-сыуакты коротор,
 Ерзе, күкте һоп-һорғолт кыр һуытыр.
 Язғы күргән рәхәттәрен бар ғаләм
 Вакытлыса, яз килгәнсе, онотор.

Төн менэн көн

Көн сығалыр, күтәрелеп баталыр,
Дөм алыска ян-януар яталыр.
Ерзең йөзө төн пәрзәһен ябынып,
Тағы мәшрик яктырып, таң аталыр.

Төндән артык яратылған көндөзө,
Төнгә лайык: ай кашында йондозо.
Яуһа ямғыр, рәхәт төслө ғаләмгә –
Төрләнешеп йәшәрәлер ер йөзө.

Һыу

Һыу ағалыр, күперәлер гөрөлдәп,
Кыш – каталыр, көз – яталыр дерелдәп.

Кайсак ташып, кайсак ашып ярынан,
Кайсағында һыуала әкренләп.

Ел

Ел һуғалыр, дауыллатып торалыр,
Койон булып, көслө буран кылалыр.

Кайсак буран, кайсак дауыл-ғәрәсәт,
Кайсак акрын, яй булалыр, тыналыр.

Ут

Донъялағы төрлө заттан ут булыр,
Бар үсемлек утта янып юк булыр.

Тәбиғәттең күренеше шул булыр:
Ут та, көл булып, ахырында юк булыр.

Тупрак

Нигезлерәк барынан да тупрак:
Төрлө затты тыузыралыр тупрак.
Тәбиғәттең үзгәреше кырыйһыз –
Тупракка бары торор тукрап.

Бына ошондай тәбиғәт төрзәре
Бер-бер артлы тора бары үзгәрәп.
Һис туктамай үзгәрәлер ошолар,
Тезелешеп кыйын-рәхәт көндәре.

Яманға ялынмағыз...

Яманға ялынмағыз, малы бар, тип,
Әйткәндәр: ямандың күңеле тар, тип.

Борондан заты нәжес булғандан һуң,
Сусканы кем һыйпай һуң януар тип?

**Бәдбәхеткә
һүзең үтмәс...**

Бәдбәхеткә һүзең үтмәс, ялынһаң да,
Әшәкегә – үзең тузан, яғылһаң да.
Ғәрип булһаң, үзең – йәмһез, һүзең – тәмһез,
Ауызыңдан дөррә гәүһәр ағызһаң да.
Тирмәһенә кереп булмай, һыйып булмай,
Ғәрсә һин диндар булып танылһаң да.
Мәғәнәһенән ләззәттең өлөш алмай,
Күпме һин һүзең майын ағызһаң да
Дәртһеззең дуслығында мәғәнә юк,
Ул һағынмай, һин уны һағынһаң да.
Яман һине һыйламаһ, һыйлаһаң да,
Унан ашып, һүз атырға кыймаһаң да.
Якшылыкты яманлыкка хисап итер,
Уға һин күпме изгелек уйлаһаң да,
Яғымлылык казанында кайнаһаң да,
Былбылдай килештереп һайраһаң да –
Яман быһак тиз үтмәс, кайраһаң да...

**Укыным
кан йотоп...**

Укыным кан йотоп кайгы китабын...
Мөдәрристәр кеүек, гүйә, ни булдым?

Ни эшләйем, ни кылайым был хәлемдән –
Была донъяла гәжәп эсфәл²⁴² мин булдым.

Әзәлдең²⁴³ катибе²⁴⁴ язған икәндер,
Шуның өсөн дәрә илә²⁴⁵ диуана булдым.

Минән ник һорайһығыз – хәлем кыйын,
Күп яфа тарта-тарта, киткән көйөм.

Һарғайып тар ерзәрзә вайым менән,
Окшайзыр тау солтанға минең мейем.

**Акмулла,
хәленде бел...**

Акмулла, хәленде бел: үзең калай,
Үзеңә лайык түгел, һүзең калай.
Вәгәзсе күп, берзәмлек юк – оят кайза,
Колағыңды борорлок һинең, малай!

Мин булһам да, мөхәббәт юк, зиһенем тарау,
Ғәзәтебез – көнө-төнө китап карау.
Ялағай булмағанһың, юлдаш калмай,
Булһаһа артык һимез – эсең ярау.

Күп йөрөнөк аркабыззы беттәр талап,
Талаһа ла, калманы беззән талап:
Булһа булды юк сактары – үкенмәйем,
Ғүмеремде сарыф кылдым китап карап.

Һөнәре булһа, тырышкан юлда калмаҫ,
Тырышмай тик ятқандан файза булмаҫ.
Уқыр өсөн шарт түгел Бағдад, Хәләб:
Сыбар үтез, Бохар барып, мулла булмаҫ.

Ғалим булһа, милләт өсөн зарлы булһын,
Кәрәк ул бай, кәрәк ярлы булһын.
Был һүземде һөймәгән тәкәбберзәр
Асыуланмағайы – кәрәк ярылып үлһен!

Һәр кешенен һүзенән эзәм һынар,
Берен-бере кәмһетеүгә эзәм комар.
Себен дә һау ергә күзен һалмай,
Кайза эрен, кутыр бар – уға кунар.

Дуҫ күрһән, капкаһына барып кара –
Ояттан сызай алмай, күңелен һынар.
Мөхәббәт-шәрбәттән юдашлык кылһан,
Ул һиңә бал урынына зәһәр һонар.
Нәфис, татлы һүзеңә каршы килеп,
Мәжлестә шаулауына колак тонар.

Дошманлык буйыбызға карарланған,
Белмәймен килешерен һиндәй томар²⁴⁶.
Ғәмәлгә ярарлык бер эшебез юк,
Акмулла тигән байғош шуға илар.

Кайғығыздың күплегенән йөрәгем нар,
Ямандарға рәһнейә һалып, түгелде ҫар²⁴⁷.
Акылым хайран, башым вайран –
диуанамын,
Булһам да йорттан ашқан йүгерек толпар

Диуанамын

Акмулла, күп һөйләнмә, инде етәр,
 Үзендең кайгыңды күр – гүмер үтәр.
 Якшының алдын бер аз күрер инең –
 Түгелһең бит юл күрмәгән мужик-мишәр.
 Иң әүүәл тулып ятыр һинең “мин”ең,
 Ниңә кәрәк емешһез коро белем?
 Сәфәр алыс – инсаф кыл, хактан оял,
 Боронго кәбәхәтлек етер, энем!
 Хур кылған үз-үзенде һин бер кисер –
 Әфлисун араһында һин бер кишер.
 (Төзөк акыл), итәгәт бер мыскал юк –
 Төс-башыңа ғорурланған һин бер кышыр²⁴⁸.
 Миңә мәғлүм: һин үзең күптән яман,
 Нәфсең һине өйрәтеп бөткән яман.
 Бәлки, бер аз якшырак булыр инең,
 Һин күрһең үз-үзенде эттән яман.
 Котороп, нәфсең буйлап киткән яман,
 Йыуан муйын үгеззәй еккән яман.
 Моратынса етәкләп алып йөрөп,
 Нисә урында абруйыңды түккән яман.
 Күкрәгең – катып калған таштан яман,
 Килешмәгән эшең күп башка унан.
 Ғибәзәт, тип азапланыу – коро ғәзәт

Ахирәт файзаһына ярамаған...
 Борадәр! Баштан бәлә без кисергән,
 Күп кайғы тарта-тарта, без иҗергән.
 Башым хайран, үзем вайран – диуанамын,
 Ни мәгәнә сыгар тиһез бер иҗәрзән.
 Йөрөймөн гәрип башым көйөп эстән,
 Һәр төрлө кайғы, яфа баштан кискән.
 Фәләнсә урында аякка кутыр төшөп,
 Баштан кискән фетнәләр китмәй иҗтән.
 Кәмселегем билдәлә кәләмемдән,
 Йүнһезлегем билдәлә кәләмемдән.
 Йөз меңдәрсә гәйебемә доғағызған
 Өмөт үрәбез ололарзың йәнәбенән.
 Бармы икән был донъяла бындай яман?
 Һис бер эшем барманы алға табан.
 Моң булып, кырк биштән йәшем үтте –
 Бер эшем төзәлгән юк әле һаман.
 Эсемдә юк йәшереп һаклағаным,
 Яманлыкта үземә тиң тапмағаным.
 Үземде эт, дуңғызға хисап итһәм –
 Үземде ул вақытта мактағаным.
 Ризамын, инсаф кылып караһағыз –
 Без, байғош, бөйөктәрзән алашабыз.
 Кесерәйтһәгез, кесерәйергә мин яраймын,
 Үзегез зурайырга яраһағыз.

Бикмөхәммәт Карый улына

Хөрмәтле Бикмөхәммәт мирза, һиңә
Йөз мең сәләм фәкирегез Акмулланың.
Һәр төрлө мәгәнә менән хат язамын
Йөзәрә, унары бар үргә табан.

Ғәзизем, донъяны кем тамамлаган,
Донъянан вафа һис кем таба алмаган.
Азаштым, туктап торамын, мәрхәмәт кыл,
Әжере кайтыр һезгә бер Алланан.

Ғәзизем, зиндан тигән аты яман,
Көнөбөз безең бында – ахыр заман.
Карағызга илап сәләм язган инем –
Файза юк, каты ергә һалһаң һалам.

Уңмайзыр йүнһез эзәм кырындаган,
Теле менән тирмән тартып дырылдаган.
Филемлек хур булганга, илай-илай,
Сыкмаган йәнем ята кыймылдаган.

Иртә вә кис доға кылам ғәзиз, саған²⁴⁹,
Шәфкәтең ошондайза тейһен маған.
Хозайым сауабыңа ожмах бирһен
Алмалы хур кыззары мыймылдаган.

Мирза инең якшы һүзен һындырмаған,
Өйөндә туганы кемдең алтын баған²⁵⁰.
Хозайым абруйында артык иткән,
Эргәңә дәүләт кушып сынйыраған.

Әйтәйем, Акмулланан һүз калмаһын,
Дәүләте бар дәүләтен кызғанмаһын.
Дошмандай, борадәрем, хур күрмәгез.
Йылан да уянмаһын, кузғалмаһын.

Күп түкте бәдбәхеттәр күззең йәшен,
Мөъминде илатканды күз күрмәһен.
Майзанда һәр кем алһын үз мөсәһен,
Эйәрсенде арғымактан уззырмаһын.

Кыйналды тар урында гәзиз йәнем,
Тарығып хат язаһың миһырбаным.
Хөрмәтле хозороңа сәләм булһын
Бәхетле йортка кылған кәзер, даным.

Калмаһын был донъяла арманығыз,
Донъяла бөйөк булһын фарманығыз.
Башыңа һомай кошо кунак булып,
Мөбәрәк, котло булһын дәүранығыз.

Киң күңеллек – мирзаларзың һиммәтенән,
Йомартлык – дәүләтленең хөрмәтенән.
Ауыр сакта үтенес һорап барған
Акмуллағыз – Мөхәммәт өммәтенән.

Карағыз Барлыбайға

Күп сәләм карындаш Барлыбайға.
Бәндәнен сәре асык бар Хозайға.
Хакка шөкөр, хыянат һүз тамам булып,
Эшебез инде калды бер уңайға.

Хат язып белдерәйем ишаратын,
Ғалимдар аңлар һүззең кифаятын²⁵¹.
Язғаным – остазлығым тимәһәгез,
Юк сығар, иншалла, хыянатым.

Укырһығыз, төзәтеп хәреф хатаһын,
Кайғы менән таушалған мин бер тазмын.
Ғали йәнәбеңә бер сәләм булһын,
Азған тай, үпкә менән һезгә язғым.

Бәндәлә була икән ошондай хәл,
Был һүззең ләфзе²⁵² шәкәр, мәғәнәһе бал.
Бисара, зарықкандан язғандыр, тип,
Ебәргән, язған хатка күңелең һал.

Азған тайың, үпкәләймен, мирза, тыңлаң,
Юк ине һезгә серем асылмаған.
Нәселебез бер хатаға юлыҡмаған.
Күрзегез ни хыянат Акмулланың?

Карауға эзэм һынлы Барлыбайһың,
Ни гәжәп, гилем яйын белә алмайһың.
Тирә-йүндә һинән якын дуҫ юк ине,
Ни кылып йылдан бирле күренмәйһең?

Йөрөһөн ирегешеп наҙан колдар,
Хыянатсыл бәндәне хозай озор.
Өлкән карын ағанды ни кылаһың –
Һәр кемде эше менән хозай һорар.

Бәндәгә бер көн шатлык, бер көн вайым,
Был көндә хаклыкка тигән яйым.
Күрешеп, доға алһаң, үзең өсөн,
Уйлаһаң киәмәттең шунса яйын.

**Хэлэлэн якшы
булһа...**

Хэлэлэн якшы булһа, юк арманың,
Килгэндә, көтөп алһа бер мәнәнәң²⁵³,
Эйлэнгән шәм кашында күбэләктэй,
Юлында корбан итһә татлы янын.

**Акмулланың
һүзе шул...**

Акмулланың һүзе шул, кылһаң нэзар²⁵⁴,
Терелэй үлгәнгә иҫәп без бер мэзар.
Йыйылып, дуҫтар мәжлес хушлағандай,
Алдыбыз әле булһа кызма базар.

Бер лайык урынға тура килмэй,
Казакта тэнтерәп йөрөй азар-мазар.
Һәр нәмәгә моң булып гүмерем үтте,
Бынан былай тәкдирзә калай язар.

Караһаң, Акмулланың диуаны был,
Эсендә – һыуһағанға шәрбәтле һыу.

Битенең бере көләр, бере һүгәр,
Тура һүзе – берәүгә им, берәүгә ыу.
Истәлек булмаҫмы тип язған булдык,
Хата булһа, ярлыҫарһыз, я аллаһу.
Күңел дәрте күзғалып, тышҫа сыҫты,
Тулған һуң сызатманы эстә ябыу.

Бей булмаҫ...

Бей булмаҫ билен ялпак быуған менән,
Тазармаҫ асылы харам йыуған менән.

Кай(һы) наҙан, күзен йомоп, битен
һыйпай –
Суфыйлыҡ табылмаҫ күз йомған менән.

Нуржанға

Ай, Нуржан! Бер һүз әйтеп торма бикар,
Юртаңдаған кыз ғына, әйтһән, китәр.
Караған – карап калмаҫ, тигән һүз бар,
Һәр эзәм максатына, кыуһа, етәр.

Якшы менән таныш булһаң, салыш булмаҫ,
Ямандың касафаты алыҫ булмаҫ.
Һыйырға келәм ябыу ярашмайзыр –
Йүкәгә, май яккан менән, кайыш булмаҫ.

Һыйырзы, һауған менән, бейә булмаҫ,
Ишәккә, йөк арткан менән, дөйә булмаҫ.
Егеттәр, яман дуҫка серенде асма –
Бер көн дә үз башына эйә булмаҫ.

Үлгэндән һуң, арышландан сыскан артык,
 Беләһегез: яман дустан дошман артык.
 Кулына кай ямандың төшһә гәүһәр,
 Булалыр шул яманға мәсттән²⁵⁵ артык.

Мәстәктән тыуған колон толпар булмаҫ,
 Ябалактың балаһы шоңкар булмаҫ.
 Ак шоңкар айлы күлдән каз алалыр –
 Карғалай, үләкһәгә комар булмаҫ.

Ағайынды һағынаһың, алыҫ булһа,
 Ят та якын булалыр, таныш булһа.
 Душың түгел, дошманың һөйөнәлер,
 Ғәйептән, тәңрем биргән тазың булһа.

Атанан бөтөн булып бала тыумайзыр,
 Үзе үк сабып сығыр, насир²⁵⁶ булһа.
 Душың көлә, дошманың мыҫкылайзыр,
 Аяғың бер нәмәнән салыш булһа.

Гәүһәрзең асыллығы – асыл ташы,
 Берәүзең миллион һумлык кара башы;
 Һөйәгең һөйәгемдән кәм, тимәйем,
 Затығыз – затыбыззың сазакаһы.

**Моңдо егет
зарын әйтер...**

Ғалимдар китаптағы барзы әйтәлер,
 Күңелендә моңдо егет зарзы әйтәлер.
 Сабан ат, яман катын, кыйыш мылтык –
 Шул өсәү ир-егетте картайталыр.
 Тыңлаһаң, якшы кәңәш – колак корсо,
 Татлы йоко, калын түшәк – йән тынысы.
 Етез ат, һылыу катын, төзөк мылтык –
 Егеттең шунда булыр йыуанысы.
 Якшының якшылығы һағыш булмаҫ,
 Ямандың касафаты алыҫ булмаҫ.
 Һыйырға келәм ябыу килешмәгәндәй,
 Йүкәне, майлау менән, кайыш булмаҫ.
 Сырлы аяктың²⁵⁷ сыры китһә, һыны китмәҫ,
 Якшының, үзе үлһә, исеме китмәҫ.
 Котороп, которған эт айға өрәлер –
 Уның менән тулған айзың нуры китмәҫ.
 Башындан бағың тайһа, баһаң китер,
 Шул сакта дуһың килеп дошман итер,
 Йәштән кылған якшылығың зая булып,
 Ереңә бойзай иккән билсән үсер.
 Һөйләшерлек белем алып һәр бер баштан,
 Бәләһән имен булыр телен баккан.
 Һары алтын – сабыр төбә тигән һүз бар,

Күз һалып күреүселәй нәсихәттән.
 Боронғонан, белең, батшалык иткән
 Дауыттың был донъяға даны еткән.
 Бар бит, тип, утыз улым, еңел уйлап,
 Утызын бер минутта һәләк иткән.
 Шунан һуң Дауыт батша тәүбә кылған,
 Колом, тип, хужам бар, тип, муйын һонған,
 Артынан так Сөләймән яңғыз тыуып,
 Бер үзе утызына яуап орған.
 Ожмахта имам булған ул ғазазил,
 Баш куйған фәрештәләр нисә мең йыл.
 Ни булды тәкәбберлек уйлағандан –
 Ниндәйен мин-минлектең ошонан бел.
 Корт ейгән Ғәйепте лә егерме йыл,
 Калғаны барлык тәндән – йөрәк һәм тел;
 Уны ла, эзәм кылып, һауыктырған –
 Казаһыз йән үлмәсен ошонан бел.
 Кай вакыт миһнәтле үлмәс, әжәлле үлер,
 Кызырып, үлмәгән йән базар күрер.
 Кем, үлмәй, донъяла калыр тиһең,
 Булғанда киәмәткаим, Дәжжал да үлер.
 Балаһы Әзәм-атаның: Әбел, Кабыл,
 Бере Ғалим, берәүе булған Яһил.
 Атаның карғышынан яһил булған –
 Ниндәйен ата юлын ошонан бел.
 Ризамын хактың биргән казаһына,
 Дусымдың уй уйлаймын назаһына.

Асыл таш, ерзә ятып, эрәм булмаҫ,
 Кайнаһа, алтын калыр тазаһына.
 Әйтәмен, үләң кылып, һүз тулғауын,
 Ямандың һүзенә юк минең дауым...
 Котолмаҫ күптән куян камалаған,
 Тәңре атар һәр дошманын табалаған²⁵⁸.
 Шулай за назан дустан дошман артык,
 Ир азмаҫ үз акылын самалаған.
 Егеттәр, һакланығыз назан дустан –
 Назан дуҫ бер айзан һуң булыр дошман.
 Йофарзың пошок кеше есен һизмәҫ,
 Гөл есен кайзан белһен томшоғо оскан.
 Дуҫ булмаҫ, арттан дуҫты яманлаһа,
 Ние дуҫ – бер хатаны яба алмаһа?
 Ни кылып, йәнең түзер, борадәрем,
 Ак һөтөң бер эт килеп харамлаһа?
 Егеттәр, назан дустан дошман артык,
 Үлгәндән һуң арыҫландан сыскан артык.
 Кулына бер назандың гәүһәр төшһә,
 Баһаһын кыла алмайзыр мыстан артык.
 Ямандың әйткән һүзе йәнгә тейгән,
 Бер һүзен якшыларзың күтәрмәгән
 Әзәмде якшы тиеп самалаһаң,
 Бизмәненең бото килер утыз биштән.
 Сәләм биреү лайыктыр карияға,
 Битенде йыуыу әйелеп дарияға
 Дуҫтың күбен, уйлаһаң, кыйын, тиһең,

Белеш булдым, тиһендер, шаруаға²⁵⁹.
 Мәстәктең рәте сыкмаҫ саһнаң да һин,
 Ябыуын атластан яһнаң да һин;
 Заты йүгерек булмаһа, һөнәр тапмаҫ,
 Ем биреп, нисә мизгел бакһаң да һин.
 Мәстәктән тыуған колон толпар булмаҫ,
 Балаһы ябалактың шоңкар булмаҫ.
 Ак шоңкар айлы күлдән каз эләлер,
 Карғалай, үләкһәгә комар булмаҫ.
 Затһызған якшы тыумаҫ, мактаһаң да,
 һин уға, каршы килеп, какмаһаң да.
 Карғаға тауис булыу – кыйын сауза,
 Туғырын алтын кылып һаклаһаң да.
 Айғырған ябыу һалма, яалы икән, тип,
 Яманға кулың һонма, маллы икән, тип.
 Карсығаның балаһы типмәй төшмәҫ,
 Якшы ташлап китәме, ярлы икән, тип?

**Ихлас ду᠑ты
табыу кыйын...**

Был заманда ихлас ду᠑ты табыу кыйын,
Юкһа юха теллелек, эшнәлек – ул кемдә юк.
Әһле зөһрәфтән²⁶⁰ бәғзегә белдерһәм дә
хәлемде,
Ярлының зары һимеззең төшөнә кергән
дә юк.

Кайғы упкынына төштө юктан ғына был
гәрип, тип,
Әзәп һаклап, мин бахырзы бер килеп
күргән дә юк.
Атаклы дин кәрендәштәр бер кызғанып,
Күңел өсөн был тарафка сәләмен биргән
дә юк.

Хозайым камиллык өсөн якшыларға
кушмаһа,
Был кәйефтән сығыуға һис бер өмөт
миндә юк.
Ләкин был эт өмөт өзмәй, оялыу йөзөндә юк,
Фатиха – хандарза, һеззән ни булып –
белгән дә юк.

Ир азмаҫ...

Ир азмаҫ – ямандарға эйәрмәҫ булһа,
Ошак йөрөтөп, кеше ғәйебен тирмәҫ булһа.
Һүзендең кәзерен белер шундай әзәм –
Акылы – акылыңа тиңдәш булһа.

Шабырлап яуған ямғыр ташка кунмаҫ...

Шабырлап яуған ямғыр ташка кунмаҫ,
Акылһызға һүз әйтһән, башка кунмаҫ.
Бәндәгә ни язһа, шуны күрер,
Бер кем дә тәкдиренән башка булмаҫ.

Кәңәш

Акмулла, килешмәне йәштә көйөң,
 Таушалды күп уйлаузан башта мейен.
 Һүз – иҫкән ел, акыл – гәүһәр, күңел – даръя,
 Кошта һөт юк, йылкыла – үт, ташта – төйөн.
 Һүз һөйлә бер азырак, юл кыҫкарһын,
 Кәләм дә, ирек барза, кулга оҫтарһын.
 Ғүмереңде якшыларга һөйкәлеп үт –
 Һәр аунаған ерендә бер төк калһын.
 Ғәзеллек кыл, әгәр кунһа башыңа бак,
 Мин-минлек кылма аслан, менһәң дә так.
 Мәсет һал, көсөң етһә, ил халкына
 Ғилем өйрәт, улың булһа, укыт һабак.
 Егеткә юдаш булыр һөнәр, белем,
 Күз һалмаһаң һөнәргә, китәр ғәйебең.
 Һыйынып якшыларга иркә булһаң,
 Таралып йорт өҫтөндә китәр телең.
 Донъяның барын теүәлләү килмәҫ кулдан –
 Үзең тик бер тапалған сыкма юлдан.
 Һөнәрең дә ахирәтлек юдаш түтел –
 Уйлап кара Әфләтунды – нисек булған!
 Хисапһыз бай булһаң да Карымбайзай,
 Йомарт булып, мал сәһәң дә Хатимтайзай,
 Булһаң да Ерәнсәләй телгә сәсэн,

Ат атлыкмас арпаның халамына,
Булма юлдаш дустарзың яманына.
Юлдаш булһаң дуç күренгән монафикка,
Ташлап китер дошмандың табанына.

Атайыма хат

Хат ебэрзек Оренбург калаһынан,
 Калаһында гөлэмэлэр араһынан.
 Хөрмэтле атайыма йөз мең сэлэм
 Күңеле һынык ак кош – шоңкар балаһынан.
 Хөрмэтле атакайым, һезгә сэлэм,
 Һеззэргә бәғд әс-сэлэм ошо кэлэм.
 Бер нисә, күңеле һынып, госсә²⁶¹ яззы
 Зарланып, бер мосафир мулла балаң.
 Атакайым, килешмәне эшең артык,
 Без кайттык һеззе һағынып, күңел тартып.
 Ун өс йылда бер кайтып, күңел һынды,
 Инде безгә тереклектән үлгән артык.
 Үпкәм шул мөрәүәтһез атабызға:
 Әсәбез гәжәп хәл көтә безгә.
 Без, бисара, доғасы инек барсабызға:
 Үзегезгә, ата-баба, жәддәгезгә.
 Атакайым, инде һезгә юк бүтән һүз,
 Был донъя малына туя алмай күз.
 Ун өс йылда бер кайтып, үз итмәнәң,
 Инде һағынып кайтырзай булманык без.
 Күп гәжәп был сифатлы катып калмак,
 Һезгә еңел булһа ла, безгә һалмак.
 Без зә бит вариҫ инек, түгел үгәй,
 Һин беззэргә ата инәң, түгел калмак.

Ғүмеребез йә бер көн, йә бер айлык,
 Күңел етһә, уйланмаҫ ярлы-байлык.
 Беззе бер мәстәк хәтле күрә алманың,
 Була алманык һеззең кашта яңғыз тайлык.
 Сиратка мәркәб булмаһын көрән атың,
 Белә алманың үзең һин ғәләмәтең.
 Һәр хәлдә бер атка ғына торошбоззор –
 Без зә бит ир-егетбез, түгел катын.
 Абруйһыз калғаны юк озон морон,
 Һис касан хур булмаҫ коро морон.
 Ат та булыр, тун да булыр – без булмабыз,
 Имең буһа, кире кайтыр туры айғырың.
 Беззәрзән артык икән һеззең турат,
 Мөжәррәд²⁶² туры атта – һеззең морат,
 Беззәрзән бер ата тирен кызғандығыз
 Без зә һезгә бала инек, түгел брат.
 Йоротом, тип, кайткан инем һағынғандан,
 Вәғзә шул иркен ерзә табылғандан.
 Ун өс йылда бер кайтып, озатмағас,
 Күземдән канлы йәште ағызғандан.
 Һезгә әйтмәй, кемгә әйтәйем, эй солтаным.
 Һызылалыр көйә-көйә йөрәк майым.
 Уйлаған эш еренә етмәй калды,
 Бәхил бул инде беззән, миһырбаным.
 Сәләмәт, имен торһон баш, малығыз,
 Мал булғанда, юк һеззең арманығыз.
 Алтындың кулда барза кәзере булмаҫ –

Табылмаҫ мең тәңкәгә мыҫкалыбыз!
Кәзерле йорт эсендә булһын башың,
Ғалимға күңелдәрең ник аумаһын?
Һандуғас козғон менән бергә булмаҫ,
Йүнһеззәр кайған белһен ир саузаһын?

Күрөнһә капканан бер бай, кәрәк кыргыз,
кәрәк нугай,
“Хуш килдең!” – тип уға, һай-һай, баш эйеп
сәфар²⁶⁸ әйләр.

Гүзәлектә күркәм булһын, Локмандай
хикмәте булһын –
Кызғаныс! Бәхетһез ирзе фәкирлек
шәрәмсар²⁶⁹ әйләр.

Казакта булһа хужа, шатлык менән
итер икбал²⁷⁰,
Өйзәге үрмәксе төслө, фәкирзе тар-мар
әйләр.

Хозур сактар менән мәғрур булып дәүер
биш көнлөк,
Тамамлап үз көрлөктәрен фәкирзәрзән
нәфәр²⁷¹ әйләр.

Фәкир Акмулла, кил, сабыр ит заман
барышына һин,
Үзең мәхзүл²⁷², һүзең мәрдүд²⁷³ – һиңә кем
игтибар әйләр.

Жөда

Котобона нур төшмэй, матур булмаç
был йыһан,
Һайрамаç былбыл да, булһа гөлстандан
жөда.

Эй туганым, ник һорайһың был әсирендең
хәлен?
Һезгә салус әфсүн әйтһен, булһа икрарынан
жөда.

Ни гәжәп: бешкән емештән татлылыр был
йәш вакыт,
Әммә булдым сәскәләй гүзәл был дәүрандан
жөда.

Кайғы-хәсрәт тарта-тарта, башта һушым
калманы,
Ғүмерендә бер булманым кайғы-хәсрәттән
жөда.

Ғүмерем буйы көйә-көйә, йөззә нурым
калманы,
Яңғыз булмағанмын тик бер гәзиз йәнемдән
жөда.

Будырмы?

Йыһанда тоғролок менән хаклык
Һаман шулай изелерме, тапалырмы?

Ватылғас таш йөрәклек, акһөйәклек,
Фәкир халыктар за бер шатланырмы?!

Теләк

Хөрмәтле борадәрем акылы ашкан!
Кеше булмаҫ күңелен мутлык баҫкан.
Булмаһын арабыҙға хәрәмселек,
Оятһыз, якын менән яманлашкан.

Һыйырһыңмы якын менән сауҙалашкан?
Уңмайзыр сауҙагәр күп һатыулашкан.
Донъяла бар теләгем – һезҙең менән
Кушылып, мәңгелеккә айырылмаштан.

Якыным, тип, якыныҫа инанмағыҙ,
Дошманлык был заманда – карындаштан.
Теләк шул: булһа булһын сын ихластан,
Әскән-ейгән таза булһын әүүәл баштан.

Казакта боронгонан бер мэкэл бар,
 Эйткэндэр: ауырыу – аштан, дау –
 карындаштан.

Аһ, дәриға!..

Аһ, дәриға, беззең йортта юк иттифак,
 Беззе ниңә дуслаштырһын бындай сикак!
 Арабыззан бер кәшшаф²⁷⁴ сыкканы юк
 Тырышкан халкына теләп иттифак.

Үзһүзләләр, хакты күрмәй, күзе тонһа,
 Якшылары максатынан күзен йомһа,
 Татлы ләззәт мәрәнәһенән өләш алмаҫ,
 Себендәй кутыр ерзе эзләп кунһа.

Аткан уктан ни файза, йүнһез булһа,
 Юлдашыңдан ни файза, түлһез булһа,
 Мөнәжәт, шигыр менән һис эш булмаҫ,
 Күңеле каткан бер дәртһез, моңһоз булһа.

Дәрдемәндтәр шағир булмай, эс бошмаһа,
 Илһам-дәрте ташып сығып, эш бешмәһә,
 Йөрәгенең сакмаһы кағылғанда,
 Үпкәһенең гәүрәтенә ут төшмәһә.

**Егетлек
хасиәте – мәгрифәттә**

Әзәмгә ауыр дәүләт буйын бакмак,
Һүззәрзең мәгәнәһе юк теләң һаклап.
Егетлек хасиәте – мәгрифәттә,
Илдә үскән һөнәр түгел гафил ятмак.

Күсмәле казакбыз бит күрке²⁷⁵ астында,
Һөнәр юк, йоклағандай көрпә²⁷⁶ астында.
Фәмһез булып ята бирһән, хур булырһың,
Яу юк тип уйламағыз бүрек астында.

Башка илде без күрәбез: тауға сыккан,
Һис касан ил уңа алмаш түбән баккан.
Мәгрифәт даръяһы күпкә уртақ,
Ынтылып, хур калмайзыр кулын тыккан.

Барыбыз за бер төрләбөз тәбиғәттә,
Яңғыз айырма ғына бар бер сифатта.
Филем сәскән әзәмде һыйламайһыз,
Байкағыз, ошо холокмо мәгрифәттә?

Тормошо башка илдәрзең көн шикелле,
Тормошо назан илдең төн шикелле.
Үзегез уйлап карағыз, мейегә һалып:
Күренә ошо ере миң шикелле.

Булмайзыр атлы менэн йэйәү берзэй,
 Буламы алыс менэн таяу²⁷⁷ берзэй?
 Байкаһак, араһында айырма күп,
 Булама йоко менэн уяу берзэй?

Булмайзыр сабан берзэй елгән менэн,
 Буламы назан берзэй белгән менэн?
 Киң култык көпө кейеп, йыуан итек,
 Файза юк күренгәнгә көлгән менэн.

Файзаһы юк буш һүзгә һәр кем етек²⁷⁸,
 Был һүззе талаш кылмаҫ күңеле китек.
 Таш, ебеп, балкымайзыр майлау менэн,
 Күнмәҫ яңғыз туң муйын, йыуан итек.

Кымыз эсеп, һөнәр түгел ит астырған,
 Беззәрзе йәһәләткә тоташтырған.
 Замана калай булһа – барыу шулай,
 Сығайык шул тарихтан азаштырған.

Йөрөйһөгөз киң далала уйнап-көлөп,
 Кызырған һөнәр түгел атка менеп.
 Кукырайып, муйын һузып, атка менеп,
 Йөрөүзе уйламағыз һөнәр белеп.

Мактанмағыз кейем менән атығызга,
Шуны уйлағыз – ни лазым²⁷⁹ затығызга.
Як-якка карау кәрәк баш күтәрәп,
Әйләнә, алыстағы ятығызга.

Ни лазым – шуны белмәк инсаниәт,
Һәр нәмә үзгәрәүзән булмайзыр ят.
Әзәмгә лайыклы бер эште белһәк,
Айырылыр шунда беззән хайуаниәт.

Үтте гүмер ут өсөн талашкан менән,
Булмайзыр төзөү бер азашкан менән.
Эзләһән, табылаалыр эзләгәнәң,
Белем ал белемгә душлашкан менән.

Мал түгеү һөнәр түгел волостнойға,
Золомлок шунан килеп кушылмаймы?
Сарыф кылып золомлокка, мал аямай,
Коларһығыз ахырза тәрән сайға.

Бей, волостной! Һөнәр түгел пара²⁸⁰ ейгән,
Насарға хөкөм кылып, тикә²⁸¹ йыйған.
Эшенде йүнләрбез, тип, эйәк кағып...
Хайуан да бынан артык сыуын ейгән!

Караһаң бейзән бире – ауылнайға,
 Карынын тултыра ит менән майға.
 Халыктан йыйып алып, файзаланып,
 Баралыр сәләм менән волостнойға.

Илереп талашалыр ауылнайзар,
 Сығымды берзәй һалып ярлы, байға.
 Ил һынашкан талаштан табыш табып,
 Башка өләш сығара ул волостнойға.

Байзар йөрөй һөнәр күреп волостнойзы,
 Кызырып, табыш күреп ит менән сәйзе,
 Бейлекте камиллык тип, карынын һыйпап,
 Ученый дәрәжә тип ауылнайзы.

Һәр кайза хәлең харап, булһаң наған,
 Йоконан баш күтәрер зирәк эзәм.
 Башка йорт ғилем эзләп талпыныуза,
 Һис юктыр ер йөзөндә беззән яман.

Ғилемлек даръяһынан каз алмаған,
 Мәғрифәт тарихына күз һалмаған,
 Вәғзебез беззең кемгә тәҗсир итәр?
 Торғаны буш һауытбыз бал һалмаған.

Егеттәр, хәбәрзар бул замананан,
 Һыйырзан артык түгел назан эзәм.
 Ниңә без хур булабыз башка йорттан –
 Без зә бит тыуып-үстек ата-ананан?

Колак һалырға торабыз юк кәңәшкә,
 Файзаһыз, бушка олаккан ирегешкә.
 Ульмын фәләндең, тип, күкрәк кағып,
 Кушабыз ата-ананы түбәләшкә.

Йүн күрер, якынынан ише буһа,
 Буталған ул сама уйзың “башы” буһа,
 Талпынып хәл кәзәре карар инем,
 Карарға катын, бала, ашы буһа.

Дәртем бар, дарманым юк, мин – буз бала,
 Күргәнем был ғәйептән юктыр дана.
 Бер-бере менән яулашалар ут башында –
 Ошондай бахыр казак кайғыларза.

Үз ғәйебенде тикшереү оят имәс,
 Һыймайзыр ак кағызға хилаф кәңәш.
 Волость, бейзең юлын куй, һөнәр өйрән,
 Тигәнемде тере йән наһак тимәс.

Үземде төзөкмөн тип акламайым,
Күңелемдә булһа уйым – һакламайым.
Әйтегез, был һүземдә хата булһа –
Үземде хатам юк тип мактамайым.

Дәртем бар – телем һақау һөйләшеүгә,
Майҙанда кулым сулак көрәшеүгә.
Юртқан менән көйһөз ишәк уза алмайзыр –
Күсәлер бер азған һуң азымлауға.

Мин дә бит, оҙак йоклап, ғафил калдым,
Уйланьп, инде бына иҫемә алдым.
Йомартлык – кулда барға, тигән һымак,
Барымды хәл кәзәре акка һалдым.

Һуқыр куй, назан әзәм нурзы күрмәс,
Күзе юғын башына ла ул килтермәс.
Һәр кемгә үз кәрәген эзләү кәрәк –
Иламаған балаға имсәк теймәс.

Нурғәли
хәзрәткә асык хат

Күп сәләм, Нурғәли мулла, һезгә,
 Хозайым инсаф бирһен күңелегезгә.
 Буз ат күп уйнаклаһа, утка баҫа –
 Тик ятмай, һин дә төштөң беззең күзгә,
 Һинең дә әруахың²⁸² күтәрелһен,
 Хасиәтең йәйелһен бер аз илгә.
 Һин дә бер йүгерек төлкө икәнһен,
 Без бүреләй төштөк инде һинең эзгә.
 Тик тороу кәрәк ине йүнең менән,
 Тыныс кына, хәл кәзәре көнөң менән,
 Ғилемен зур, йәшең өлкән аға булһан,
 Һөйләшеп кара бер энең менән.
 Ишеттем акырып яткан бер батыр тип,
 Борон саузам юк ине һинең менән.
 Бер салыуға мин дә яман түгел инем,
 Кем икәнән инде бел бының менән.
 Мәржәнизе ни еңә алмай, ни куя алмай,
 Кан булып йыйылдымы эстә сирең?
 Иң әүүәл паклау кәрәк эстең керен,
 Эстә тулып ятмаһын нәжес, эрен.
 Аһ, дәриға, эс тазарһын, эш тазарһын,
 Булмаһа, файза бирмәҫ коро белем.
 Кәрәк тәслим булығығыз, кәрәк ғайд²⁸³,

Әһле сөннәт имамы – ул мөжаһид.
 Хәдәсләгән²⁸⁴ ерегеҙ йортка мәғлүм,
 Шунһыҙ һин тора алмайһың һис бер ваҡыт.
 һакламаньык былбылды бәләләрҙән,
 Оялманьык дәрәжәле ғалиҙарҙан.
 Алманы караманан карамайҙар,
 Емеште – кыуарған ағастарҙан.
 Бәлки, һин ул тарафта дамеллалыр,
 Хәжикәттә йә унда, йә һулдалыр?
 Рәббани ғалимдарҙан буламы тийһән,
 Сабыр кылыу кәрәк ине был юлда бер.
 Мәржәһизе еңеп сығыу һезгә мәһнуғ²⁸⁵,
 Дошмандары йыһанға фаһш хөсөт матмуғ²⁸⁶.
 Ул фазылды алдамакка ниәт кылып,
 Уйнай торған улмы ине һинен тиңен?
 Мөжтәһиддәй ғалимға тел тейҙереп,
 Сәләмәт торһа икән камил телен!
 Биниһайә әшәкелек кылды, тигәс,
 Йөрөгөм булып китте теләм-теләм.
 Бер ғәзизде талатып тормайык, тип,
 Кузғалды шул сәбәптән фәкир энең.
 Кызыу мейестән сыккан һуң, эсе булып,
 Ауызыңды бешермәһен безҙең белән.
 Мосолмандың кәһәре һуққан миқән –
 Касидәһез баһылмаһ һинен енең.
 Ниәтендән төңөлөр тип өмөтөм бар,
 һаташқан булмаһа кызыл телен.

(Ярганаттай булһаң һуқыр, ни үпкә бар!)
 Әһле сөннәт кәрәк булһа, уға эйәр,
 Шул сағында барса ғам һине һөйәр.
 Филемлек хәбәрән бел һин, белһән,
 Белмәһән, ауызың асма – телең көйәр!
 Ғәзизем, булма һин шәфкәтһез ғанид²⁸⁷,
 Шәфкәтһезең соқоро булмаҫ бәғид²⁸⁸.
 Көс етмәһә, көсәнеүзә ни мәғәнә бар?
 Нәжибте²⁸⁹ таныу кәрәк, Ғәбделмәжит!
 Ак маралды төкөп ятыр тукал кәзә,
 Кәзәләргә килешмәне мөғаләжә²⁹⁰.

.....
 Алтын биреп алмайзар ләмма рәжа²⁹¹.
 Батырзы батыр тизәр, көсөн күргәс,
 Инқарза бер мәғәнә юк, эсең белғәс.
 Ул миңә остаз түгел, ата түгел,
 Алыстан ғашиқ булдык, эшен белғәс.
 Ғүмереңдең күбе үтте ғауға менән,
 Барығыззы еңәм тигән сауза менән.
 Сөннәтсә һәм булмайһың, һәм алдайһың,
 Әһле сөннәтмен тигән дәғүә менән.
 Тыя торған ақһақалдар вафат булды,
 Инде безгә фетнә һалыу аһһат булды.
 Казак халкы баштарын без қаңғырттык,
 Вөжүдебез торғаны бер афәт булды.
 Азыуға бер зур сәбәп – һауа тигән,
 Уға йәнә кушыла нәуа²⁹² тигән.

Тәуан²⁹³ ғаләни²⁹⁴ мөшкөл булып,
 Был ауырыуға табылманы дауа тигән.
 Һүз күп булыр донъяла тотолмаған.
 Дошманһыз һис кем тыныс ултырмаған.
 Һис бер вақыт дошмандары фетнәһенән
 Йыһанда әфазылдар²⁹⁵ котолмаған.
 Һимерһә, берен-бере эттәй талар,
 Дәүләткә эзәм бармы котормаған.
 Теләге туры эзәм табыр хәл юк
 Эсен яуыз уй менән тултырмаған.
 Тура һүзгә һауалылар оsonoп бара,
 Сатнаған быялалай шытырлаған.
 Хаклыкта урыны килһә, тел тартмайзыр,
 Акмулла тигән байғош тыпырзаған.
 Яранан йөзәп яткан мин бер таз эт,
 Һайысқандай кыуанып шыкырзаған.
 Борадәр, сәләм әйттек кысылғандан,
 Хаклыкта сызай алмай кысынғандан.
 Йәрәхәттән улъя юк, борадәрем,
 Күп яра кеше үлтерер осонғандан...
 Әрләшкән катын-кыззай көлкө булып,
 Ояты кәм булған юк у...ырғандан.
 Әүлад тәжиккәгә өлгөрөү шарт –
 Нәтижә хасил булмай кысыр малдан.
 Үгеззәрзе һөзөштөрөп, бак-бак килеп,
 Мосолман һыйырзари кысыр калған.
 Ясаулды шайтандан һаклаһағыз,

Донъяла нәмә куймаҫ мосолмандан.
 Әллә касан һезҙең током туңған микән,
 Әллә хәкикәттән күзен йомған микән?
 Артыкса нәзаирзы²⁹⁶ артка ташлап,
 Себендәй кутыр ергә кунған микән?
 Артығыз күренгән һуң күрерһез ек,
 Әйтерһең, эс көйгән һуң зал²⁹⁷ мозил²⁹⁸, тип.
 Хактың һүзенән аштың – нимә таптың –
 Әйттеләр: әсатыр²⁹⁹ әл-әүүәлин³⁰⁰, тип.
 Һез зә һүз тәжауез³⁰¹ кылаһыз бик,
 Күп йортка фетнә була ошондай гәб³⁰².
 Әгәр әйтһәм, һез зә һәм үпкәләрһез,
 Бозок уйың – азғынлығың сәбәбе, тип.
 Уйлама һин беззе китап күрмәгән, тип,
 Без йөрөгән алыс ергә йөрөмәгән, тип.
 Балаларың да бәдандиш³⁰³ онотмаһаң,
 Корбанын белә бәдандиш, беләһең бит.
 Йөрөгән ерем – казактың бадиәһе³⁰⁴,
 Филемгә аз унда гадиәһе³⁰⁵.
 Тирә-яғым китаптан мәхрүм түгел,
 Ултырған урыным – бер каз ояһы.
 Куйғанмын төрлө китап каршы өйөп,
 Караймын фарсымдан башым эйеп.
 Һезҙең дә рәтегезгә күз һаламын,
 Форсатымдың барында, күңел ебеп.
 Мулла икән, тип, һәр кемгә алданмайым,
 Ебе таза булмаһа, ялғанмайым.

Шәп икән туйыгызза һезҙең сорнай:
 Ишеткән сыҙамай, колак бормай.
 Һай-һай, һин Бохар сыккан мулла икәнһең,
 Күккә сығып киткән көсөң, ерҙә тормай.
 Белмәйһең мәртәбәи ғалиһең³⁰⁶,
 Ниңә һин шулай артык далиһең³⁰⁷,
 Әфәндем, Мәржәни кем, һин үзең кем,
 Татып кара бер тамсы даниһең³⁰⁸.
 Улар һинең нәфрәтеңдән йотолмайзыр,
 Алдаһаң да, алдауыңа отолмайзыр.
 Арағызза низағлыҡ күплегенән
 Зарарға шаһитлығың тотолмайзыр.
 Бәләнең күбе сыға эсебезҙән,
 Дамелла-фәлән тигән кешебезҙән.
 Мәғә ҙалик³⁰⁹ эшем хак тигән дөгүә –
 Җөлжәләл гафил түгел эшебезҙән.
 Был якта батырҙар бар шылдырырлыҡ,
 Алышканда билеңде һындырырлыҡ.
 Һуйылдай дәлилдәр бар кундырырлыҡ,
 Кундырғанда колағыңды тондорорлоҡ.
 Борадәрәм, һин үзең дә ихтисап ит,
 Мәржәнизең мөжәддиден³¹⁰ һин хисап ит.
 Ер өстөнә нуры төшкән ул бер қояш,
 Һин уның нурынан иктибас³¹¹ ит.
 Зиһене туры әзәм қыйыш булмай,
 Мактанып, нәжем³¹² әшһәр³¹³ қояш булмай.

.....

Фәрештә фәрештәгә кыяс³¹⁴ булмай.
 Мин әйттем хәл кәзәре эсемдәген,
 Һәр кем эшләр үзенә көсөндәген.
 Тик камилдың якшылык дәлиле – эстә,
 Һәр һауыт сәсрәтер эсендәген.
 Беленде күкрәгендә нәфрәт барлык,
 Җүмерендә китмәне күнел тарлык,
 Ялғанлык базарына төшөп алып,
 Саузаң булган йә гадирлык³¹⁵ йә мәкерлек.
 Казанда бындай фазыл зат килмәгән,
 Казан торһон күп ерзәргә тап килмәгән.
 Йөз галимдың китаптарын бер якка куй –
 Был кешенә бер үзенә сак килмәгән.
 Һәр илдә була икән бер мөхәккик³¹⁶,
 Һәр беренә – гилемдә әһле тәхкик³¹⁷.
 Нәселдән Фаззализай зат булмаһа,
 Күпселек башкаларзан был – мөдәккик³¹⁸.
 Хөрәфәтендә иһласы – мөназарә³¹⁹,
 Хәкикәткә тиндәш булмаҗ мөкабәрә.
 Был талаш аркаһында – Алла һаклаһын! –
 Шифә³²⁰ хәзрәт булмаһын парә-парә!³²¹
 Ул кешене танымай, күп бәйләнһән,
 Дошманың бер йөз түгел – меңгә тулар.
 Әсхабтар³²² безгә һалып киткән эз бар –
 Һеззәрзә ярма булһа, беззә тоз бар.
 Акмулла әйтә бирһә, эсең һызлар.
 Хаклыкты күрәм, тинһән, беззә күз бар,

Арыслан айга һикереп, аяғы һынар.
 Сыралай янып торған күзең тонһа,
 Батыр үлеме мәрйәнән тигән һүз бар!
 Һез караған китапты без карайбыз,
 Аяғыңды салыуға без ярайбыз.
 Тәнакышын³²³ кылған эзәмдәргә
 Тырышып яткан без зә бер малайбыз.
 Нурғәли, куркты, тип, булма алаң³²⁴,
 Өгәр һин таяк алһаң, мин ук алам.
 Башым миңең иҫән торһа, китап – кулда,
 Өгәр һин мылтык алһаң, мин туп алам!..
 Һис кем бындай талаш менән морат тапмай,
 Талашығыз дәфтәрен бер ат тартмай.
 Мөназарә асылып, ирзәр менән
 Өйтешмәй һәм тартышмай, колак тартмай.
 Көслә һыу тауынды бозоп китә,
 Казактың тегермәнән фөрьяд³²⁵ тартмай.
 Был заман тәбиғәте шундай хәтәр,
 Кәрәк ул казак булһын, кәрәк татар;
 Күрәбез мороно бейек кәттәләрзе...
 Фәрештә затынан түгел безең катар.

Ғүмер

Қыркта ир ғәйрәте куныр якка,
Иллеғә етһә йәшең – булдың такта³²⁶.
Тынысы карылықтың – өйзә тороп,
Иҫкергән буш һауыттай ултырмакта.

Калмайзыр шул вакытта тәндә кеүәт –
Һикһәндә, әйткәндәр, булырһың лакба³²⁷:
Тирә-яғың кармалауға сыбык тапмай,
Калырһың ялтыр боз-тайғалакка...

Юлдашлык

Уйнайзыр болононда иркә болан,
Курала көн күрә алмаҫ архар, колан.

Көтһәң дә тәрбиәләп, куйыныңа алып,
Әзәмгә һис бер юлдаш булмаҫ йылан.

Зарары һигез йәшәр йәш йыландай,
Белмәҫ һинең кәзеренде ахмак, назан.

Ибрай Теләүгә

Акмулла, бер һүз һөйлә, ғаризың³²⁸ етһә,
 Үкенерһең, ғүмерең бушқа үтһә;
 Солтандың яңы килгән хөрмәтенә,
 Әйтәйек “котло булһын!”, кабул итһә.
 Уртаға килеп төштө ғәзел солтан,
 Ебәрзе бәхетебезгә кәзәр сөбхан³²⁹.
 Таза зат, акһөйәктең балаһы инең,
 Был йортка булған борон атаһы хан.
 Хозайым, юлыктырзың хан балаһын,
 Бар булһа әйтер һүзең – әйтеп кал һин.
 Солтаным, ғәйеп итмә бер коластан –
 Буй язып, үлә алмай йөрөгән башым.
 Хозайым осраттырзы хандың улын,
 Сарыф итеп, инша алла, киммәт булын.
 Көс камил, һөнәр камил – бары теүәл,
 Һеззәй булып бер бейәнән тыумаҫ колон.
 Күңелдә был вақытта шатлығым күп,
 Ак шоңкар кунғандан һуң безгә килеп,
 Урыҫка “ыздрасти” тип күрешерлек,
 Тороуға якшы булды хәлле яр, тип.
 Дәүләт-кош һез бер кунған һәр дөүәлгә³³⁰,
 Сыкты атың Тобыл, Турғай, һыр кыяңға³³¹.
 Военный губернатор таланты мән
 Төштөгөз насип булып был диуанға.

Якут таш – һез бер торған һыналмаған,
 Етешеп, һис кем баһа кыла алмаған.
 Ошонса кул еткеһез ерзә тораһыз,
 Яныңа катар кустың бара алмаған.
 Белем менән булды якын алыңтарың,
 Һөнәр менән тезелептер сабыштарың,
 Ибрай Әлмөхәммәт Теләү тигән
 Йәйелде ер йөзөнә тауыштарың.
 Укығанһыз йәштә, тәксир, камил ғилем,
 Һәр йорттоң беләһегез кыйын телен,
 Мәскәүзең инородец карауына
 Артык тип әйтеләлер һеззең белем.
 Әүүәле Кронштадтка корпус барзың,
 Ышкол, университетка зиһен һалдың,
 Юғары укыу йортон бөтөрөп сығып,
 Өйәзной помошниклык урын алдың.
 Бынан һуң хөкүмәтлек сара күрзең,
 Сайран кылып, мәмләкәттең барын күрзең.
 Кешегә теле тинтәк тыйыу һалып,
 Эсенә үз йортоңдон килеп торзоң,
 Барзығыз шәһәренә Петербурзың,
 Күрзегез тамашаһын байтак юлдың.
 Яшык менән асылдың арзан-киммәтен
 Әзәмһегез айыра белгән иске малдың.
 Тәксир хан, был да – үзең, баккан илең,
 Борондан аралашып, һеңгән тирең.
 Булырлык канат-койрок үзегезгә

Бер, ике, өс бында ла бар һинен энең.
Ятырмын, якын күреп, һырттан мактап,
Өндәшергә оялып рөхсәтһез башлап.
Ауызын кәрәк сакта асырмын, тип,
Бер һандык алтынымһың куйған һаклап.
Тәксир хан, ғәйеп итмә, урының бейек,
Әйтте, тип, рәтһезлек, һүз менән тейеп.
Алтыбаш Мәтебейзең балаһымын,
Булалыр урыныбыз Кушкул Кейек.
Муллалык указной ғәмәле бар,
Әйтәләр: өмөтөм күп, рәхим назар.
Доғалыр карашығыз, Әлмөхәммәт,
Үтенеп тотток иғтибар, аллаһияр,
Акмулла лакабымды тип әйтәләр,
Бүләктер был икеһе бер харуар³³².

Нәфсе

Бай уйлар, калай ярлы булмайым, тип,
 Фэләнсә байзан артка калмайым, тип.
 Бер уйлаган байына малы етһә,
 Йәнә уйлар алдыма һалмайым тип.
 Йөзгә малың еткәндә, йүгерерһең,
 Бер тинлек сығым булһа, йөгөнөрһең.
 Кәнәгәтең азайып, шул вакытта
 Бер мал үлһә, йөз кайғырып, үкөнерһең.
 Малың меңгә еткәндә тарыларһың³³³,
 Ике меңгә етһәсе, тип зар кыларһың.
 Эрелек һәм тәкәбберлек шомлоғонан
 Шул көндә тәүбәләрең яңыларһың.
 Мең ерзән табыш алған уңмай калмаҫ,
 Табышһың яланғастар туңмай калмаҫ.
 Йәне һаран яман бай таштан каты –
 Фәкир түгел, Хозайын күңеленә алмаҫ.
 Ил мактаһа “бай”, “бей” тип, кыуанабыз,
 Эзәмдән йөзөбөз өсөн оялабыз.
 Фәзиз торған тәңренән оялмайбыз –
 Шундайын бер акылһың диуанабыз.

Баһа

Әзәм булыр – әзәмдең нәкешелер,
Әзәм булыр – хайуан унан якшылыр.

Таштар булыр – өстөндә хайуан йөрөр,
Таштар булыр – киммәтен Алла белер.

Искәртеү

Бацка милләт йәһәтендә зыяны алда,
Талаш менән һуңға калды әһле ислам.

Бар булған теләгебез – мөназарә
Хәкикәткә эш булмаç мөкабәрә.

Быт талаш нәтижәһе – Алла һаклаһын! –
Тәрән сокор булмаһын бара-бара!

Булмаган...

Һәр нәмәнәң асыл тыумыштан хикмәте яр
 булмаган,
 Инде уның филләһенә һис дауа бар булмаган.
 Хазина – хикмәт сире, фәһемлегә зарар
 түгел,
 Филем диңгезендә хөсөт һис сафакәр³³⁴
 булмаган.
 Эй, гәзизем, азғын яттарзан котолоу мөмкин
 түгел,
 Һис берәү юк нисбәтендә һүтеү, эшрар³³⁵
 булмаган.
 Бәгзе кукыр тел озатыр белмәйсә
 көс-гәйрәтең –
 Мактаньш, карсыға байғош һезгә миғьяр³³⁶
 булмаган.
 Арысланға хөсөт итеп, ахмак ишәк юк
 булған –
 Корсаңғы-таз майзанда асла толпар
 булмаган.
 Күп төрлө барса филемдән, эй гәзизем,
 белемәң,
 Гәрсә ярганат төшөнә нурзарың бар
 булмаган.
 Батыр – куркак нисбәтенә күз һалығыз,
 гәзизем,

Муллалар, лаф ороу менэн, Хужа Әхрар
 булмаған.
 Бәндәнең уңы – һиммәттә, һулы – юлсы
 йортонда,
 Күккә оскан менән һәр кош бары шоңкар
 булмаған.
 Төшһә карға алдаксыға, ул тауистай
 күренер,
 Сәмреғошмон, тиеп, карға кошқа сәрдар³³⁷
 булмаған.
 Татлы балдың ләззәтен һизмәс томшоғо
 серек,
 Бәтә зат – бары зауыкта, хистә берзәй
 булмаған.
 һакколактар булғанға, һәр һүззән тәкәт
 кишкән.
 һакалһыз булғанға йырысы, йыры һис хар³³⁸
 булмаған.
 Шиңгән гәлдә теләһен ул, танауы
 ес һизмәгән,
 Есле гәлдән томшоғо юк һис әсәрдар³³⁹
 булмаған.
 Мин меҫкенде тамук шымсыһы үртәй,
 низәр кылайым,
 Алла биргән казаға бәндә инкар булмаған.
 Кем әшәке холокло булһа, уйын уйлар
 хаслыктан,

Ул эзэмдең күңелендә мәғнәи әсрар³⁴⁰
булмаған.
Асылдар за гизә гәйбәт, яла, ошак, йәберен,
Шундай ғалим һүзәндә лә дәрәс әхбар³⁴¹
булмаған.
Бергә калъя еймәйенсә, эсмәйсә сәй,
тукмасын,
Якын дуһың – шәрә йылан, һис вафадар³⁴²
булмаған.
Хас та татлы ғәсәлдәй³⁴³ көндәшенең
ғәйбәте,
Ала карға енесенә емнек еймәк гәр
булмаған.
Ижад итеүсә – мөләккаб³⁴⁴ бисара
Акмуллағыз,
Ир кәзерен эзәм белмәс уйы әфкар³⁴⁵
булмаған.

Һүзлек

- 1 Фазыл (ғ.) – ғалим, акыл эйәһе.
- 2 Ғам (ғ.) – ябай халык.
- 3 Хас (ғ.) – юғары катлам, акһөйәктәр.
- 4 Ғауас (ғ.) – бик оҫта сумыусы.
- 5 Ғәсрәт (ғ.) – һөрлөгөү, эләгеп тәгәрәү; яңылышлыҡ, хата.
- 6 Мөһәндис (ғ.) – инженер.
- 7 Дөррә (ғ.) – зур, тәрән мәғәнәле.
- 8 Тәжик (ғ.) – хәкикәт эзләүсе.
- 9 Ғөләмә (ғ.) – ғалимдар.
- 10 Сәрдар (ф.) – ғәскәр башлығы.
- 11 Дәрәжәи ижтиһад (ғ.) – дин һәм хокук фәндәре буйынса мәсьәләләргә үз аллы хәл итә алыу дәрәжәһе.
- 12 Дәжаик (ғ.) – һескә уйзар, тәрән фекерҙәр.
- 13 Мөшкил (ғ.) – ауыр мәсьәлә, проблема.
- 14 Баһир (ғ.) – аныҡ.
- 15 Заһир (ғ.) – асыҡ.
- 16 Маһир (ғ.) – оҫта.
- 17 Моганид (ғ.) – тиҫкәре, дошманлыҡ күрһәтеүсе.
- 18 Дәриға (ф.) – (һиндәй) кызғансы!
- 19 Кауға (к.) – бизрә, күнәк.
- 20 Шәрик (ғ.) – иптәш.
- 21 Мәшрәбә (ғ.) – һыу эсә торған һауыт.
- 22 Ноксан (ғ.) – кәм, кәмселек.
- 23 Икрар (ғ.) – танмай, йәшермәй һөйләп биреү.
- 24 Көрһәндәге бер аяттан өзөк.
- 25 Ләфыз (ғ.) – һүз.
- 26 Яд (ғ.) – иҫкә төшөрөү, иҫтәлек, игтибар.
- 27 Бади (ғ.) – тышҡы яҡ. Бында: беленер, күренеп торор мәғәнәһендә.
- 28 һади (ғ.) – тура юл күрһәтеүсе, етәксе.
- 29 Мозһир (ғ.) – сәскә атып, балкып тороусы.
- 30 Кисмәт (ғ.) – яҙмыш.
- 31 Хиссәт (ғ.) – хәсислек.
- 32 Килләт (ғ.) – етешһезлек, юклыҡ.
- 33 Зилләт (ғ.) – түбәнлек, хурлыҡ.

- 34 Хиддэт (ғ.) – асыу, тупаҫлығк.
 35 Малик (ғ.) – эйэ, хужа.
 36 Вирд (ғ.) – билгеле вақытта укыла торған доғалар.
 37 Тарик (ғ.) – дүнеүсе, ваз кисеүсе.
 38 Лэм йобарик (ғ.) – файза булмаҫ.
 39 Әһле салик (ғ.) – ирекле, үзенэ-үзе хужа, үз фекерле кеше.
 40 Тәкүэ (ғ.) – диндар.
 41 Сахабэ (ғ.) – Мөхәммәт пәйғәмбәрзең замандаштары.
 42 Хамил (ғ.) – күтәреүсе, йөрөтөүсе, эйэ булығысы.
 43 Фамил (ғ.) – дәрәжәле (кеше).
 44 Шамил (ғ.) – эсенэ алған, йыйнаған, туплаған.
 45 Мәхзән (ғ.) – эйбер һаклана торған урын, келәт.
 46 Мисрағ (ғ.) – шигыр юлы.
 47 Сәйран (ғ.) – әйләнәп йөрөү, хәрәкәт итеү.
 48 Сәбил (ғ.) – юл.
 49 Жәүлан (ғ.) – әйләнәп йөрөү, хәрәкәт итеү.
 50 Сәрир (ғ.) – тәхет.
 51 Әс-сәмғе әл-кәлим (ғ.) – рифмалашқан сәсмә һүззәр.
 52 Тәхмин (ғ.) – самалау, яқынса билдәләү.
 53 Фәсаха (ғ.) – матур итеп, әзәбисә һөйләй белеүселәр.
 54 Замир (ғ.) – выждан, йөрәк, күңел.
 55 Диһлиз (ғ.) – өй алды, вестибюль.
 56 Нәфад (ғ.) – бөтөрөү, тамамлау.
 57 Нәккад (ғ.) – тәнкитсе.
 58 Шариф (ғ.) – закон сығарыуысы, пәйғәмбәр.
 59 Сөкүт (ғ.) – өндәшмәү, шым тороу.
 60 Жәуаз (ғ.) – дөрөҫ булығы, ярау.
 61 Мәфад (ғ.) – һүззән аңлашылған мәғәнә.
 62 Мөһакәмә (ғ.) – һөкөм сығарыу.
 63 Мөзәййән (ғ.) – бизәлгән.
 64 Мөбәййән (ғ.) – бәйән ителгән.
 65 Зәғем (ғ.) – фараз, уй.
 66 Рәд (ғ.) – кабул итмәү, кире қағыу.
 67 Рәғем (ғ.) – күрә алмаусылығк, нәфрәт.
 68 Әғраз (ғ.) – дошманлығк, бозок теләк.
 69 Нәзар (ғ.) – игтибар итеү, караш ташлау.
 70 Жөмлә (ғ.) – иҫәп.

- 71 Фалә эл-хосус (ғ.) – бигерәк тә, айырыуһа.
 72 Нус (ғ.) – янғызлыҡ, кабул итмәү, кире кағыу.
 73 Несус (ғ.) – теүәл, аныҡ, төп мәғәнә.
 74 Ниһсар (ғ.) – сәсеу, һибеу, таратыу.
 75 Риһжал (ғ.) – ирзәр.
 76 Мөбариз (ғ.) – батыр, бәһлеүән.
 77 Шаһбаз (ф.) – ыласын.
 78 Мәркад (ғ.) – кәбер, гүр.
 79 Мирһат (ғ.) – көзгө.
 80 Ғибарә (ғ.) – һүз, һүз теҙмәһе, әйтеһ.
 81 Тәғассиб (ғ.) – фанатизһ.
 82 Ғадир (ғ.) – бәләкәй күл, күләүек.
 83 Зарир (ғ.) – һуқыр.
 84 Фәркәд (ғ.) – Етегән йондозлоғондағы инд яқты йондоз.
 85 Мәзәккәр (ғ.) – ир еһесенә (һужской род) караған.
 86 Тәһниһ (ғ.) – катыһ-кыҙ еһесенә (һенский род) караған.
 87 Нәзир (ғ.) – һакһы.
 88 Ғәян (ғ.) – аһык.
 89 Ғафир (ғ.) – ярылғауһы, ғәфү итеүһе.
 90 Хаһиә (ғ.) – бер китаптың әһтәлеген аһыклауһы икенһе китап.
 91 Жәдир (ғ.) – лайык.
 92 Жәһал (ғ.) – һатурлыҡ.
 93 Хәбир (ғ.) – белекле, белгес.
 94 Әһһаб (ғ.) – Мөхәммәт пәйғәмбәрҙе күреп белгән кешеләр.
 95 Тәһаниф (ғ.) – китаптар, әһәрзәр.
 96 Басирәт (ғ.) – аң, аңлылыҡ.
 97 Фәрек (ғ.) – айырыу.
 98 Мөһабәрә (ғ.) – һин-һинлек, тәкәбберлек.
 99 Таһиғ (ғ.) – буйһоһоуһы, әйәреүһе.
 100 Мәриһ (ғ.) – ауырыу, хәһтә.
 101 Фәһзе (ғ.) – тупаһ, куһтураһы.
 102 Ғәһиз (ғ.) – әһәпһез.
 103 Китап иһеһе. Йәһһен уты мәғәнәһендә.
 104 Мөһиһ (ғ.) – һөйөһе, яратыуһы.

- 105 Назир (г.) – окшаш, иш, тиндэш.
 106 Тэхрират, итлак (г.) – коткарыу, азат итеу.
 107 Фафир (г.) – гэфу итеүсе, кисереүсе.
 108 Һүз күренекле татар мэгрифэтсеһе Ғәбделнасир
 Курсауи (1776-1818) тураһында бара.
 109 Мәфтүн (г.) – үзен-үзе онотоп һокланыусы.
 110 Шәгшәгә (г.) – мөһабәтлек.
 111 Дәрт (ф.) – ауырыу.
 112 Хөжжәт (г.) – дәлил, аргумент.
 113 Мөддәғә (г.) – талап, дэгүә.
 114 Кәррә (г.) – һөжүмгә каршы һөжүм, контратака.
 115 Вәкәфат (г.) – тукталыш, туктау урыны.
 116 Дат (к.) – тут.
 117 Нәжес (г.) – бысрак.
 118 Бәдиг (г.) – окшашы, тиңе булмаған.
 119 Ләмиғ (г.) – ялтыраш, балкыш.
 120 Мөназиг (г.) – низағлашыусы, бәхәсләшеүсе.
 121 Жөда (ф.) – айырылған, айырылыуға дусар булған.
 122 Ғонуан (г.) – ололау, хөрмәтләү атамаһы.
 123 Мөхәккак (г.) – ысын, шикһез.
 124 Дөррә (г.) – киммәтле, кәзерле.
 125 Кан (г.) – буйһоноусы, табыныусы.
 126 Пиш (ф.) – алдыңғы, алда барыусы, авангард.
 127 Борһан (г.) – дәлил, аргумент.
 128 Ғофран (г.) – гэфу итеу, кисереу.
 129 Халәт (г.) – хәл, рәүеш.
 130 Ғәзәб (г.) – тәмле-татаы, сөсө.
 131 Бәғд әс-сәләм (г.) – сәләм һуңында.
 132 Түбәнгә төшгөк, мәсхәрә ителдек мәгәнәнәндә.
 133 Заиг (г.) – әрәм.
 134 Ғасый (г.) – буйһонмаусы.
 135 Так (т.) – тәхет.
 136 Мәрурд (г.) – зиннәтле.
 137 Хибес (г.) – зиндан, төрмә.
 138 Әсәр (г.) – бында: тәьсире.
 139 Кисса (г.) – хикәйә, хәбәр.
 140 Жәббар (г.) – йәберләүсе, шәфкәтһез.
 141 Маған (к.) – миңә.

- 142 Караламан (к.) – дөйөм кешелэр, кара хальгк.
 143 Таган (ғ.) – хүтеүсе, мысқыллаусы.
 144 Томаға (к.) – нунар шоңқарының башына кейзерелэ торған күн башлык.
 145 Бикар (ф.) – буш, файзаһыз.
 146 Зэр (ф.) – алтын; зэргэр – ювелир.
 147 Сарата (ғ.) – Кысала йондоз.
 148 Кәүәс (ғ.) – Йәйә йондоз.
 149 Мастак (к.) – ябай эш аты, егенке ат.
 150 Дөкан (ғ.) – кибет, магазин.
 151 Кик (т.) – хөсөт, кенә, асыу.
 152 Тулғау – шигри әсэр.
 153 Дана (ф.) – белдекле, ғалим, ақыл эйәһе.
 154 Нәби (ғ.) – пәйғәмбәр.
 155 Мәдәд (ғ. -ф.) – ярзам.
 156 Сохбәт (ғ.) – иптәшлек, юлдашалык.
 157 Кәриб (ғ.) – якын, кәрзәш.
 158 Жәрех (ғ.) – хурлау, рәһнетәу.
 159 Васил (ғ.) – ирешәу, қауышыу.
 160 Үзен-үзе мактаузы теләп алһа мэгәнәнһендә.
 161 Касир (ғ.) – нақыс, етлекмэгән.
 162 Бәләнд (ғ.) – юғары. Бында: һауалы.
 163 Зәррә (ғ.) – бөртөк, матдәнәң иң вак өләшө.
 164 Сыянәт (ғ.) – һаклау, курсыу.
 165 Аләт (ғ.) – сара, әмәл.
 166 Бәкәр (ғ.) – һыйыр.
 167 Шуаз (ф.) – ут, ялкын.
 168 Кураз (т.) – әтәс.
 169 Зөлжәләл (ғ.) – алһаның исеме.
 170 Фафил (ғ.) – гәмһез, битараф.
 171 Нәбәүүәт (ғ.) – пәйғәмбәрлек.
 172 Моктәбәс (ғ.) – алынған, күсерелгән.
 173 Ҙәмәрә (ғ.) – һөзөмтә, емеш.
 174 Ислаһ (ғ.) – ярашыу, килешәу, дуслашыу.
 175 Әһһаниәт (ғ.) – мин-минлек, үз-үзәнде генә кайғыртыу.
 176 Бәдгөман (ф.) – һасар, бөзөк уй.
 177 Тәнбиһ (ғ.) – киҘәтәу.
 178 Тәһәжжөд (ғ.) – төнгө һамаз.

- 179 Салт (к) – холок, гээт, йола.
 180 Фарыз (ғ.) – мотлак, үтэлергә тейешле дини бурыс.
 181 Вөжүб (ғ.) – зарурлык, котолгоһоһоз эш.
 182 Кираэт (ғ.) – укыу, яттан укыу.
 183 Жәләл (ғ.) – бөйөклөк, ололок, кәзер-хөрмәт.
 184 Каңкайыу (к) – маһайыу, танау сөйөү.
 185 Катайыу (к) – канығыу, каты күңелле булыу.
 186 Ғәжаид (ғ.) – дини догмалар.
 187 Бидғәт (ғ.) – ярамаған, тыйылған, кырын (эш).
 188 Кутыр (к.) – корсаңғы.
 189 Атан (т.) – өркәк дөйә, эш дөйәһе.
 190 Катаң (к.) – катырак, бешеп етмәгән.
 191 Колдау (к.) – ярҙам итеү.
 192 Корғау (к.) – яклау, курсыу.
 193 Тор (т.) – ау, кош аулау өсөн кулланылған махсус селтәр.
 194 Сай (к.) – мул, бәрәкәтле.
 195 Калау (к.) – алыу, һайлап алыу; теләү.
 196 Кара май (к.) – дөгет.
 197 Мөрдәр (ғ.) – насар, эшәке.
 198 Залл (ғ.) – азғын, бозок.
 199 Зар (ф.) – дарманһыз, көсһөз, зәғиф.
 200 Мәнзур (ғ.) – игтибарға лайык.
 201 Мәшрут (ғ.) – шартлы, мотлақан.
 202 Кәләб (ғ.) – күңел, йөрәк.
 203 Химар (ғ.) – ишәк.
 204 Матлуб (ғ.) – талап ителгән, кәрәкле, тейешле.
 205 Ғораб (ғ.) – карға.
 206 Ғам (ғ.) – ябай кеше.
 207 Мөләккаб (ғ.) – аталған, кушылған, кушаматлы.
 208 Мәржәг (ғ.) – барыр ер.
 209 Нар (ф.) – ут, ялкын; тамук.
 210 Пол, пул (ф.) – акса, хак, баһа.
 211 Нар (к.) – бер үркәсле дөйә.
 212 Ар (к.) – намыс.
 213 Арандау (к.) – капқанға, ауға эләгеү, кыйын хәлгә калыу.
 214 Табандау (т.) – үзһүзләленеү, киреләнеү, карышыу.

- 215 Бак (т.) – бэхет.
 216 Кез бульгу (к.) – оспау, тап килеу.
 217 Мөрдәр (ғ.) – үләкһә; насар, эшәке.
 218 Ғар (ғ.) – оят, хурлык.
 219 Биган (ф.) – вақытһыз, тейешһез, унайһыз сакта.
 220 Әйләне (т.) – бирҙе, булдырҙы.
 221 Мөсә (т.) – мөсә, өлөш.
 222 Лөгәз (ғ.) – кыйын мәсьәлә.
 223 Ханнас – антын бозған шайтан мөгәнәнһендә.
 224 Нәкел (ғ.) – ләстит, ялған һүз мөгәнәнһендә.
 225 Намәхрәм (ғ. -ф.) – ете ят, сит кеше.
 226 Көкбөр (т.) – кыйырһытыу.
 227 Кик (т.) – хөсөт, үс.
 228 Кедә (к.) – ярлы.
 229 Мән – минән.
 230 Миннәт (ғ.) – ярҙам.
 231 Мизгелһез кайтып – вақытһыз үлөп мөгәнәнһендә.
 232 Тырыз – бизмән.
 233 Тойғон (т.) – карсыға (һунар кошо).
 234 Ғәнимәт (ғ.) – уңыш, бэхет.
 235 Атак (т.) – дан, исем.
 236 Сарлау (к.) – тултырыу, баһып альгу.
 237 Жабы (к.) – катнаш, төрлө токомло аттан тыуған.
 238 Казанат (к.) – таза канлы.
 239 Яй, жай (к.) – ябай, түбән катлам кешеһе.
 240 Сай (к.) – йырғанак.
 241 Шалкыу (к.) – сайкалыу.
 242 Әсфәл (ғ.) – эшәке, түбән.
 243 Әзәл (ғ.) – мәңгелек.
 244 Катиб (ғ.) – языусы, секретарь.
 245 Дәрд илә (ф. -т.) – ауырыу менән, ауырыузан.
 246 Томар (к.) – буяу эшләй торған үсемлек тамыры.
 247 Ғар (ғ.) – үс.
 248 Кышыр (ғ.) – кабык, кайыр, тире. Бында:
 мактансык.
 249 Саған (к.) – һиңә.
 250 Баған – бағана.

- 251 Кифаят (ғ.) – етерлек, кэрэк тиклем.
 252 Ләфез (ғ.) – яңғыраш, ишетелеш.
 253 Мәһан (ғ.) – хезмәтсе. Бында: халәл ефетен мэгәнәһендә.
 254 Нәзар (ғ.) – карау, игтибар итеү, төшөнөү, фекерләү.
 255 Мәст (ф.) – иҫерек, иҫергән.
 256 Насир (ғ.) – ярзам биреүсе.
 257 Сырлы аяк – бизәкле, буяулы һауыт.
 258 Табалау (к.) – үсәү, кеше кайғыһына кыуаныу.
 259 Шаруа (к.) – крәстиән.
 260 Әһле зөхрәф – бай, хазиһналар эйәһе.
 261 Фосса (ғ.) – кайғы-хәсрәт, һағыш.
 262 Мөжәррәд (ғ.) – яңғыз, бер бөртөк.
 263 Дидар (ф.) – йөз, бит, сырай.
 264 Пәруа (ф.) – кайғыртыу.
 265 Ифтихар (ғ.) – мактану, ғорурлану.
 266 Кибар (ғ.) – зур, бөйөк; ихтирам.
 267 Химар (ғ.) – ишәк.
 268 Сәфар (ғ.) – әйләнәп, өйөрөлөп, бөтөрөлөп йөрөү.
 269 Шәрәмсар (ф.) – оятлы.
 270 Икбал (ғ.) – эштең алға барыуы, бәхет, уңыш.
 271 Нәфәр (ғ.) – ябай һалдат, йомошсо.
 272 Мәхзүл (ғ.) – ситләтелгән, кыйырһытылған.
 273 Мәрдүд (ғ.) – кире кағылған, кыуылған.
 274 Кәшшаф (ғ.) – яңылык асыусы, уйлап табыусы.
 275 Күрке (к.) – кыуыш.
 276 Көрпә (т.) – ябыу, юрган.
 277 Таяу (т.) – йәнәш, якын.
 278 Етек – өлгөр мэгәнәһендә.
 279 Лазым (ғ.) – тейеш.
 280 Пара (к.) – алым, ришүәт.
 281 Тикә (ф.) – бер кабым, һынык.
 282 Әруах (ғ.) – “рух”тың күплеге.
 283 Ғайд (ғ.) – кире кайтыу, һүззе кире алыу, ғәфү үтенәү.
 284 Хәдәс (ғ.) – тизәк.
 285 Мәмнуг (ғ.) – мөмкин булмаған.
 286 Матмуғ (ғ.) – комһозлоқ (түземһезлек) менән теләү.
 287 Ғанид (ғ.) – кире, тиҫкәре.

- 288 Бәгид (ғ.) – алыс.
 289 Нәжиб (ғ.) – тәрбиәле, укымышлы кеше.
 290 Мөгаләжә (ғ.) – дауалау.
 291 Ләмма рәжа (ғ.) – һуңғы үтенес, һуң сиккә етеп ялбарыу.
 292 Нәуа (ғ.) – бәхәсләшеу, бер-береһенә һөсләтеу.
 293 Тәуан (ф.) – көс, кеуәт.
 294 Ғаләни (ғ.) – асығк, билдәле, күренеп торған.
 295 Әфазыл (ғ.) – ғалимдарзың ғалимы.
 296 Нәзаир (ғ.) – өлгөләр, фәһемле нәмәләр.
 297 Зал (ғ.) – азғын, бозок.
 298 Мозил (ғ.) – аззырығусы, бозоусы.
 299 Әсатыр (ғ.) – легенда, миф, әкиәт.
 300 Әл-әүүәлин (ғ.) – ата-бабалар, боронғолар.
 301 Тәжауез (ғ.) – шашыу, сығырзан сығыу.
 302 Гәб (ф.) – әңгәмә, хәбәр.
 303 Бәдандиш (ф.) – һәр кемгә насарлык теләүсе, бозок уйлы
 304 Бадиә (ғ.) – кыр, дала.
 305 Ғадиә (ғ.) – алда барығусы, етәксе.
 306 Мәртәбәи ғалиә (ғ.) – бөйөклөк, юғары дәрәжәлелек.
 307 Далиә (ғ.) – бәхәсләшеүсе.
 308 Даниә (ф.) – бөртөк, дана.
 309 Мәға залик (ғ.) – шул ук вақытта, шулай ук.
 310 Мөжәддид (ғ.) – новаторлык.
 311 Иктибас (ғ.) – өлгө алыу, эйәреу, файзаланыу.
 312 Нәжем (ғ.) – йондоз.
 313 Әшһәр (ғ.) – бик атаклы, бик данлыклы, бик оло.
 314 Кыяс (ғ.) – үрнәк, өлгө.
 315 Ғадир (ғ.) – хыянатсы.
 316 Мөхәккик (ғ.) – тикшереүсе, анығлаусы.
 317 Әһле тәхкик (ғ.) – һаклык эзләүсе.
 318 Мөдәккик (ғ.) – нескәләп тикшереүсе, өйрәнәүсе.
 319 Мөназарә (ғ.) – әрепләшеу, һүз көрәштереу.
 320 Шифә (ғ.) – ирен.
 321 Парә-парә (ф.) – киҫәк-киҫәк.
 322 Әсхаб (ғ.) – Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең замандаштары.
 323 Тәнакыш (ғ.) – бәхәс, дискуссия

- 324 Алаң (т.) – тынысшызланыу, кузгышыу, аландау.
 325 Фөрьяд (ф.) – зарланыу, ярзам һорап инәлеу, акырыу.
 326 Так (т.) – тәхет.
 327 Лакба (к.) – тоторокһоз, ышанысһыз.
 328 Фариз (ғ.) – кыйыулык, батырлык.
 329 Сөбхан (ғ.) – мактау һүзе.
 330 Дөүәл (ғ.) – йорт, ил.
 331 Кыян (к.) – алыс.
 332 Харуар (ғ.) – ишәк йөгө.
 333 Тарылау (к.) – һаранланыу, комһозланыу.
 334 Сафакәр (ғ. -ф.) – сафландырыгусы.
 335 Әшрар (ғ.) – яуыздар, усаддар.
 336 Мигъяр (ғ.) – үлсәм, сама.
 337 Сәрдар (ф.) – башлык, ғәскәр башлығы.
 338 Хар (ғ.) – хур, кәзерһез, түбән.
 339 Әсәрдар (ғ. -ф.) – әсәрләнеу, зауыкланыу.
 340 Әсрар (ғ.) – серзәр.
 341 Әхбар (ғ.) – хәбәрзәр.
 342 Вафадар (ғ. -ф.) – һүзендә тороусы, тотанаклы.
 343 Ғәсәл (ғ.) – бал.
 344 Мөләккаб (ғ.) – аталған, кушаматлы.
 345 Әфкар (ф.) – кайғыртыу.

değ y
“Başkurtlarım, okumak gerek, okumak gerek!
Aramızda cahiller çok, okuyanlar seyrek.
Ural'daki böğüren ayıdan korkmuşçasına,
Ey kardeşler, cehaletten korkmak gerek!”

“Башкорттарым, укыу кәрәк, укыу кәрәк!
Арабызга наһандар күп, укыу һирәк.
Аңғыра айыуған Уралдағы куржкандай,
Эй, туғандар, наһанлыктан куркыу кәрәк!”